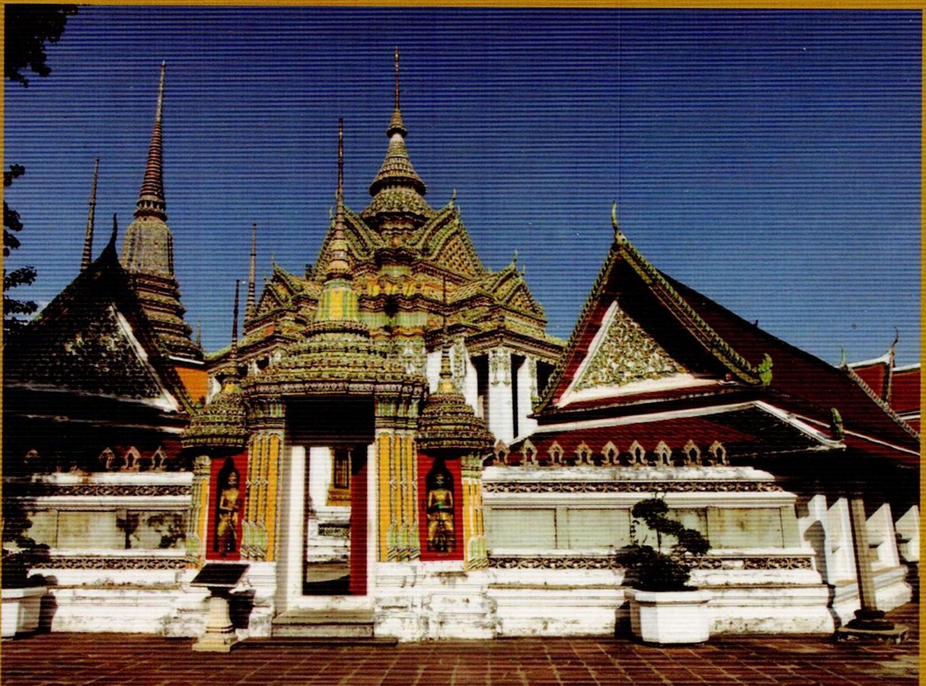
ย่อประวัติ

วัดพระเชตุพน

พระพุทธรูปสำคัญ

ย่อประวัติวัดพระเชตุพน พระพุทธรูปสำคัญ

ย่อประวัติ
วัดพระเชตุพน
พระพุทธรูปสำคัญ

พระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ (กมล โกวิโท ป.ธ. ๖)

เรียบเรียง

มูลนิธิ "ทุนพระพุทธยอดฟ้า"
ในพระบรมราชูปถัมภ์
จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ

พระธรรมวิมลมุนี
(ประเสริฐ ญาณวโร)
อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ย่อประวัติ
วัดพระเชตุพน
พระพุทธรูปสำคัญ

พระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ (กมล โกวิโท ป.ธ. ๖)

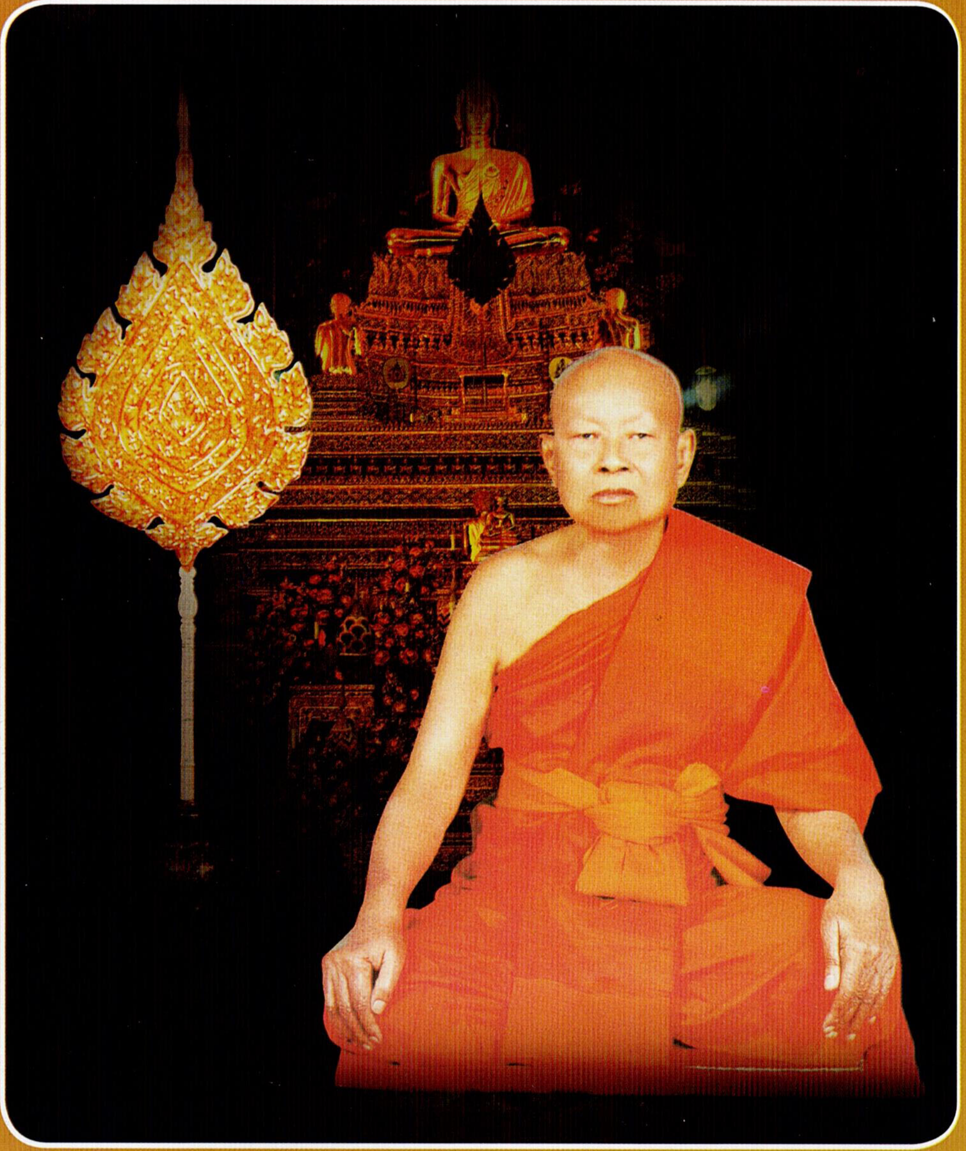
เรียบเรียง

มูลนิธิ "ทุนพระพุทธยอดฟ้า" ในพระบรมราชูปถัมภ์

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ

สถิติการพิมพ์

พิมพ์ครั้งที่ ๑	พ.ศ. ๒๕๐๒	๓,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	พ.ศ. ๒๕๐๓	๒,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓	พ.ศ. ๒๕๐๖	๑,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔	พ.ศ. ๒๕๒๑	๕,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๕	พ.ศ. ๒๕๓๐	๕,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๖	พ.ศ. ๒๕๓๖	๕,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๗	พ.ศ. ๒๕๓๘	๑๐,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๘	พ.ศ. ๒๕๔๒	๑,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๙	พ.ศ. ๒๕๔๖	๑๐,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๑๐	พ.ศ. ๒๕๕๖	๕,๐๐๐	เล่ม

พระธรรมวิมลมุนี
(ประเสริฐ ญาณวโร)
อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

คำนำ

สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมวิมลมุนี (ประเสริฐ ญาณวโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ในวันเสาร์ที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖ เวลา ๑๗.๐๐ นาฬิกา

พระธรรมวิมลมุนี เป็นชาวพิจิตร ข้าพเจ้าเห็นตั้งแต่เป็นเด็กวัดมาอยู่วัดพระเชตุพน จนกระทั่งอุปสมบทเป็นพระนวกะและเป็นพระเถระผู้ใหญ่ของวัดพระเชตุพน ได้ช่วยเหลือข้าพเจ้าในฐานะผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นอย่างดี เป็นเจ้าคณะเหนือช่วยแบ่งเบาภาระการปกครองพระภิกษุ-สามเณรและศิษย์วัดในคณะ ท่านเป็นศิษย์ของพระมงคลทิพยมุนี (หลวงพ่อเมี้ยน) ผู้แก่กล้าในคาถาอาคมเรื่องการรักษากระดูกหักให้ดีดังเดิม พระธรรมวิมลมุนี ได้สืบทอดวิชานี้ต่อจากอาจารย์จนถึงบั้นปลายชีวิต นอกจากนี้ท่านยังเป็นพระเถระที่ท่องบทพุทธมนต์ต่างๆ ได้มาก เป็นที่เจริญศรัทธาต่อพุทธศาสนิกชน จึงมีลูกศิษย์ทั้งชาวไทยและต่างประเทศเคารพนับถือเป็นจำนวนมาก

ในการพระราชทานเพลิงศพพระธรรมวิมลมุนี ทางวัดได้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก จำนวน ๒ เล่ม คือ

๑. ย่อประวัติวัดพระเชตุพนและพระพุทธรูปสำคัญ โดยพระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ (พระธรรมราชานุวัตร) มูลนิธิ "ทุนพระพุทธยอดฟ้า" ในพระบรมราชูปถัมภ์เป็นเจ้าภาพ

๒. ภาพวิจิตรพระเวสสันดร - พระมาลัย วาดโดย ครูเหม เวชกร คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน เป็นเจ้าภาพ

หนังสือย่อประวัติศาสตร์วัดโพธิ์และพระพุทธสำคัญนี้ พระธรรมราชานุวัตร ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ ฐานานุกรมในพระธรรมวโรดม (สมเด็จฯป๋า ปุ่น ปุณฺณสิริ) เป็นผู้เรียบเรียง

หนังสือภาพวิจิตรพระเวสสันดรชาดก - พระมาลัยโปรดสัตว์นี้เป็นฝีมือของครูเหม เวชกร ซึ่งท่านวาดตั้งแต่สมัยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถระ) ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมดิลก โดยพระครูปลัดธรรมจริยวัฒน์ (หลวงเตี่ย พระธรรมราชานุวัตร) ได้เจริญพรนายห้างกมล มะลิทอง เป็นเจ้าภาพและว่าจ้างให้ครูเหม เวชกร เป็นผู้วาดภาพทั้ง ๔ ชุด คือ ภาพพระปฐมสมโพธิ์ ภาพพาหุงพุทธมงคล ภาพพระเวสสันดร และภาพพระมาลัย ถวายวัดพระเชตุพน ซึ่งก่อนวาดภาพท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ป๋าให้ครูเหมศึกษาจากหนังสือปฐมสมโพธิกถา อันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส จนในที่สุดครูเหม เวชกร ได้รังค์สรรค์ภาพอันงดงามวิจิตรยิ่งนักถือว่าเป็นภาพบรมครูทางด้านวิจิตรศิลป์ และในปี ๒๕๐๐ พระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ (หลวงเตี่ย) ได้ส่งต้นฉบับไปตีพิมพ์ยังต่างประเทศเพื่อพิมพ์เผยแผ่สำหรับเป็นทุนพระภิกษุสามเณรศึกษาพระปริยัติธรรมโดยตั้งเป็นกองทุนศึกษานิธิเป็นครั้งแรก ภาพวาดครูเหม เวชกร ทั้ง ๔ ชุดนี้ ถือลิขสิทธิ์ของวัดพระเชตุพน โดยชอบด้วยกฎหมาย ผู้ใดจะพิมพ์เผยแผ่ต้องได้รับอนุญาตจากทางวัดก่อน ตามศาลฎีกาที่ ๓๑๑๒/๒๕๕๓ การพิมพ์ครั้งนี้ได้พิมพ์ประวัติของครูเหม เวชกรด้วย เพื่อท่านทั้งหลายได้ดูภาพวิจิตรศิลป์อันงดงานแล้วจะได้ทราบประวัติของท่าน

ขออนุโมทนาคณะเจ้าภาพ ที่ได้ร่วมกันสละกำลังกายกำลังทรัพย์ ร่วมกันเป็นเจ้าภาพถวายอาหาร เครื่องดื่ม จตุปัจจัย ไทยธรรม และ จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกทั้ง ๒ เล่มนี้ ร่วมกันบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย พระธรรมวิมลมุนี ผู้ถึงมรณภาพ หากท่านได้ทราบด้วยญาณวิถีใด คงปลื้มปีติยินดีชื่นชมโสมนัสและอนุโมทนาสาธุการในส่วนกุศลของ ทุกๆ ท่านอย่างแน่แท้ ขอดวงวิญญาณของพระธรรมวิมลมุนีจงไปสู่สุคติ สัมปรายภพ เทอญ

(พระธรรมปัญญาบดี)
เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

ประวัติ
พระธรรมวิมลมุนี
(ประเสริฐ ญาณวโร)

อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาส
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พระธรรมวิมลมุนี ฉายา ญาณวโร อายุ ๗๗ ปี พรรษา ๕๗ วิทยฐานะ น.ธ. โท วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และอดีตเจ้าคณะเหนือ

สถานะเดิม

ชื่อ ประเสริฐ นามสกุล บุญเฟื่อง เกิดเมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๘ ตรงกับวันอังคาร แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีกุน ณ หมู่บ้านโรงช้าง เลขที่ ๑๘๑ หมู่ ๒ ตำบลโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร โดยเป็นบุตรของ นายห่อ บุญเฟื่อง นางผึ่ง บุญเฟื่อง มีพี่น้องร่วมมารดาเดียวกัน ๓ คน คือ

๑. นางสาวแห บุญเฟื่อง (ถึงแก่กรรมแล้ว)

๒. นางหวล จัตุมาศ (ยังมีชีวิตอยู่)

๓. พระธรรมวิมลมุนี (ประเสริฐ บุญเฟื่อง มรณภาพแล้ว)

อุปสมบท

วันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ตรงกับวันอังคาร แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปี มะแม ณ พัทธสีมาวัดโรงช้าง ตำบลโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร

พระอุปัชฌาย์ คือ พระครูพิลาสธรรมกิตติ์ วัดโรงช้าง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร

กรรมวาจาจารย์ เจ้าอธิการสวัสดิ์

อนุสาวนาจารย์ พระครูพิพิธธรรมศาสตร์

ย้ายเข้ามาสังกัดวัดพระเชตุพนเมื่อวันที่ ๒๒ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

วิทยาฐานะ

พ.ศ. ๒๔๙๘ - ได้ศึกษาวิปัสสนากรรมฐานกับหลวงพ่อวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ

พ.ศ. ๒๕๐๒ - สอบได้นักธรรมโท สำนักเรียนวัดพระเชตุพน

พ.ศ. ๒๕๐๙ - สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนนายกวิทยากร วัดเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

งานปกครอง

พ.ศ. ๒๕๑๗ - ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พ.ศ. ๒๕๒๓ - เป็นกรรมการดำเนินการอบรมศิษย์วัด

พ.ศ. ๒๕๓๓ - ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระกรรมวาจาจารย์

พ.ศ. ๒๕๔๖ - ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะเหนือ

งานการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๑๗ - ได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจธรรม สนามหลวง

พ.ศ. ๒๕๓๐ - ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้อุปถัมภ์การศึกษา ปริยัติธรรม และบาลีสำนักเรียน และจัดหาทุนสนับสนุน

พ.ศ. ๒๕๓๑ - ได้รับตำแหน่งให้เป็นผู้หาทุนอุปถัมภ์การศึกษา สงเคราะห์ที่ทางวัดตั้งขึ้น เพื่อหาทุนช่วยนักเรียน ที่มีทุนน้อย เรียนดีและขยัน ระดับประถม มัธยม อาชีวศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๒ - ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกรรมการบริหารโรงเรียน มงคลทิพยอภิธรรมมูลนิธิ จนถึงปัจจุบัน

- ได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการมูลนิธิทุน พระพุทธยอดฟ้า ในพระบรมราชูปถัมภ์ จนถึง ปัจจุบัน

งานเผยแผ่

๑.) มีการทำพิธีวิสาขบูชา อัฐมีบูชา มาฆบูชา และ อาสาหบูชา สวดมนต์ ไหว้พระ เวียนเทียน

๒.) แสดงธรรมในวันธรรมสวนะ โดยผลัดเปลี่ยนกับพระเถระ รูปอื่นๆ

๓.) มีการสวดปาฏิโมกข์ และได้ถวายจตุปัจจัยแด่พระภิกษุผู้สวด เป็นประจำ

๔.) อบรมพระนวกะ วัดพระเชตุพน ภาคเช้าภายในพรรษา

๕.) สอนนั่งวิปัสสนาในวันธรรมสวนะภาคกลางคืนกับผู้มารักษา อุโบสถศีล

๖.) เป็นประธานเทศน์มหาชาติและตักบาตรข้าวสารเป็นประจำ ทุกปี

งานสาธารณูปการ

ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ - ได้ดำเนินการบูรณะหอระฆังทิศเหนือ ด้านหน้าพระวิหารพระนอน ๑ หอ เป็นจำนวนเงิน ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาทถ้วน)

- ได้ก่อตั้งและฟื้นฟูโรงเรียนปริยัติธรรมและบาลี วัดโรงช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร

- ได้ดำเนินการบูรณะหอระฆังด้านทิศใต้ ด้านหลังศาลาการเปรียญ ๑ หอ เป็นจำนวนเงิน ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาทถ้วน)

ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ - ได้ดำเนินการก่อสร้างกุฎิหมู่ ๓ หลังใหม่ คณะเหนือ น.๔ แบบทรงเดิม โดยใช้ไม้สักล้วนและอุปกรณ์การก่อสร้างอย่างดี สิ้นค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนเงิน ๘,๐๖๔,๓๕๗ บาท (แปดล้านหกหมื่นสี่พันสามร้อยห้าสิบเจ็ดบาทถ้วน) โดยใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัว

ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ - ได้บริจาคทรัพย์ในการบูรณปฏิสังขรณ์กุฎิวัดสามพระยา เป็นจำนวนเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน) ได้บริจาคทรัพย์เพิ่มทุนมูลนิธิพระพุทธยอดฟ้า เป็นจำนวนเงิน ๓๐,๐๐๐ บาท (สามหมื่นบาทถ้วน) ได้บูรณปฏิสังขรณ์วิหารน้อยด้านหลังศาลาการเปรียญ เป็นจำนวนเงิน ๑,๔๐๕,๓๒๕ บาท (หนึ่งล้านสี่แสนห้าพันสามร้อยยี่สิบห้าบาทถ้วน)

รวมค่าใช้จ่ายในด้านสาธารณูปการตั้งแต่ ๒๕๓๑–๒๕๓๗ เป็นเงินทั้งสิ้น ๙,๐๖๔,๓๕๗ บาท

(เก้าล้านหกหมื่นสี่พันสามร้อยห้าสิบเจ็ดบาทถ้วน)

ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ - ได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์คณะเหนือ น.๓ ทรงเดิม โดยใช้ไม้สักล้วนและอุปกรณ์การก่อสร้างอย่างดี สิ้นค่าใช้จ่ายเป็น จำนวน เงิน ๙,๒๒๒,๐๐๐ บาท (เก้าล้านสองแสน สองหมื่นสองพันบาทถ้วน) โดยใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัวและผู้ร่วมบริจาคทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

- ได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์คณะเหนือ น. ๔ ทรงเดิม โดยใช้ไม้สักล้วน และอุปกรณ์การก่อสร้างอย่างดี สิ้นค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนเงิน ๖,๙๕๐,๐๐๐ บาท (หกล้านเก้าแสนห้าหมื่นบาทถ้วน) โดยใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัวและผู้ร่วมบริจาค ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ด้านสังคมสงเคราะห์

ได้สงเคราะห์รักษาประชาชนผู้เจ็บป่วยด้วยโรคกระดูก โดยวิธีการรักษาแพทย์ แผนโบราณ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ (เป็นวิชาที่สืบต่อมาจากอาจารย์พระมงคลทิพยมุนี หลวงพ่อเมี้ยน) ซึ่งในแต่ละวันจะมีประชาชนมารับการรักษาประมาณวันละ ๑๐๐ คนขึ้นไป เป็นประจำทุกวัน โดยไม่คิดค่ารักษาแต่ประการใด

ได้บริจาคทรัพย์ในการอบรมพระอุปัชฌาย์วัดสามพระยา เป็นจำนวนเงิน ๑,๐๐๐ บาท (หนึ่งพันบาทถ้วน)

ได้บริจาคทรัพย์ในการช่วยเหลือสงเคราะห์นักเรียนยากจน วัดพระเชตุพนฯ เป็นจำนวนเงิน ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

ได้บริจาคทรัพย์ในการช่วยเหลือสงเคราะห์นักเรียนยากจน วัดสามพระยา เป็นจำนวนเงิน ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๐๙ - ได้รับแต่งตั้งเป็น พระครูสังฆรักษ์ ฐานานุกรม ใน พระมงคลทิพยมุนี (หลวงพ่อเมี้ยน)

พ.ศ. ๒๕๑๒ - ได้รับแต่งตั้งเป็น พระครูปลัด ฐานานุกรม ใน พระมงคลทิพยมุนี

พ.ศ. ๒๕๑๕ - ได้รับแต่งตั้งเป็น พระครูฌานวิสุทธิ์ ฐานานุกรม ในสมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณณสิริ)

พ.ศ. ๒๕๑๖ - ได้รับแต่งตั้งเป็น พระครูพรหมวิหาร ฐานานุกรม ในสมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณณสิริ)

พ.ศ. ๒๕๑๗ - ได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูสัญญาบัตรผู้ช่วย เจ้าอาวาสพระอารามหลวงชั้นเอกที่ พระครูวรเวทมุนี

พ.ศ. ๒๕๒๖ - ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาส ชั้นพิเศษ ในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๓๑ - ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระวรเวทมุนี

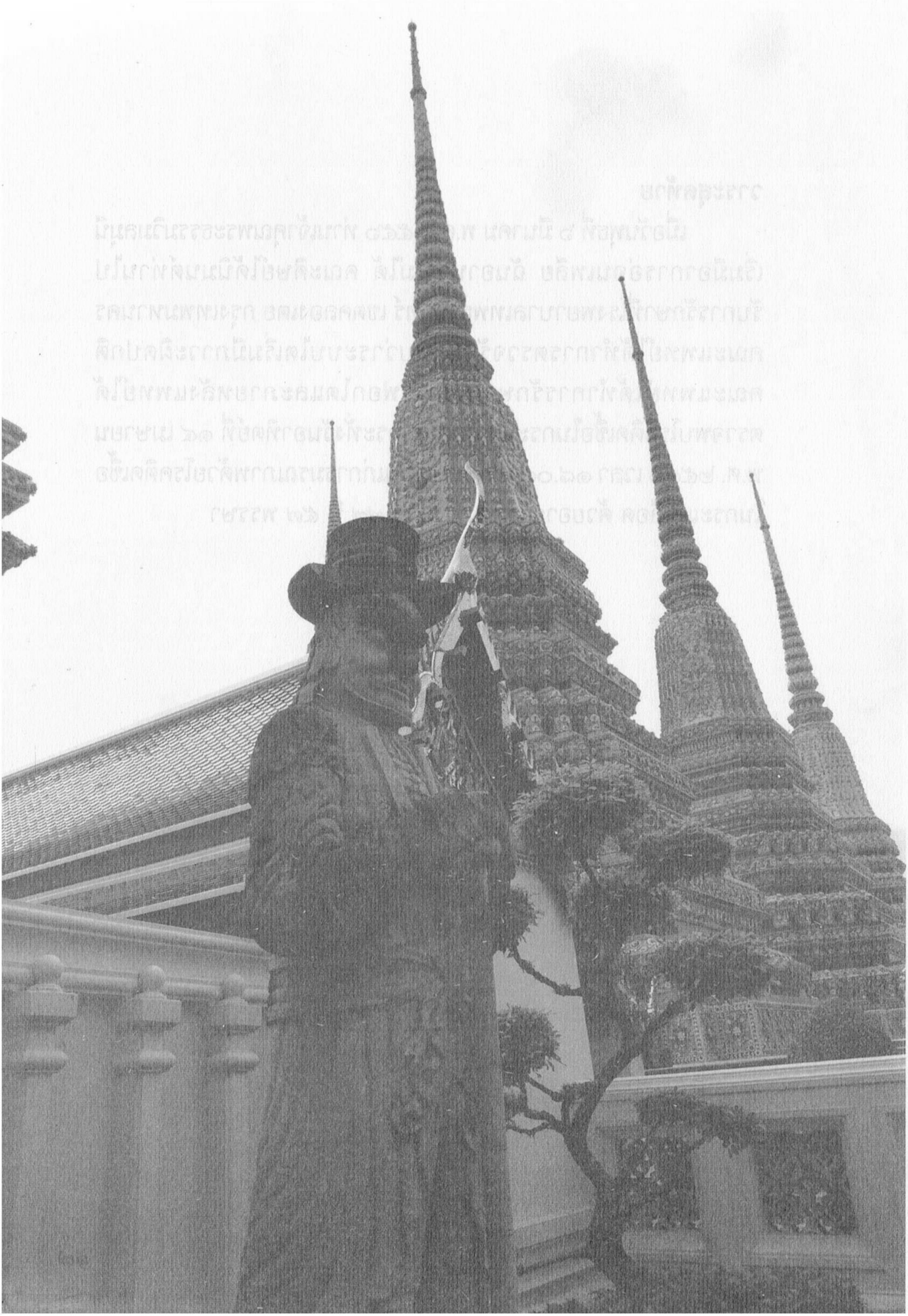
พ.ศ. ๒๕๓๗ - ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชสิทธิวิมล

พ.ศ. ๒๕๔๕ - ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ พระเทพสิทธิวิมล

พ.ศ. ๒๕๕๒ - ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมวิมลมุนี

วาระสุดท้าย

เมื่อวันพุธที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ท่านเจ้าคุณพระธรรมวิมลมุนี เริ่มมีอาการอ่อนเพลีย ฉันอาหารไม่ได้ คณะศิษย์ได้นิมนต์ท่านไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลเทพธารินทร์ เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร คณะแพทย์ได้ทำการตรวจรักษาพบว่าระบบไตเริ่มมีภาวะผิดปกติ คณะแพทย์ได้ทำการรักษาโดยการฟอกไตและภายหลังแพทย์ได้ตรวจพบโรคติดเชื้อในกระแสเลือด จนกระทั่งวันอาทิตย์ที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖ เวลา ๑๘.๐๗ นาฬิกา ได้ถึงแก่การมรณภาพด้วยโรคติดเชื้อในกระแสเลือด ด้วยอาการสงบ สิริอายุ ๗๗ ปี ๕๗ พรรษา

คำนำเมื่อพิมพ์ครั้ง ๑

พระครูอุดรคณารักษ์ จะบำเพ็ญกุศลเนื่องในการฌาปนกิจศพนางนวล แต่งรูป โยมมารดา กำหนดวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๐๒ ณ วัดพระพิเรนทร์ วรจักร พระนคร ได้แสดงความประสงค์จะขอพิมพ์หนังสือ เรื่องเกี่ยวกับวัดพระเชตุพน เพื่อเป็นที่ระลึกในงานนี้ และเป็นการยกย่องเชิดชูวัดที่ตนได้อยู่อาศัยให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย นับว่าเป็นผู้มีกุศลจิตน่าอนุโมทนา

วัดพระเชตุพน เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกหมายเลข ๑ แห่งประเทศไทย เรียกว่าวัดวังหลวง นอกจากสถาปัตยกรรมที่วิจิตรงดงามแล้ว ยังมีเรื่องราวต่างๆ ที่น่าศึกษาอยู่ทั่วไปทั้งบริเวณ เพราะในหลวงรัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดฯ ให้จารึกสรรพวิทยาการลงในแผ่นศิลาแล้วประดับไว้ตามเสาและฝาผนังเพื่อเป็นวิทยาทาน จึงมีผู้กล่าวถึงวัดนี้ว่า "มหาวิทยาลัย"

สำหรับเล่มนี้มีประวัติย่อๆ และเรื่องกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญๆ (แต่ก็ยังขาดอยู่อีก ๒ องค์ คือ พระพุทธไสยาสและพระพุทธศาสดาพระประธานเก่า) ซึ่งพระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ (กมล โกวิโท ป.๖) รวบรวมเขียนและเคยลงพิมพ์ในหนังสือ "สามเดือนในเชตวัน" ของพระนวกะและหนังสืองานนักขัตฤกษ์นมัสการพระพุทธไสยาสประจำปีมาแล้ว เห็นว่าเป็นประโยชน์พอแก่การศึกษาค้นคว้าได้

ขออนุโมทนาสาธุการ กุศลบุญราศีทักษิณานุประทานที่พระครูอุดรคณารักษ์ พร้อมด้วยพี่และน้องญาติมิตรได้ตั้งใจบำเพ็ญอุทิศแด่นางนวล แต่งรูป จงประสพอิฏฐคุณ มนูญผล ทุกประการ เทอญฯ

พระธรรมวโรดม
เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
๒๐ มีนาคม ๒๕๐๕

คำนำเมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๒

หนังสือย่อ ประวัติวัดพระเชตุพนและพระพุทธรูปสำคัญนี้ เป็นประวัติย่อโดยถือเอาแต่ความสำคัญของวัดเป็นหลักในการที่ยกขึ้นมาอ้าง พอเป็นทางให้เกิดความรู้ โดยเฉพาะต้องการให้เป็นคู่มือสำหรับนักเรียนที่มาชมวัด ซึ่งมีจำนวนเดือนละประมาณ ๒-๓,๐๐๐ คน ผู้เรียบเรียงได้เขียนลงพิมพ์ในหนังสือประจำปีของวัดต่างๆ คราวกัน เมื่อครั้งยังเป็นพระครูปลัดธรรมจริยวัฒน์ และพระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ **(กมล โกวิโท ป.ธ.๖, น.ธ.เอก)** ในการพิมพ์คราวนี้ทราบว่าได้แก้ไขเพิ่มเติมบ้างเล็กน้อย และได้เรียงลำดับเรื่องใหม่ บางเรื่องเขียนก่อนจึงไปอยู่ตอนท้าย ข้อความบางอย่างเช่นว่าถึงการบูรณปฏิสังขรณ์ในตอนรัชกาลที่ ๕ เมื่อเล่าไว้พอเป็นแนวประวัติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว เรื่องอื่นๆ ก็งด

อันวัดพระเชตุพนนี้ เป็นพระอารามที่มีอาณาเขตกว้างขวางเต็มไปด้วยวัตถุอันประณีต เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงปฏิสังขรณ์นั้นใช้เวลา ๗ ปี ๕ เดือน ๒๘ วัน จึงสำเร็จแล้วโปรดช่วยชายฉกรรจ์ ๖๘ คน สำมะโนครัว ๒๒๔ คน เป็นเงิน ๙๕ ชั่ง ๑๑ ตำลึง สักแขนขวาถวายเป็นข้าพระไว้ในพระอารามตั้งผู้ควบคุมข้าพระรักษาพระอารามตำแหน่งเจ้ากรมเป็นหลวงพิทักษ์ชินศรี ตำแหน่งปลัดกรมเป็น ขุนภักดีรศธรรม พอถึงรัชกาลที่ ๓ ก็ชำรุดทรุดโทรมอีกต้องทำการปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่ เมื่อรัชกาลที่ ๕ โปรดฯ ให้เลิกทาสได้ทรงอุทิศเงินสำหรับบำรุงปีละ ๔๐,๐๐๐ บาท เงินจำนวนนี้มาถูกตัดออกเมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๗ ขณะที่ภาวะเศรษฐกิจของชาติ

ไม่ปกติ ตั้งแต่นั้นมาการบูรณปฏิสังขรณ์วัดก็อยู่ในฐานะพึ่งตัวเอง มีผู้ที่รู้ความเป็นไปของวัดดี ได้มาเห็นสภาพวัดในขณะนี้ ได้กล่าวสาธุการด้วยความเห็นใจ ที่ทางวัดได้อุตส่าห์บูรณปฏิสังขรณ์ได้ถึงเพียงนี้

ขออนุโมนทนา ชุมนุมภาษาไทยคณะอักษรศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมี ม.ร.ว. สุมนชาติ สวัสดิกุล เป็นประธาน ได้จัดงาน **"วันกรมสมเด็จพระปรมานุชิต"** นอกจากเป็นการถวายพระเกียรติเทิดทูนในฐานะที่เป็น **"รัตนกวี"** แล้ว ยังเป็นการประกาศให้รู้จักวัดพระเชตุพนยิ่งขึ้น

พระธรรมวโรดม

เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

๕ ธันวาคม ๒๕๐๓

คำนำเมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๓

หนังสือย่อประวัติ วัดพระเชตุพนและพระพุทธรูปสำคัญ พิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นคู่มือสำหรับศึกษาเรื่องเกี่ยวกับพระอารามนี้ในเบื้องต้น และเป็นประโยชน์ในการที่จะช่วยให้สาธุชนได้เข้าใจถึงความเป็นจริงของวัด ตลอดทั้งเห็นความสำคัญของบรรดาปูชนียสถานโบราณวัตถุอันมีค่าของชาติ ซึ่งเป็นมรดกที่ควรจะต้องช่วยกันรักษาไว้เป็นอย่างยิ่ง สำหรับราคาที่จำหน่ายก็เพียงเพื่อเป็นทุนไว้สำหรับการพิมพ์ในคราวต่อไปเท่านั้น เพราะ **"กำไร"** ที่วัดต้องการมิใช่จากการจำหน่ายหนังสือนี้ สิ่งที่ต้องการเป็น "กำไร" สำคัญก็คือ **"ความรู้จักค่าแห่งสมบัตินี้ที่บรรพชนได้ลงทุนไว้เป็นเกียรติประวัติของชาติ และคงมาได้ถึง ๑๗๔ ปี แล้ว แต่จะอยู่ต่อไปได้อย่างไร?"**

ขออนุโมทนาสาธุการที่ท่านได้กรุณาให้ความสนใจต่อพระอารามนี้ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

สมเด็จพระวันรัต

เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

---

* หมายเหตุ ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร) วันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๕

คำนำเมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๔

หนังสือ "สิ่งน่ารู้ในวัดโพธิ์" ได้รับความสนใจจากนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนเป็นอย่างดี อาศัยสถิติเริ่มจัดพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๙ จนถึงปัจจุบัน หนังสือที่จัดพิมพ์ ๓ ครั้งแล้วหมดไปอย่างรวดเร็ว

หนังสือประเภทนี้มักจะถูกมองข้ามความสำคัญไปเสีย เพราะบางคนคิดว่า "คงไม่มีอะไรน่าสนใจ" หรือ "ไม่จำเป็นที่จะต้องรู้" สู้หนังสือฉบับกระเป๋าที่วางเสนอตามแผงหนังสือในท้องตลาดไม่ได้ ความจริงเรื่องราวเกี่ยวกับวัด หรือ เรื่องในวัดเป็นสิ่งจำเป็นที่คนไทยส่วนใหญ่ควรทราบและศึกษาไว้ อย่างน้อยที่สุดก็จะได้ทราบด้วยตนเองว่าวัดมีประโยชน์จริงหรือไม่ บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดกับบ้านนั้น แยกกันไม่ออกแม้ว่าปัจจุบันเหตุการณ์ต่างๆของสังคมได้เปลี่ยนไปมากก็ตามจนบางคนถึงกับพูดว่า "วัดกับบ้านไม่ควรจะเกี่ยวข้องกันเพราะว่าวัดไม่ได้ให้ผลประโยชน์อะไรแก่บ้านเลย" แต่ความจริงมิได้เป็นดังว่านั้น "วัดกับบ้านดูเหมือนจำเป็นที่ควรจะให้ใกล้ชิดกันและเข้าใจกันดียิ่งขึ้น"

"เพราะวัดก็มาจากบ้าน และก็คงไม่มีใครปฏิเสธถ้าจะพูดว่าบ้านก็มาจากวัด"

มีคำพูดที่ได้ยินกันอยู่เสมอว่า

วัดจะดีมีหลักฐานเพราะบ้านช่วย
บ้านจะสวยก็เพราะวัดดัดนิสัย
วัดกับบ้านผลัดกันช่วยยิ่งอวยชัย
ถ้าขัดกันก็บรรลัยทั้งสองทาง

ดังนั้น การจะตัดสินใจว่าอะไรเป็นอะไรนั้น จะต้องศึกษาให้เข้าใจดีเสียก่อน มิใช่เขาว่ามาเราก็ว่าไปบนพื้นฐานแห่งคำคนเพียงอย่างเดียว

หน่วยทัศนศึกษาวัดพระเชตุพน ได้ตระหนักถึงเรื่องนี้จึงได้รวบรวมความรู้ต่างๆ ทั้งในวัดและข้างวัด เพื่อให้ท่านทั้งหลายได้ศึกษาหาความรู้ตามความเหมาะสม รูปเล่ม ขนาดและเนื้อหาสาระยังคงเท่าเดิม จะผิดออกไปหน่อยก็ราคาหนังสือนี้เท่านั้นที่สูงขึ้นตามสถานการณ์ทางสังคมและเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะมีส่วนเป็นรายได้จากหนังสือนี้บ้างก็จะเป็นส่วนหนึ่งแห่งกำลังอันสำคัญในการส่งเสริม “ศูนย์รวมหนังสือเพื่อการศึกษา” ซึ่งเป็นกิจกรรมของหน่วยทัศนศึกษาวัดพระเชตุพน ให้มีความก้าวหน้าสืบต่อไป

จึงขออนุโมทนาท่านที่ได้เสียสละปัจจัยเป็นเจ้าของหนังสือเล่มนี้ จงเจริญด้วย วิชา ความรู้ความสามารถ และความก้าวหน้าแห่งความสุขในชีวิตที่ถูกต้อง ทุกประการ

หน่วยทัศนศึกษาวัดพระเชตุพน
๒๗ ตุลาคม ๒๕๒๑

วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร
โทร. ๒๒๒๗๘๓๑ – ๒๒๑๒๙๐๖ – ๒๒๒๐๙๓๓

คำนำเมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๕

เนื่องจากหนังสือย่อประวัติวัดพระเชตุพนและ พระพุทธรูปสำคัญ จำหน่ายจวนจะหมดแล้ว จึงตีพิมพ์ซ้ำอีกเป็นครั้งที่ ๕ และในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้นำเรื่องทำเนียบพระนามสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์และทำเนียบพระนามและนามอธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพน ซึ่งนายธีรัชย์ พูลท้วม เรียบเรียงมาตีพิมพ์ไว้ข้างท้ายด้วย

พระครูสุนทรโฆษิต[๑] (แจ่ม)
หน่วยทัศนศึกษาวัดพระเชตุพน
๒๙ กรกฎาคม ๒๕๓๐

---

[๑] ต่อมาเป็นพระราชาคณะที่ "พระศีลาจารพิพัฒน์" ถึงมรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕

คำนำเมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๖

หนังสือย่อประวัติวัดพระเชตุพน และพระพุทธรูปสำคัญ ฉบับพระธรรมราชานุวัตร เรียบเรียงแต่ครั้งยังเป็น พระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ ที่ได้พิมพ์ครั้งที่ ๕ ไปนั้น จำหน่ายไปหมดแล้ว จึงตีพิมพ์ซ้ำอีกเป็นครั้งที่ ๖ และในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้เปลี่ยนปกเป็นรูปซุ้มประตูวัดพระเชตุพน และได้แก้ไขตัวสะกดการันต์ให้ถูกต้อง นอกนั้นก็ไม่ได้แก้ไขอะไร คงตีพิมพ์ไปตามเดิม

อนึ่งในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้อาศัยพระครูพิพัฒน์บรรณกิจ (สว่าง) ช่วยดำเนินการให้ทั้งสิ้น จึงขอขอบใจไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

พระราชปัญญาสุธี[๑]
รักษาการเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
ตุลาคม ๒๕๓๖

วัดพระเชตุพน
โทร. ๐-๒๒๒๕-๙๕๙๕, ๐-๒๒๒๕-๓๑๐๓

---

[๑] พระธรรมปัญญาบดี

คำนำเมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๗

หนังสือย่อประวัติวัดพระเชตุพนและพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเจ้าคุณพระธรรมราชานุวัตร วัดพระเชตุพน เขียนขึ้นในสมัยที่เป็นพระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ เป็นหนังสือนำเที่ยววัดพระเชตุพน มีข้อมูลควรแก่การศึกษา เสริมความรู้ ในทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี มีผู้นิยมซื้อหาไปอ่านกันมาก จนทำให้หนังสือที่พิมพ์ไว้ในครั้งที่ ๖ หมดไปในเวลารวดเร็วเกินกว่าที่คิดไว้

ในการพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าคุณพระธรรมราชานุวัตร ผู้เรียบเรียง ได้ปรับปรุงเปลี่ยนภาพขาวดำเป็นภาพสีทั้งหมดเป็นจำนวนมากด้วยกัน เพื่อให้หนังสือมีภาพสีสวยสดน่าดูน่าอ่าน และประกอบในเรื่องให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น

ในนามวัดพระเชตุพน ขอขอบคุณพระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะภาค ๓ และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ผู้เรียบเรียงและ นายธีรัชย์ พูลท้วม ผู้มีน้ำใจช่วยเป็นธุระดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

พระเทพวรมุนี[๑]
เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
วัดพระเชตุพน
๘ มิถุนายน ๒๕๓๘

---

[๑] พระธรรมปัญญาบดี

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๘

หนังสือย่อประวัติวัดพระเชตุพนและพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเจ้าคุณพระธรรมราชานุวัตร วัดพระเชตุพน เขียนขึ้นในสมัยที่เป็นพระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ เป็นหนังสือนำเที่ยววัดพระเชตุพนฉบับย่อกะทัดรัดดี มีสาระข้อมูลควรค่าแก่การศึกษาเสริมความรู้ในด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีและพระพุทธศาสนา โดยมีผู้นิยมซื้อหาไปอ่านกันมาก ซึ่งคงสังเกตได้จากสถิติการพิมพ์ซ้ำหลายครั้งและจำนวนเล่มก็เพิ่มขึ้นทุกครั้งที่พิมพ์นั้น ครั้งนี้เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๘ แล้ว

แต่ครั้งนี้ ปรารภการมรณภาพของพระครูพิพิธธรรมานุศาสก์ (สำราญ ปภากโร/เทพพงษ์ ป.ธ. ๕, ป.กศ., พธ.บ.) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ชั้นพิเศษ (ผจล.ชพ.) เป็นสำคัญ จึงได้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นให้ทันเวลา เพื่อเป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพในวันจันทร์ที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๒ เวลา ๑๗.๐๐ น. ณ ฌาปนสถานคุรุสภา วัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

ในนามวัดพระเชตุพน ขอขอบคุณพระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะภาค ๓ และผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดพระเชตุพน ผู้เรียบเรียง และขอขอบใจหน่วยทัศนศึกษาวัดพระเชตุพน ผู้มีน้ำใจช่วยเป็นธุระดำเนินการจัดพิมพ์ขึ้นให้ทันการนี้ ขอถวายปัตติทานมัยกุศลอันเกิดจากวิทยาทานนี้ จงอำนวยอิฏฐผลในสัมปรายภพแด่พระครูพิพิธธรรมานุศาสก์ ด้วยเทอญฯ

พระธรรมเสนานี[๑]

๑๗ กันยายน ๒๕๔๒

เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

---

[๑] พระธรรมปัญญาบดี

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๙

สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิโท ป.ธ.๖) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน และเจ้าคณะภาค ๓ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๖ เวลา ๑๗.๐๐ น. สมเด็จพระบรมวงศบพิตร สมเด็จพระเทพ-รัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้

พระธรรมราชานุวัตร เป็นพระเถระผู้ใหญ่ในวัดพระเชตุพน เป็นศิษย์รุ่นน้องร่วมอาจารย์เดียวกันกับข้าพเจ้า เข้ามาอยู่เป็นสามเณรในวัดพระเชตุพนภายใต้การปกครองของเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทตฺโต ป.๙) ที่กุฏิคณะ น.๑๕ ข้าพเจ้ามาอยู่ที่วัดนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย ส่วนพระธรรมราชานุวัตรมาอยู่ที่หลัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ห่างกัน ๖ ปี และต่อมายังได้เป็นศิษย์เรียนหนังสือกับข้าพเจ้า จึงเรียกข้าพเจ้าว่า "ครู" มาโดยตลอด พระธรรมราชานุวัตร เป็นคนคล่องแคล่วว่องไว ตัดสินใจเร็ว เอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียน ขยันขันแข็งในการทำงาน มีไหวพริบปฏิภาณชอบการสั่งสอนและรู้จักการปฏิสันถาร จึงเป็นที่ไว้วางใจของครูบาอาจารย์และมีลูกศิษย์ลูกหามากมาย ได้เป็นกำลังสำคัญของวัดรูปหนึ่ง ซึ่งได้ปฏิบัติหน้าที่เลขานุการเจ้าอาวาสในสมัยที่เจ้าประคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริ) สมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นเจ้าอาวาส และได้ช่วยแบ่งเบาภาระของวัดในสมัยเจ้าอาวาส

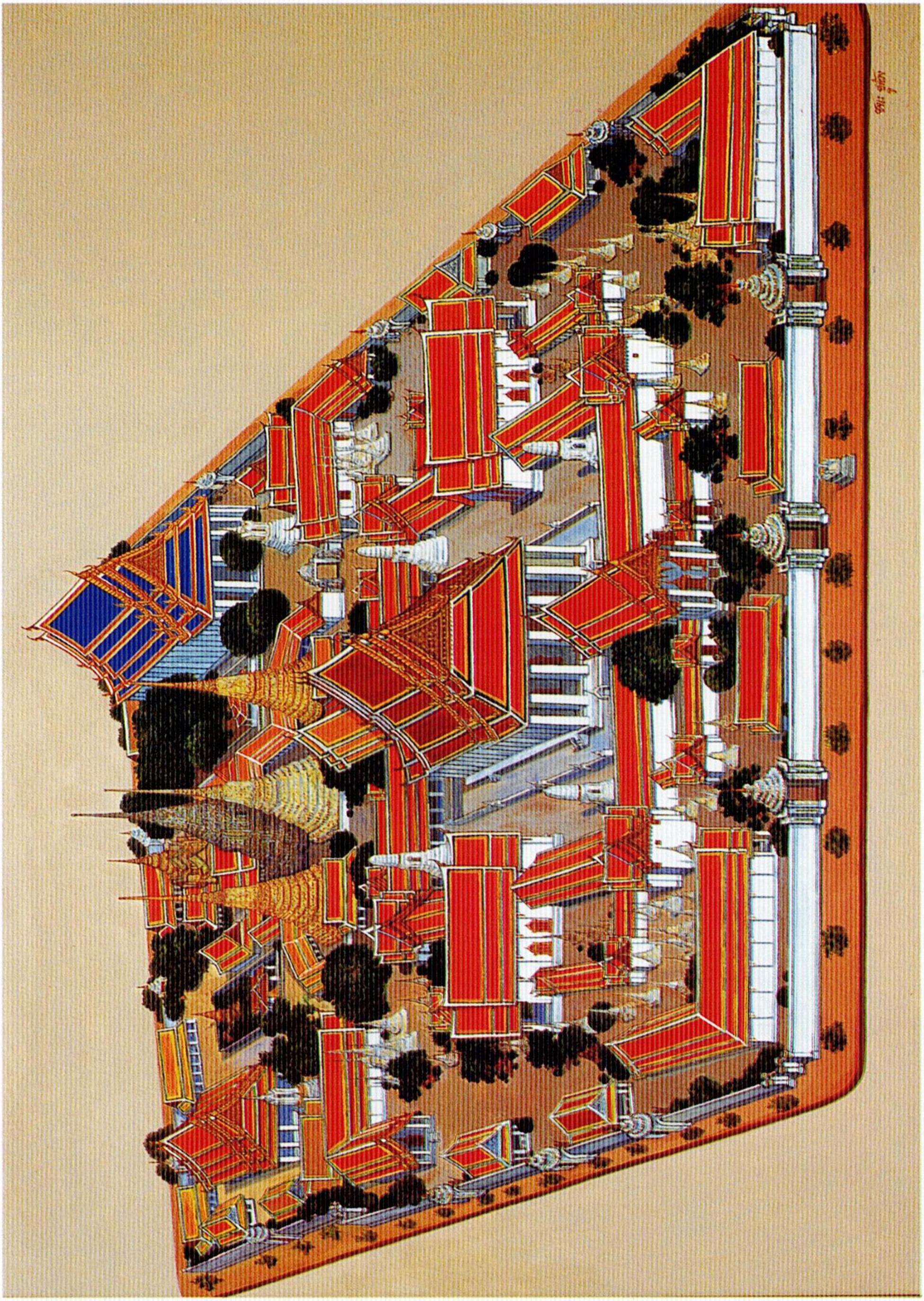
องค์ต่อๆ มา ทั้งยังได้รับภาระหน้าที่ในกิจการของคณะสงฆ์ ดำรงตำแหน่งเลขานุการเจ้าคณะระดับต่างๆ จนถึงเป็นเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช และได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะภาค ๑๔ และเจ้าคณะภาค ๓ อันเป็นตำแหน่งสุดท้ายก่อนที่จะถึงมรณภาพไปอย่างกระทันหัน การจากไปของพระธรรมราชานุวัตรทำให้วัดพระเชตุพนและคณะสงฆ์ขาดกำลังสำคัญไปอีกรูปหนึ่งซึ่งเป็นที่น่าเสียดาย

ในการพระราชทานเพลิงศพพระธรรมราชานุวัตร ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก จำนวน ๑๖ เล่ม คือ คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน จัดพิมพ์ **"ตุ๊กตาศิลาจีนวัดโพธิ์"** มูลนิธิ "ทุนพระพุทธยอดฟ้า" ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์ **"ย่อประวัติวัดพระเชตุพน"** วัดพระธรรมกาย มูลนิธิธรรมกายจัดพิมพ์ ๔ เรื่องคือ **"โกวิทานุสรณ์" "โกวิทธรรม" "โกวิทสารัตถธรรม"** และ **"โกวิทปูชนีย์"** คณะสงฆ์ภาค๓ จัดพิมพ์๓ เรื่องคือ **"พงษาวดารกรุงศรีอยุทธยา ภาษมคธและคำแปล" "สงขยาปกาสกปกรณฎีกา"** และ **"สหสฺสวตฺถุปฺปกรณ (บาลีอักษรโรมัน)"** ดร.วิภาพรรณ ชูทรัพย์ ผู้อำนวยการ โรงเรียนในเครือตั้งตรงจิตรพณิชยการ จัดพิมพ์ **"วฺยาสสุภาษิต"** วัดสามพรานนครปฐม จัดพิมพ์ **"อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนีแปล"** คณะสงฆ์จังหวัดสุพรรณบุรี จัดพิมพ์ **"เสียงพระ เสียงเพลงภาค ๑, ๒** และ **"มรดกหลวงพ่อวัดดอนเจดีย์"** สมัชชาสงฆ์ไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา จัดพิมพ์ **"รู้จักอเมริกาหันมาดูศักยภาพของไทย"** พระวิเทศธรรมกวี คณะสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา วัดพุทธานุสรณ์สหรัฐอเมริกา จัดพิมพ์ **"ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น (แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา)"** โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพน ครอบครัวตั้งตรงจิตรและหลานๆ จัดพิมพ์ **"ตำราหมอนวด และฤษีดัดตน"**

ขออนุโมทนาคณะเจ้าภาพที่ได้ร่วมกันสละกำลังกายกำลังทรัพย์ร่วมกันเป็นเจ้าภาพถวายอาหาร เครื่องดื่ม จตุปัจจัยไทยธรรมและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก ร่วมกันบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระธรรมราชานุวัตรผู้ถึงมรณภาพ หากได้ทราบคงจะปลื้มปิติยินดีชื่นชมโสมนัสและอนุโมทนาสาธุการในส่วนกุศลของทุกๆ ท่านอย่างแน่แท้ ขอดวงวิญญาณของพระธรรมราชานุวัตรจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ

พระธรรมปัญญาบดี
เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

สารบาญ

ย่อประวัติวัดพระเชตุพน

วัดพระเชตุพน *เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ซึ่งมีเกียรติชั้นสูงสุดพระอารามหนึ่ง การลำดับเกียรติพระอารามหลวงนั้น เริ่มเมื่อรัชกาลที่ ๖ โปรดฯ ให้จัดระเบียบพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ และหัวเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็น ๓ ชั้น คือ*

๑. ชั้นเอก

๒. ชั้นโท

๓. ชั้นตรี

แต่ละชั้นยังแบ่งออกเป็นชนิดๆ ดังนี้

ชั้นเอก แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑. ราชวรมหาวิหาร

๒. ราชวรวิหาร

๓. วรมหาวิหาร

ชั้นโท แบ่งออกเป็น ๔ ชนิด คือ

๑. ราชวรมหาวิหาร

๒. ราชวรวิหาร

๓. วรมหาวิหาร (เหมือนกับชั้นเอก)

๔. วรวิหาร

ชั้นตรี แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด

๑. ราชวรวิหาร

๒. วรวิหาร

๓. สามัญ (ไม่มีสร้อยต่อท้ายชื่อ)

ชื่อแต่ละชนิดนั้นสำหรับต่อท้ายนามวัด เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร ชื่อชนิดต่างๆ ที่ต่อท้ายนามวัดนั้นซ้ำกัน เช่น ชั้นเอกกับชั้นโท ฉะนั้น จะถือเอาชื่อชนิดนั้นๆ เป็นเครื่องกำหนดว่าเป็นวัดชั้นเอก-โททีเดียวไม่ได้ นอกจากจะทราบว่าเป็นชนิดไหนเท่านั้นเอง

วัดพระเชตุพน เป็น พระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรมหาวิหาร อยู่ในอันดับหมายเลข ๑ ตามทำเนียบพระอารามหลวง เพราะถือว่าเป็นวัดที่ทรงสถาปนาขึ้นพร้อมกันกับในคราวสถาปนาพระบรมมหาราชวัง จึงเป็นวัดที่มีชื่อเสียงเกียรติคุณเป็นที่คุ้นเคยกันมาก อีกประการหนึ่งวัดนี้ยังได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยอีกด้วย ประวัติโดยละเอียด พระครูปลัดสัมพิพัฑฒนพรหมจริยาจารย์ (บุญ ป.๔) พระครูฐานานุกรมในสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เข้ม ธมฺมสโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เขียนไว้แล้ว จึงได้ย่อประวัตินี้เพื่อเป็นการศึกษาเบื้องต้น

นามเต็ม **วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร**

ที่ตั้งปัจจุบัน เลขที่ ๒ ตำบลพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร จังหวัดพระนคร [๑]

---

[๑] ปัจจุบัน เป็นกรุงเทพมหานคร

เขตติดต่อ

ทิศตะวันออก ถนนสนามไชย กรมการรักษาดินแดน

ทิศตะวันตก ถนนมหาราช ตลาดท่าเตียน

ทิศเหนือ ถนนท้ายวัง พระบรมมหาราชวัง

ทิศใต้ ถนนเศรษฐการ กระทรวงเศรษฐการ [๒]

เนื้อที่ บริเวณที่ดินวัดทั้งหมดมี ๕๐ ไร่ ๓๘ ตารางวา

(สำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑)

อดีตสมัยอยุธยา วัดนี้เดิมเป็นวัดโบราณสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๓๑ - ๒๒๔๖ เป็นวัดที่ราษฎรสร้างขึ้นโดยไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้สร้าง สมัยนั้นก็คงเป็นวัดบ้านนอกห่างไกลจากเมืองหลวงโดยไม่ได้คาดคิดว่าจะเป็นเมืองหลวง ตั้งอยู่ที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ตำบลบางกอก เมืองธนบุรี ชื่อว่าวัดโพธาราม ชาวบ้านจึงเรียกติดปากว่า วัดโพธิ์ มาจนถึงทุกวันนี้

สมัยธนบุรี พ.ศ. ๒๓๑๑ เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนาเมืองธนบุรีเป็นพระมหานคร ทรงกำหนดเขตเมืองหลวงทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ในเขตกลางเมืองหลวง วัดโพธารามตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา จึงอยู่ในเขตพระมหานครด้วยและได้เป็นอารามหลวง มีพระราชาคณะปกครองตั้งแต่นั้นมา

สมัยกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๓๒๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเสวยราชสมบัติทรงย้ายพระมหานครมาตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกฝั่งเดียวทรงสร้างพระบรมมหาราชวัง มีวัดอยู่ใกล้ชิด ๒ วัด คือ วัดสลัก (วัดมหาธาตุ) อยู่ทิศเหนือ วัดโพธาราม

---

[๒] ปัจจุบัน เป็นกระทรวงพาณิชย์

อยู่ทิศใต้ จึงโปรดฯให้สถาปนาวัดโพธารามเป็นการใหญ่ รวมเวลา ๗ ปี ๕ เดือน ๒๘ วัน จึงสำเร็จสมบูรณ์ เพื่อให้สมกับเป็นวัดใกล้ชิดกับพระบรมมหาราชวัง จึงเรียกได้ว่าวัดวังหลวง พระราชทานนามใหม่ว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาศ ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ จึงทรงเปลี่ยนเป็น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทอดผ้าพระกฐิน ทอดพระเนตรเห็นถาวรวัตถุสังฆเสนาสนะที่สถาปนามาถึง ๓๐ ปี เศษชำรุดทรุดโทรมลงทั้งสิ้น จึงทรงพระราชดำริที่จะทรงปฏิสังขรณ์และสถาปนาขึ้นใหม่อีก ทรงโปรดฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทแบ่งปันกันเป็นนายด้านในการต่างๆ เริ่มแต่ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕ ในการบูรณะครั้งนี้ทรงขยายของเดิมที่มีอยู่ให้กว้างใหญ่บ้าง เปลี่ยนแปลงแก้ไขให้งดงามดีกว่าเดิมบ้าง เช่น พระอุโบสถเก่า เล็ก แคบ ขยายออกอีก พระวิหารทิศต่างๆ ต่อด้านหลังให้ยาวกว่าเดิม และการปฏิสังขรณ์คราวนี้คล้ายกับว่าประชุมช่างต่างๆ เพราะสิ่งก่อสร้างล้วนวิจิตรงดงามบริบูรณ์ด้วยศิลปะอันประณีต

ผังการสร้าง จัดบริเวณเป็น ๒ ส่วน คือ พุทธาวาส และสังฆาวาส

๑. พุทธาวาส เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธปฏิมากรโดยเฉพาะ แบ่งเป็น ๒ บริเวณ คือ

ก. บริเวณพระอุโบสถ ตั้งพระอุโบสถไว้กลาง มีพระวิหารประจำทิศใหญ่ ๔ ทิศ สร้างพระระเบียงล้อมรอบสองชั้นพระระเบียงนั้นสร้างแบบ "ไม้สิบสอง" ในทิศใหญ่ๆ มีพระวิหารทิศทั้งสี่ อัญเชิญพระพุทธรูปโบราณมาตั้งประดิษฐานเว้นแต่พระวิหารทิศเหนือ

เป็นพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ ที่หล่อขึ้นใหม่เพียงองค์เดียว

พระระเบียง ชั้นในประดิษฐานพระพุทธรูป ๑๕๐ องค์ ชั้นนอก ๒๔๔ องค์ พระพุทธรูปทั้งปวง *(สมัยเชียงแสน สุโขทัย อู่ทอง อยุธยา)* นี้ล้วนแต่เป็นของเก่าจากเมืองสุโขทัย พิษณุโลก สวรรคโลก ลพบุรี กรุงเก่า ที่ชำรุดปรักหักพังอัญเชิญมาปฏิสังขรณ์ให้บริบูรณ์ ตามเสาพระระเบียงจำหลักศิลาจารึกประเภท วรรณคดีต่างๆ คือ แบบแต่งฉันท์ โคลง กลอนกลบท ภายในลานพระอุโบสถสร้างพระมหาธาตุประจำมุมทั้ง ๔

ต่อจากพระระเบียงออกมา สร้างพระเจดีย์รายรอบพระอุโบสถ สูง ๓ วา ๒ ศอก ฐานประดับศิลา องค์ประดับกระเบื้องเคลือบ รวม ๗๑ องค์

ตรงมุมทั้ง ๔ สร้างพระเจดีย์ฐานเดียวหมู่ละ ๕ องค์ทั้งสี่มุม รวมเป็น ๒๐ องค์ พระเจดีย์ทั้ง ๙๑ องค์นี้ ล้วนแต่ย่อเป็นแบบไม้สิบสองทั้งนั้น และสร้างพระวิหารคด *(คดเป็นแบบข้อศอก)* อีกทั้ง ๔ มุม ประดิษฐานพระพุทธรูปต่างๆ เช่นเดียวกัน แต่ส่วนมากเป็นพระพุทธรูปที่ชำรุดมาก กำแพงใหญ่บริเวณวัดเฉพาะตอนบริเวณพระอุโบสถนี้ก็ทำย่อ “ไม้สิบสอง” เหมือนกัน *(สังเกตมุมกำแพงหน้าวัด)*

นอกจากนั้น ยังมีศาลารายรอบบริเวณรวม ๘ หลัง *(ศาลารายเดิมมี ๑๖ หลัง รื้อเมื่อคราวบูรณปฏิสังขรณ์ใหญ่ ๘ หลัง* เป็นศาลารายล้อมพระมหาเจดีย์ ๒ หลัง ภายในศาลาเดิมตั้งฤๅษีดัดตน ปัจจุบันฤๅษีดัดตนย้ายมาตั้งที่ภูเขาด้านใต้ที่ต้นเสาจารึกตำรายาไทยต่างๆ ตลอดทั้งตำราว่าด้วยสมุฏฐานโรค ตำรายาเด็ก ตำราหมอนวด หน้าศาลามีกระถางปลูกต้นยาต่างๆ ที่หาได้ยากหรือไม่ค่อยมีผู้รู้จัก ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นปลูกต้นตะโกและไม้อื่นๆไปเสียแล้ว

ข. บริเวณพระวิหารพระพุทธไสยาส

๑. **พระมหาเจดีย์** พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนาพระมหาเจดีย์ ๑ องค์ ฐานกว้าง ๘ วา สูง ๘๒ ศอก บรรจุพระพุทธรูปศรีสรรเพชดาญาณ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืนใหญ่มหึมา คือสูงแต่พระบาทถึงยอดพระรัศมีได้ ๘ วา *(๑๖ เมตร)* พระพักตร์ยาวได้ ๔ ศอก *(๒ เมตร)* กว้าง ๓ ศอก *(๑ เมตรครึ่ง)* พระอุระกว้าง ๑๑ ศอก *(๕ เมตรครึ่ง)* ใช้ทองหล่อเป็นแกนหนัก ๕๓,๐๐๐ ชั่ง ทองคำที่หุ้มหนักถึง ๒๘๖ ชั่ง พระพุทธรูปองค์นี้เมื่อเสียกรุงถูกข้าศึกเอาไฟสุมลอกทองคำไปหมด เหลือแต่ทอง *(สัมฤทธิ์)* ที่เป็นแกน เมื่ออัญเชิญลงมาวัดพระเชตุพน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นว่าชำรุดมากเหลือกำลังที่จะซ่อมให้กลับคืนดีได้ จึงทรงพระราชดำริใคร่จะหล่อเสียใหม่ ได้มีพระราชปุจฉาถามพระราชาคณะผู้น้อยผู้ใหญ่ พระราชาคณะมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานถวายพระพรว่า ไม่เป็นการสมควรที่จะเอารูปปฏิมาของพระพุทธเจ้าเข้าหลอมหล่อในไฟอีกต่อไป จึงทรงโปรดฯ ให้สร้างพระเจดีย์ใหญ่บรรจุไว้ดังกล่าว ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียว พระราชทานนามว่า **พระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชดาญาณ**

๒. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาขึ้นใหม่อีก ๒ องค์ คือ ทางเหนือองค์เดิมประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีขาว ทรงอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระชนกาธิราช มีพระนามว่า **พระมหาเจดีย์ดิลกธรรมกรกนิทาน**

๓. อีกองค์หนึ่งอยู่ด้านใต้ ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลือง สำหรับเป็นส่วนพระองค์ มีพระนามว่า **พระมหาเจดีย์มุนีบัตรบริขาร**

๔. ส่วนอีกหนึ่งองค์ซึ่งอยู่ด้านตะวันตกประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีขาว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาถ่ายแบบ

จากเจดีย์ศรีสุริโยทัย วัดสวนหลวงสบสวรรค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่มิได้พระราชทานนามไว้เรียกกันว่าเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๔ หรือเจดีย์แบบศรีสุริโยทัย จึงเป็นพระมหาเจดีย์ประจำสี่รัชกาล ต่อแต่นั้นมิได้สร้างอีกเลย

เรื่องการยุติ สร้างพระเจดีย์ประจำรัชกาลในวัดพระเชตุพนนั้น ปรากฏในหนังสือพระราชวิจารณ์ฯ ว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใกล้จะสวรรคตได้มีพระราชดำรัสว่า *"พระเจดีย์ที่วัดพระเชตุพนนั้น กลายเป็นใส่คะแนนพระเจ้าแผ่นดินไป จะใส่คะแนนอยู่เสมอจะไม่มีที่สร้าง ควรจะถือว่าพระเจ้าแผ่นดินทั้งสี่พระองค์นั้นท่านได้เห็นกันทั้งสี่พระองค์ จึงควรมีพระเจดีย์อยู่ด้วยกัน ต่อไปอย่าสร้างทุกแผ่นดินเลย"*

จำนวนพระเจดีย์ทั้งหมด คือ

พระเจดีย์รายรอบพระอุโบสถ	๗๑	องค์
พระเจดีย์ฐานเดียวหมู่ ๕ รวม ๔ หมู่	๒๐	องค์
พระมหาเจดีย์	๔	องค์

รวม ๙๕ องค์ นับทั้งพระมหาธาตุรอบพระอุโบสถ อีก ๔ เป็น ๙๙ องค์ นับว่าเป็นวัดที่มีพระเจดีย์มากที่สุดแห่งหนึ่ง

รอบบริเวณพระมหาเจดีย์ สร้างเป็นพระระเบียงประดิษฐาน พระพุทธรูปยืนฐานละ ๓ องค์ รวมทั้งสิ้น ๑๓๕ องค์ และจารึกวรรณคดีประเภทสุภาษิตสอนใจ เช่น โคลงโลกนิติ ฉันท์กฤษณาสอนน้อง เป็นต้น

พระวิหารน้อย หรือกรุ สำหรับเก็บพระพุทธรูปหรือ พระธรรมของเก่าๆ สองหลัง ตรงกันข้าม คือ ด้านใต้และด้านเหนือของพระมหาเจดีย์ ข้างๆ พระวิหารน้อยมีหอระฆังข้างละหอ ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบ

ต่อจากพระมหาเจดีย์ เป็นพระมณฑป สร้างเป็นหอพระธรรม

สำหรับประดิษฐานพระไตรปิฎก ปัจจุบันยังมีตู้พระไตรปิฎกปรากฎอยู่ พระมณฑปนี้สร้างอย่างวิจิตรงดงามยิ่งนัก กระเบื้องเคลือบที่ประดับนั้นสีสดน่าดูน่าชมมาก นับเป็นสถาปัตยกรรมวิจิตรศิลป์ซึ่งหาที่อื่นเปรียบได้ยาก สองข้างของพระระเบียงรอบพระมณฑปด้านเหนือ เรียกว่า สวนไม้ต่อ มีต้นโพธิ์ลังกา ๑ ต้น ปัจจุบันปลูกเป็นศาลาโรงธรรม[๑] ด้านใต้เป็น สระน้ำ เรียกว่า สระจระเข้

พระวิหารพระพุทธไสยาส อยู่ด้านมุมกำแพงวัดทางทิศตะวันตกด้านเหนือ พระพุทธไสยาส ยาว ๑ เส้น ๓ วา ก่อด้วยอิฐถือปูน กรมหมื่นภูมินทรภักดี (พระองค์เจ้าลดาวัลย์) เป็นผู้กำกับการสร้าง เป็นฝีมืองช่างสิบหมู่ของหลวง รอยฝ่าพระบาทจำหลักภาพมงคล ๑๐๘ ประดับมุก พระพุทธไสยาส องค์นี้ มีผู้ชมเชยฝีมือการก่อสร้างว่าประกอบด้วยลักษณะงามมากสร้างในรัชกาลที่ ๓ ทางวัดเริ่มปฏิสังขรณ์ พ.ศ. ๒๔๘๘ คือ ลงรักปิดทองใหม่ทั้งองค์ ฐานชุกชีของเดิมชำรุดซ่อมใหม่ตามรูปเดิมและลงรักปิดทองช่อฟ้าใบระกาด้านตะวันตกซึ่งฟ้าผ่า รื้อลงทำใหม่ หน้าบันทิศตะวันตกลงรักปิดทอง เสารอบนอกและบัวผนังพระวิหารปูนของเก่าผุพัง จัดซ่อมหล่อคอนกรีตถือปูน สิ้นเงินแล้วประมาณ ๑,๐๐๐,๐๐๐ (หนึ่งล้านบาท) เศษ

ศาลาการเปรียญ ประดิษฐานพระประธานเก่าของวัด พระนามว่าพระพุทธศาสดา เป็นพระปางสมาธิ ปกติเป็นที่แสดงธรรมในเทศกาลเข้าพรรษาและวันโกนวันพระ

นอกจากนี้ยังมีภูเขา ตุ๊กตาจีน สัตว์ทวิบาทจตุบาท ต้นไม้อื่นๆ อีก สำหรับประดับประดาพระอารามให้น่าดูน่าชมเป็นปูชนียสถานอันน่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง

ประตู ประตูใหญ่รอบบริเวณกำแพงชั้นนอกมี ๑๖ ประตู

---

[๑] ได้รื้อศาลาโรงธรรมนั้นแล้วเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๑ กลับเป็นสวนไม้ต่อ ตามเดิม

เป็นประตูซุ้มทรงมงกุฎ ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบงดงาม ประตูทรงมงกุฎนี้นับว่าเป็นประตูชั้นเยี่ยม

๒. สังฆาวาส คือ ที่อยู่ของพระสงฆ์สามเณรอยู่ทางด้านทิศใต้ ระหว่างพุทธาวาสกับสังฆาวาส มีถนนเชตุพนผ่านกลาง จัดแบ่งเป็นคณะใหญ่ ๓ คณะ *(เดิมมี ๔ คณะ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ รื้อคณะกุฏิ์เสียคณะหนึ่งสร้างโรงเรียน โดยทุนนายประยงค์ ตั้งตรงจิตร ห้างขายยาตราใบโพธิ์)* คือ

คณะเหนือ มี ๒๓ กุฎี มีกุฎีหมู่บ้าง ห้องเดียวบ้าง

คณะกลาง มี ๓๘ กุฎี

คณะใต้ มี ๓๔ กุฎี

แต่ละคณะมีพระราชาคณะปกครอง และพระครูสัญญาบัตรเป็นผู้ช่วย สำหรับกุฎีพระราชาคณะนั้น เดิมสังเกตได้ที่มีหอไตรประจำ พระตำหนักวาสุกรี อันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส อยู่คณะเหนือ (น.๑๖) ติดกับกุฎีเจ้าอาวาส

สรุปการสร้างพระอาราม ศิลปะการสร้างนี้ วางไว้เป็นระเบียบดีมาก นายช่างหรือตำรับตำราต่างๆ ก็ล้วนแล้วแต่ผู้ชำนาญ ซึ่งเลือกสรรมาอย่างดีแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์พิเศษ นอกจากเพื่อจารึกฝีมือการช่างของไทย ซึ่งมีสมรรถภาพสูงส่งอีก ก็คือ ทรงมุ่งหวังให้พระอารามนี้เป็นมหาวิทยาลัยแห่งการศึกษาไปในตัว สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงไว้ในคำนำหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพนว่า

"เมื่อในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการที่ทรงสร้าง ทรงบูรณะและทรงอุดหนุนการสร้างวัด มีจำนวนมากยิ่งกว่ารัชกาลแต่ก่อนหรือภายหลังมา เพราะเหตุว่าตั้งแต่สถาปนาพระนครอมรรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลก่อนๆ ได้ทรงสถาปนา ทรงทำนุบำรุงวัตถุสถาน และกิจการอย่างอื่นเจริญมาโดยลำดับ รัชกาลที่ ๓ ถึงสมัยที่จะทรงบำรุงความเจริญส่วนจรรยาและวิชาความรู้ อันอาศัยวัดเป็นที่ศึกษาสถาน จึงทรงสถาปนาพระอารามเพื่อให้เจริญธรรมานุธรรมปฏิบัติและการศึกษาของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน อันนี้เป็นข้อสำคัญในพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ พระอารามทั้งหลายซึ่งทรงสถาปนานั้น วัดพระเชตุพนซึ่งสร้างเป็นอารามใหญ่ยิ่งกว่าวัดอื่นๆ มาแต่ในรัชกาลที่ ๑ ถึง รัชกาลที่ ๓ ชำรุดทรุดโทรมลง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปฏิสังขรณ์ แต่ในการที่ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนมีพระราชประสงค์พิเศษอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจะให้เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ของมหาชนไม่เลือกชั้นบรรดาศักดิ์ ถ้าจะเรียกอย่างทุกวันนี้ก็คือ จะให้เป็นมหาวิทยาลัย เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีการพิมพ์หนังสือไทยได้ การเล่าเรียนส่วนสามัญศึกษาที่มีเรียนอยู่ตามวัดทั่วไปแต่ส่วนวิสามัญศึกษาอันจะเป็นวิชาอาชีพของคนทั้งหลาย ยังศึกษาได้แต่ในสกุล ผู้อยู่นอกสกุลโดยเฉพาะที่เป็นพลเมืองสามัญไม่มีโอกาสที่จะเรียนได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้รวบรวมเลือกสรรตำรับตำราต่างๆ ซึ่ง สมควรจะเล่าเรียนเป็นชั้นสามัญศึกษามาตรวจตราแก้ไขใช้ของเดิมบ้าง หรือประชุมผู้รู้หลักในวิชานั้นๆ ให้แต่งขึ้นใหม่บ้างแล้วโปรดฯ ให้จารึกแผ่นศิลาประดับไว้ในบริเวณวัดพระเชตุพน มีรูปเขียนและรูปปั้นประกอบกับตำรานั้นๆ โดยมาก เพื่อคนทั้งหลายไม่เลือกว่าตระกูลชั้นใดๆ ใครมีใจรักวิชาอย่างใด ก็ให้สามารถเล่าเรียนได้จากศิลาจารึกที่วัดพระเชตุพน เรื่องที่จารึก ไว้ในวัดพระเชตุพน จึงมีหลายอย่างทั้งเป็นความรู้ส่วนวรรณคดีโบราณดี และศัสตราคมต่างๆ เป็นอันมาก และ ได้เป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาดังพระราชประสงค์ในรัชกาลที่ ๓

ศิลาจารึกมี ๘ หมวด คือ :-

๑. หมวดประวัติ	จารึกประวัติการสร้างวัด ฯลฯ
๒. หมวดพระพุทธศาสนา	จารึกเรื่องสาวกเอตทัคคะ ฯลฯ
๓. หมวดตำรายา	จารึกจากสมุฏฐานโรค และยารักษาโรค
๔. หมวดสุภาษิต	จารึกฉันท์กฤษณาสอนน้อง ฯลฯ
๖. หมวดทำเนียบ	จารึกทำเนียบหัวเมืองขึ้น กรุงสยาม ฯลฯ
๗. หมวดประเพณี	จารึกริ้วขบวนแห่กฐินพยุหยาตรา ทางสถลมารค
๘. หมวดอนามัย	จารึกภาพฤๅษีดัดตน

เมืองสวรรค์ พระอารามนี้ เป็นที่เชิดหน้าชูตาในทางสถาปัตยกรรมและวิจิตรศิลป์ไทย สมกับคำว่า "มหาวิทยาลัย" มองดูความงามแห่งศิลปะได้ทุกแง่ทุกมุม กวียกให้ว่าเป็นเมืองสวรรค์ ผู้ที่เข้าไปชมบริเวณแล้วปล่อยอารมณ์ไปบางทีก็เคลิ้มๆ ว่าเป็นสวรรค์เหมือนกัน ดังที่มีพรรณนาไว้ในนิราศพระแท่นดงรังว่า ...

"ในปีวอกนักษัตรอัฐศก
ชะตาตกต้องไปในไพรสณฑ์
ลงนาวาหน้าวัดพระเชตุพน
พี่ทุกข์ทนถอนใจครรไลจร
เหลืออาลัยเหลียวหลังจะสั่งน้อง
เฝ้ามองมองมุ่งเขม้นไม่เห็นสมร
เห็นวัดโพธิ์โสภาสถาพร
สง่างอนงามพริ้งทุกสิ่งอัน
โอ้วัดโพธิ์เป็นวัดกษัตริย์สร้าง
ไม่โรยร้างรุ่งเรืองดังเมืองสวรรค์"

พระพุทธเทวปฏิมากร

หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว สูงตลอดพระรัศมี ๗ ศอกคืบ
พระประธานประจำพระอุโบสถ

พระพุทธรูปเทวปฏิมากร

พระประธานในพระอุโบสถ

วัดพระเชตุพน เป็นพระอารามที่มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ๆ เป็นจำนวนมากประดิษฐานไว้ที่พระระเบียงชั้นนอก พระระเบียงชั้นใน พระวิหารทิศ พระวิหารคด และพระระเบียงล้อมพระมหาเจดีย์ รวม ๘๗๒ องค์ เฉพาะองค์ที่ใหญ่และมีพระลักษณะงาม อัญเชิญขึ้นเป็นพระประธานประจำพระวิหารทิศทั้ง ๔ จัดเป็นพระปางใหญ่ คือ เป็นแบบที่นิยมประดิษฐานไว้ที่ปูชนียสถานสำคัญ หรือสร้างไว้บูชาประจำบ้าน สำหรับพระประธานประจำพระอุโบสถวัดนี้นั้น นับว่าเป็นพระพุทธปฏิมากรที่มีพระลักษณะพิเศษ อย่างยิ่งองค์หนึ่ง

พระอุโบสถเป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรมแห่งพระสงฆ์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญ ถ้าเป็นวัดหลวงเรียกว่า **"พระอุโบสถ"** ถ้าเป็นวัดราษฎร์เรียกว่า "อุโบสถ" แต่นิยมเรียกกันสั้นๆ ว่า **"โบสถ์"** วัดหนึ่งมีโบสถ์ได้เพียงแห่งเดียว ส่วนวิหารนั้นจะมีสักกี่แห่งก็ได้ เช่นวัดพระเชตุพนมีพระวิหารหลายแห่ง บางที พระวิหารพระนอนก็มักเรียกว่า **"โบสถ์พระนอน"** วิธีสังเกตง่ายๆก็คือ ถ้าเป็นโบสถ์ต้องมีสีมา โบสถ์บางวัดไม่ทำสีมาเป็นซุ้ม แต่สลักหรือตั้งติดอยู่กับผนังโบสถ์ ชวนให้ต้องเข้าใจผิดอยู่เหมือนกัน ต้องพิจารณาให้รอบคอบ

พระอุโบสถหลังเดิมเล็กกว่านี้ เมื่อรัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์ โปรดฯ ให้รื้อพระอุโบสถเก่าออกขยายให้ใหญ่กว่าเดิม ผนังพระอุโบสถเก่าคือที่เสาในประธานเดี๋ยวนี้ตรงซุ้มสีมาเดิมเป็นเสาเฉลียงรอบนอก เสด็จฯ วางรากพระอุโบสถ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปี มะเมีย พ.ศ. ๒๓๗๘ ปรากฏตามโคลงจารึกว่า

๏ ที่ผนังเดิมตั้งราก รายเสา ในนา
ภายนอกวางเสาราย รอบห้อม
จุ่งถึงที่สำเนา แนวนอก กำแพงเฮย
แห่งสีมาซุ้มล้อม หลากบรรพ์ฯ
๏ กาลลุวาระหลีกร้าย เรืองสวัสดิ์ ไชยนา
พฤหัสบดิ์สิบเอ็ดชาญ โชคใช้
สุกรปักษ์อัสวนักษัตร ศกหก แลเฮย
จิตรมาสได้พร้อม พฤฒิคุนฯ

กำแพง ล้อมลานพระอุโบสถ เรียกว่ากำแพงแก้ว *(มิใช่ก่อด้วยแก้ว)* ด้านนอกประดับศิลาลาย สลักเป็นรูปเขาไม้และรูปสัตว์ต่างๆ มีซุ้มประตู ๘ ซุ้ม และซุ้มสีมา ๘ ซุ้มสลักด้วยหินเมืองชลบุรี ใบสีมาเป็นศิลาเมืองเขมร นอกประตูกำแพงแก้วรูปสางแปลงแทนสิงหนัทไว้ ๒ ข้างประตู รวม ๑๖ รูป ชาลาระหว่างพระอุโบสถปูด้วยศิลาลายเกาะสีชังสลับดำบ้าง พนักรอบพระอุโบสถจำหลักภาพเรื่องรามเกียรติ์ลงในแผ่นศิลาติดไว้ คัดแต่ตอนที่เห็นว่าจะเขียนรูปภาพได้งามมี ๑๕๔ ภาพ เรื่องจึงไม่ติดต่อกันเหมือนที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ฝีมือจำหลักภาพนั้นงามวิจิตรยิ่งนัก *(มีผู้เอากระดาษว่าวมาทาบติดกับภาพแล้วใช้สีถูลงที่กระดาษลอกเป็นภาพเกือบคล้ายของจริง เช่นเด็กๆ ใช้กระดาษทาบสตางค์เอาดินสอถูข้างบนภาพที่ทำออกไปนั้นจำหน่ายราคาแพงพอดู)*

บานประตู พระอุโบสถ ด้านนอกประดับมุกเป็นลายภาพเรื่องรามเกียรติ์เช่นเดียวกัน แต่ฝีมือช่างมุกและการประดับจัดวางงามน่าดูมาก ลายละเอียด เส้นเล็กเส้นน้อยเห็นชัดเจน ภาพอ่อนไหวเหมือนมีชีวิต เป็นเครื่องมุกชิ้นใหญ่ที่สุดในรัชกาลที่ ๓ ด้านในเขียนลายรดน้ำเป็นรูปพัดพระราชาคณะ พระครูฐานานุกรม เปรียญ ทั้งฝ่ายคามวาสี และอรัญวาสีในกรุงและหัวเมือง

◎ ในทวารอุโบสถสร้าง โสภิต พ้นแฮ
ภายนอกบานมุกประดับ ดื่นแพร้ว
รวมเรื่องรจเรขประกิจ ประกอบภาพ เพริศพ่อ
ในฉลุทองล้วนแล้ว เลิศหลายฯ
◎ รูปตาลิหัตรตราบถ้วน นาถา
ทุกส่ำสงฆ์รายเรียง รีตแจ้ง
พุดตาลและสานงา งามแฉก ชาติแฮ
กรมกลีบกระมลให้แสร้ง สบสรรพ์ฯ
◎ สำหรับยศแปลกรู้ ราชา คณะเฮย
อีกพระครูเนืองนันต์ เนกตั้ง
บาเรียนและฐานา นุกรมหลาก หลายแฮ
ในนอกกรุงถ้วนทั้ง ทุกสถาน ฯ

บานหน้าต่าง ด้านนอกจำหลักเป็นลายแก้วชิงดวง ปิดทองประดับกระจก ด้านในเขียนลายรดน้ำเป็นตราชื่อเจ้าคณะสงฆ์อยู่ในดอกบัว เชิงหน้าต่างตอนล่างเขียนภาพมีเรื่อง นิทานยายกะตาปลูกถั่วปลูกงาเป็นต้น

ผนังระหว่างหน้าต่าง เขียนภาพเรื่องพระสาวก ซึ่งได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศในทางต่างๆ เช่น พระสารีบุตรทรงยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าพระสาวกที่มีปัญญา เป็นต้น เรียกว่าเป็นเอตทัคคะ มีศิลาลายสลักเส้นปิดทองบอกเรื่องติดไว้ทุกห้อง ซึ่งเป็นเรื่องในอรรถกถาอังคุตรนิกาย ผนังตอนเหนือหน้าต่างขึ้นไป เขียนเรื่องพระมโหสถบัณฑิตตอนพระพุทธเจ้าครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญปัญญาบารมีในทศชาติๆ ที่ ๕ คอสองในประธานทั้งสองข้างเขียนภาพเรื่องเมืองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช และสวรรค์ชั้นอื่นๆ

เสาในประธานมี ๑๖ เสา เขียนสีน้ำมันเป็นกอบัวลายสลับนกแย่ง เพดานเขียนสีน้ำมันเป็นดอกไม้ร่วง ไม้ดอก ไม้ผลหลายอย่าง หลังเพดานระหว่างในประธานแผ่แผ่นทองแดงปูไว้ตลอด ข้างๆ มุงสังกะสีลูกฟูกสำหรับกันน้ำฝน หรือฝุ่นละออง

ฐานพระประธานทำเป็น ๓ ชั้น ชั้นบน ชั้นต้น ประดิษฐานพระประธาน ชั้น ๒ ประดิษฐานพระอัครสาวกของเก่าทั้ง ๒ องค์ ชั้น ๓ ประดิษฐานรูปพระอรหันต์ที่หล่อขึ้นใหม่ ๘ องค์ รวมพระสาวกเป็น ๑๐ องค์ ฐานทั้ง ๓ ชั้นปั้นเป็นลายกุดั่นรองสีแดงประดับกระจกปิดทอง หล่อรูปเทวดา ยักษ์ ครุฑนั่งประนมมือ ด้วยดีบุกปิดทองเรียงรอบฐาน

ในรัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชดำริถึงพระบรมอัฐิของพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลก่อนๆ ซึ่งเป็นส่วนของพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลนั้นๆ ได้รับพระราชทานไปกระทำการสักการบูชา เมื่อเจ้านายพระองค์นั้นสิ้นพระชนม์ไปแล้ว พระบรมอัฐินั้นก็ไม่มีผู้จะพิทักษ์รักษา ได้เชิญมาเป็นของหลวงมีอยู่มาก จึงโปรดฯให้บรรจุพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในกล่องศิลา แล้วอัญเชิญมาบรรจุไว้ใน

พุทธอาสน์ พระพุทธเทวปฏิมากร พระประธานในพระอุโบสถ เพื่อให้มหาชนกระทำสักการบูชาและบำเพ็ญกุศลต่อมา

พระพุทธเทวปฏิมากร พระประธานพระอุโบสถเป็นพระปางสมาธิ หน้าตัก ๕ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว สูงตลอดพระรัศมี ๗ ศอกคืบ สันนิษฐานว่าเป็นสมัยอยุธยา เดิมเป็นพระประธานอยู่วัดศาลาสี่หน้า ปัจจุบันนี้เปลี่ยนเป็นวัดคูหาสวรรค์ อำเภอภาษีเจริญ จังหวัดธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ โปรดฯ ให้อัญเชิญมาเป็นพระประธานแทนองค์เดิม ซึ่งโปรดฯ ให้ประดิษฐานไว้ที่ศาลาการเปรียญ น่าสังเกตอยู่ว่า พระพุทธรูปที่โปรดฯ ให้อัญเชิญมาจากหัวเมืองต่างๆ เป็นจำนวนมาก ที่มีพระลักษณะงดงามและพระองค์ใหญ่ขนาดเดียวกันกับพระประธานก็มีหลายองค์ เช่นพระประธานที่ประดิษฐานประจำพระวิหารทิศต่างๆ แต่ก็ไม่ทรงโปรดฯ คงจะทรงมีพระราชประสงค์จะให้เป็นพระปางสมาธิเช่นองค์เดิมก็ได้ หรือจะทรงถือว่าวัดนี้ตั้งคู่กับพระบรมมหาราชวัง ซึ่งได้มีพระราชศรัทธาแรงกล้าสถาปนาขึ้นให้ใหญ่โต พระประธานควรเป็นปางสมาธิเป็นมงคลนิมิตอันประเสริฐ อันแสดงถึงความมั่นคงไม่หวั่นไหว เช่นกับที่เคยมีเรื่องเล่าในจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี กล่าวถึงตอนเสด็จฯ ย้ายวังหลวงมาตั้งฝั่งนี้ ก่อนจะเสด็จฯ เข้าพระบรมมหาราชวังเป็นปฐมฤกษ์ทรงหยุดพักพลที่วัดโพธารามก่อน โดยทรงถือนิมิตว่าเมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณชนะหมู่มารทั้งปวงประทับอยู่ที่ภายใต้ต้นโพธิ์ โดยทรงถือมงคลนิมิตคำว่า “โพธิ” ก็ได้ ที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ พระแก้วมรกตก็เป็นปางสมาธิ

แต่พระปฏิมาองค์นี้ นับว่ามีพระลักษณะงามสมส่วน เป็นพิเศษ จึงทรงถวายพระนามว่า พระพุทธเทวปฏิมากร แปลว่า เทวดาสร้าง

◎ ห้าศอกคืบสี่นิ้ว มีประมาณ
หน้าตักพระประธาน ท่านไว้
อุโบสถซึ่งสิงสถาน สถิต นี้นา
สิบรูปสาวกไหว้ แห่ห้อมแหนองค์ ฯ

◎ ถวายชื่อระบือเกียรติก้อง กำจร
โดยอดีตสังหร เหตุอ้าง
พุทธเทวปฏิมากร ปรากฏ นามเอย
องค์อมรมาสร้าง สฤษฎิ์ไว้แต่เพรง ฯ

ผู้เขียนอยู่ วัดพระเชตุพนมานานปี พยายามสังเกตความงามของพระประธาน ซึ่งยกย่องว่า มนุษย์ธรรมดาสร้างไม่ได้ เพิ่งพบความงามสมจริงเมื่อไม่นานมานี่เอง พระลักษณะ คือ รูปร่างสมกันทุกส่วน พระพักตร์ หรือใบหน้าอันเป็นส่วนสำคัญเป็นจุดเพ่งเล็งมากที่สุด เช่นพูดกันว่า "หน้าตาน่าดู" "หน้าตาสวยดี" หรือนำไปประกอบกับคำอย่างอื่นเช่นผู้มีคุณงามความดีว่า "เป็นผู้มีหน้ามีตา" คนที่ออกจะเกินไป หรือคนมักอิจฉากันก็ว่า "อยากได้หน้าได้ตา" อะไรทำนองนี้ พระพุทธปฏิมากรก็เช่นเดียวกัน มิใช่ต่อว่าจะเป็นหน้าพระเท่านั้น ต้องให้ได้สัดส่วนงดงาม เคยได้ยินพูดถึงพระพุทธรูปกันเสมอๆ ว่า "แหม ! พระองค์นี้หน้าตาน่ากลัว, หน้าบูดหน้าบึ้ง, หน้ายิ้ม หน้าใจดี" เป็นต้น

พระพุทธเทวปฏิมากร อยู่ในเกณฑ์ลักษณะที่ส่วนต่างๆ บนใบหน้าพอเหมาะพอดี วงพักตร์ พระขนง พระนาสิก พระโอษฐ์ พระกรรณ รับกันทุกส่วน เฉพาะพระเนตรเพิ่มพระลักษณะชวนให้มองเห็นอารมณ์ของพระได้ชัดเจนตลอดไป ไม่ไกลไม่ใกล้เกินไป

ผู้ที่ได้พิศอย่างถี่ถ้วนแล้ว ย่อมเกิดความศรัทธาซาบซึ้งบอกไม่ถูก ควรแก่การประดิษฐานไว้เป็นพระประธานประจำพระอารามโดยแม้

พระพุทธปฏิมากรปางสมาธิ เป็นพระประจำวันของผู้เกิดวันพฤหัสบดี วันพฤหัสบดีถือกันว่าเป็นวันครู ถ้าจะทำอะไรเกี่ยวกับวิชาความรู้นิยมเริ่มวันพฤหัสบดี คัมภีร์โหราศาสตร์กล่าวว่า ดาวพฤหัสแสดงถึงเจตนาดี คือ เมตตากรุณาและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่บุคคลอื่นทุกๆ คน และกระทำจิตให้กลายเป็นทัศนียภาพและอุดมคติ โดยสาระสำคัญ พฤหัสเป็นผู้ชอบแสวงหาสาเหตุอันเป็นมูลฐานของกิริยาการต่างๆ จึงเป็นผู้บัญญัติกฎหมายและเป็นตุลาการ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ [๑] วัดสระเกศ อธิบายว่า พฤหัสบดี หมายถึง หลักใจเป็นพุทธิจริต ผู้บูชาพระปางนี้ แสดงถึงความมั่นคงแห่งจิตใจมีสติสัมปชัญญะทุกขณะ

จะอย่างไรก็ตาม ผู้บูชาพระพุทธปฏิมากรปางสมาธินี้ ควรจะน้อมจิตรำลึกถึงพระพุทธจริยาแห่งพระพุทธองค์ ซึ่งทรงพระคุณอย่างเยี่ยมยอด ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ ๑ พระบริสุทธิคุณ ๑ พระมหากรุณาธิคุณ ๑ แล้วสร้างระดับแห่งตนให้มั่นคงเพื่อความสวัสดีแห่งชีวิต

---

[๑] ต่อมาทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๕ พระนามเดิมว่า อยู่ ญาโณทโย สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ – ธีรัชย์ พูลท้วม-

พระปางตรัสรู้

หน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ

พระประธานประจำพระวิหารทิศตะวันออกมุขหน้า

พระปางตรัสรู้

พระประธานประจำพระวิหารทิศตะวันออก มุขหน้า

พระพุทธมารวิชัย	อภัยปรปักษ์
อัครพฤกษ์โพธิรมย์	อภิสมพุทธบพิตร

พระพุทธปฏิมากรองค์นี้หน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบหล่อด้วยนาก เดิมอยู่ที่วัดเขาอินทร์ เมืองสวรรคโลก ดังมีศิลาจารึกไว้ว่า

๏ พระปฏิมานากเนื้อหมด	มลทิน
เถลิงวิหารปราจิณ	ทิศด้าว
เดิมสถิตวัดเขาอินทร์	สวรรคโลก
เชิญประเวศเวียงท้าว	ท่านไว้เป็นเฉลอม ฯ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงอัญเชิญมาประดิษฐานเป็นพระประธาน ประจำพระวิหารทิศตะวันออกด้านหน้าส่วนต้นพระศรีมหาโพธิ์คงจะสร้างขึ้นให้เหมาะสมกับปางพระถวายพระนามว่า "พระเจ้าตรัสพระมหาโพธิ์" การซ่อมในครั้งรัชกาลที่ ๓ มอบให้เป็นพนักงานของช่างวังหน้าตามผนังเขียนเรื่องพระมหาภิเนษกรมณ์จนถึงมารวิชัย คือ ตั้งแต่ออกทรงผนวชถึงตรัสรู้ มีศิลาจารึกว่า

๏ ถวายนามพระเจ้าตรัส ไม้มหา โพธิ์แฮ
มีพุ่มโพธิ์พฤกษา กอปก้งง
การซ่อมซึ่งเลขา ผนังรอบ นั้นฤๅ
ระดมช่างวังหน้าท้งง ทั่วสิ้นสองกรม ฯ

ภาพที่ผนังนี้ทราบว่าเป็นการเขียนของช่างฝีมือเอก เป็นที่น่าเสียดายที่ภาพเหล่านั้นลบเสียหมดแล้ว อนึ่งสำหรับพระนามนี้มีจารึกติดอยู่ที่ฐานชุกชี เข้าใจว่ารัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชทานใหม่ว่า

พระพุทธมารวิชัย อภัยปรปักษ์
อัครพฤกษ์โพธิภิรมย์ อภิสมพุทธบพิตร

การปฏิสังขรณ์ต้องหยุดชะงักมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๙ เพราะถูกตัดงบประมาณปฏิสังขรณ์ ซึ่งเคยทรงพระราชทานปีละสี่หมื่นบาทเสีย ทางวัดก็พยายามหารายได้มาเป็นทุนดำเนินการต่อไป แต่ก็ไม่ค่อยได้ผลนัก

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ สมัยท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต *(เผื่อน ติสฺสทตฺต)* เป็นเจ้าอาวาส คุณหลวงนรเสรฐสนิธ และ คุณนายผอบ นรเสรฐสนิธ เจ้าของห้างสรรพานิชสโตร์ มีศรัทธารับปฏิสังขรณ์ คือ ลงรักปิดทององค์พระ และซ่อมฐานชุกชีใหม่หมด กำหนดจะสร้างตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ แต่ช่างกำลังติดงานปฏิสังขรณ์ พระพุทธไสยาสอยู่ จึงจำต้องรอไปก่อน จนกระทั่งคุณหลวงนรเสรฐสนิธถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๙๓ คุณนายผอบ นรเสรฐสนิธ จึงรับจัดการตามความประสงค์เริ่มลงมือปฏิสังขรณ์เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๙๖ แล้วเสร็จวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๔๙๖ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๔๙๖ ปูนหลังคาพระวิหารพังลง

มาทำให้กระเบื้องแตกหลังคารั่ว คุณนายผอบ นรเสรฐสนิธ มีศรัทธาบริจาคทรัพย์จัดการซ่อมรวมเงินที่ใช้จ่ายในคราวนี้ ๒๐,๐๐๐ บาท

และคุณหลวงฯ ได้ถวายห้องแถว ๔ ห้อง ถนนแพร่งนรา พระนครให้เป็นสมบัติของวัดสำหรับเก็บผลประโยชน์ บำรุงพระวิหารทิศนี้ที่ผนังด้านหลังพระพุทธปฏิมากร จึงเป็นที่บรรจุอัฐิของคุณหลวงนรเสรฐสนิธเพื่อเป็นอนุสรณ์

พระปางตรัสรู้ เป็นพระปางมารวิชัย คือชนะมารประดิษฐานอยู่บนพระแท่นซึ่งทำต่างฟ่อนหญ้า ด้านพระปฤษฎางค์ คือ ข้างหลังมีต้นโพธิ์จำลอง ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกพระปางมารวิชัยมีข้อสังเกตคือประทับนั่งขัดสมาธิพระหัตถ์ขวาวางอยู่ตรงพระชานุข้างขวา พระหัตถ์ซ้ายวางอยู่ที่พระเพลา ตรงกันข้ามกับพระปางสมาธิซึ่งพระหัตถ์ขวาซ้อนอยู่บนพระหัตถ์ซ้ายที่พระเพลา (ตัก)

พระปางมารวิชัยนี้ หมายถึงตอนตรัสรู้ พระพุทธเจ้าเมื่อออกทรงผนวชนั้นมีพระชนมายุ ๒๙ พรรษา พระองค์เป็นพระราชโอรสพระองค์เดียวของพระเจ้าสุทโธทนะกับ พระนางสิริมหามายาราชเทวี กษัตริย์ผู้ครองนครกบิลพัสดุ์ จึงเป็นรัชทายาทที่จะได้ครองราชสมบัติ เมื่อประสูติใหม่ๆ มีฤๅษีชีพราหมณ์ทำนายพระลักษณะไว้ว่า ถ้าอยู่ครองราชสมบัติจะทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิปกครองแผ่นดิน มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต ถ้าออกผนวชจะเป็นศาสดาจารย์เอกในโลก สมเด็จพระราชบิดาและพระประยูรญาติ จึงทรงบำรุงบำเรอให้แวดล้อมอยู่ในกามสุขเพราะเกรงว่าจะทรงผนวช เมื่อมีพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา จึงจัดให้อภิเษกสมรสกับพระนางพิมพายโสธรา พระราชธิดา แห่งกษัตริย์โกลิยวงศ์

พระองค์ทรงเพลิดเพลินอยู่ในกามสุขจนถึงพระชนมายุ ๒๙ พรรษา พระนางพิมพา พระอัครมเหสีประสูติพระราชโอรส คือ

พระราหุล ในวันนั้นเองก็เสด็จออกทรงผนวชและได้เสด็จไปศึกษาในสำนักต่างๆ ที่มีชื่อเพื่อแสวงหาโมกขธรรม คือ ทางพ้นจากทุกข์ไม่เกิดแก่เจ็บตาย ทรงศึกษาจนถึงกับต้องทรมานพระองค์เกือบจะเอาพระองค์ไม่รอด ก็ไม่พบทางพ้นทุกข์ได้ ทรงเห็นว่าวิธีทรมานกายนี้ไม่ใช่ทางสำเร็จแน่ จึงเปลี่ยนมาศึกษาทางจิตใหม่ ก็ทรงพบทางสำเร็จ

วันที่จะตรัสรู้นั้นเป็นวันเพ็ญกลางเดือน ๖ ตอนเช้าทรงรับข้าวมธุปายาสของนางสุชาดา เสวยแล้วทรงลอยถาดที่แม่น้ำเนรัญชรา ต่อมาทรงรับฟ่อนหญ้าคาจากโสตถิยะพราหมณ์ ทรงนำไปทำเป็นบัลลังก์ที่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ แล้วประทับนั่งขัดสมาธิ ผินพระปฤษฎางค์ไปทางต้นพระศรีมหาโพธิ์ ผินพระพักตร์ไปสู่แม่น้ำเนรัญชราซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก ทรงอธิษฐานว่า ถ้ามิได้บรรลุโมกขธรรม ก็จะไม่ทรงลุกขึ้นจากที่นั้นเมื่อทรงสำรวมจิตเป็นสมาธิเช่นนั้น ก็ทรงพบแสงสว่างแห่งทางตรัสรู้เป็นลำดับ

ตอนจวนจะตรัสรู้นั้น ท่านกล่าวว่าพระยาวัสวดีมาร ซึ่งมีพระหัตถ์ตั้งพัน ทรงช้างคีริเมฆยกกองทัพพรั่งพร้อมไปด้วยพลรบเสียงสนั่นหวั่นไหวมาผจญ พระพุทธเจ้ามิได้รทรงตกพระทัยหวั่นไหว กลับทรงแผ่พระเมตตาบารมีออกไปตามพระอัธยาศัย เมื่อทรงโต้ตอบกับพระยามาราธิราชแล้ว ก็ทรงอ้างแม่นางธรณี ชื่อว่า สุนทรีเทพธิดาเป็นพยาน นางธรณีจึงบีบน้ำในมวยผมออกแสดงให้เห็นว่า ทุกๆ ครั้งที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญความดีนั้น ได้ทรงกรวดน้ำหยดบวอยู่ในมวยผมของนาง น้ำที่นางธรณีบีบออกจากมวยผมนั้นถึงกับท่วมพระยามารกับพวกบริวารที่มาผจญจนต้องยอมแพ้ เราจึงเห็นภาพที่จิตรกรเขียนตอนมารผจญพระพุทธเจ้า ข้างหนึ่งพวกมารถือศัสตราวุธแสดงภาพกำลังมารบ ใต้พระแท่นประทับมีนางธรณีบีบมวยผม น้ำไหลท่วมเต็มไปหมด อีกข้างหนึ่งรูปพวกมารนั้นแหละกับกลายเป็นถือเครื่อง

สักการบูชาแสดงอาการคารวะ

ท่านผู้รู้ ถอดความตรงนี้เปรียบเทียบเป็นธรรมว่าขณะที่พระพุทธองค์กำลังเจริญพระสมาธิจนจิตหยั่งลงสู่อารมณ์ดียว คงเกิดความรู้สึกฟุ้งซ่านกลับคิดถึงความเก่าๆ คือพระพุทธองค์อาจน้อมพระทัยระลึกถึงพระราหุลพระราชโอรส พระนางพิมพาอัครมเหสี นางสนมนารีที่เคยฟ้อนรำขับประโคมหรือความสุขสบายจากสิ่งแวดล้อมเมื่อขณะยังมิได้ทรงผนวชชะรอยภาพต่างๆ เหล่านี้เองเกิดขึ้นมาปรากฎในพระทัยซึ่งกำลังว่างจากอารมณ์เหล่านั้น ความรู้สึกเหล่านี้ที่เรียกว่ากิเลสซึ่งเปรียบด้วยพระยามารและเสนามาร เมื่อพระองค์พยายามสำรวมพระสติตั้งสมาธิเพื่อกระชับพระทัยให้หนักแน่น จึงยกพระหัตถ์ที่กำลังวางอยู่ในท่าสมาธินั้นขึ้นแล้วทรงชี้ลงที่แผ่นดิน ทรงระลึกถึงความดีที่เป็นมาแต่อดีตว่า ได้ทรงสร้างพระบารมีบำเพ็ญคุรงามความดีมาสิ้นชาติมิใช่น้อย จนแผ่นดินสูงขึ้นถึงเพียงนี้ ก็เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสเหล่านั้น ก็ไฉนจะกลับไปเสวยสิ่งที่ทรงสละแล้วอันเปรียบเหมือนก้อนเขฬะ ที่พระองค์ทรงบ้วนออกจากพระโอษฐ์อีกเล่า จึงทรงสำรวมพระทัยให้เป็นสมาธิบำเพ็ญเพียรต่อไปจนสำเร็จในรุ่งอรุณวันวิสาขบุรณมีเพ็ญเดือน ๖ นั้นเอง

นัยที่เรียกว่า พระสะดุ้งมาร ก็ถือเอาตอนที่จะยกพระหัตถ์ออกจากท่าสมาธิคล้ายกับว่าพอพระยามารยกกองทัพมา หรือว่ากิเลสกลับไปรบกวนจนตกพระทัย พระหัตถ์เคลื่อนจากท่าสมาธิ

นัยที่เรียกว่า พระมารวิชัย คือพระชนะมารก็เพราะว่าผิดธรรมดาที่พระมหาบุรุษซึ่งเป็นอัจฉริยบุคคลจะทรงสะดุ้งต่อมารเช่นนั้นที่ยกพระหัตถ์ก็เพื่อชี้อ้างนางธรณี หรือชี้แผ่นดินเป็นพยานต่างหาก นัยหลังนี้ เป็นหลักฐานมีน้ำหนักดี ฉะนั้น จึงเรียกว่า พระมารวิชัย หรือพระชนะมาร

พระปางมารวิชัยนี้ ทางโหราศาสตร์ถือว่าเป็นพระประจำพระเกตุ คือ ยอดพระ จึงมีผู้นิยมสร้างหรือมีไว้บูชาประจำบ้าน คงจะถือเคล็ดตรงชนะนั่นเอง ถึงอย่างไรก็ตามสำหรับผู้ที่บูชาพระปางนี้ ควรจะระลึกถึงพระพุทธจริยาไว้เป็นสำคัญด้วย ชีวิตทุกชีวิตมีมารผจญทั้งนั้น เพราะกิเลสคือความใฝ่ต่ำมักจะแสดงอำนาจฉุดคนให้เดินไปทางชั่วเสมอ ฉะนั้นวิธีเอาชนะก็ต้องหัดบังคับใจตัวเอง หรือชนะใจตัวเอง อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าชนะตัวเองนั่นแหละประเสริฐ ชนะคนอื่นตั้งพันแต่แพ้ตัวเอง ไม่ชื่อว่าเป็นคนชนะ

พระพุทธโลกนาถ

สูง ๒๐ ศอก

พระประธานประจำพระวิหารทิศตะวันออกมุขหลัง

พระพุทธโลกนาถ

พระประธานประจำพระวิหารทิศตะวันออก มุขหลัง

พระพุทธโลกนาถ ราชมหาสมมตวงศ์
องค์อนันตญาณสัพพัญญู สยัมภูพุทธบพิตร

พระพุทธโลกนาถ เป็นพระประธานซึ่งประดิษฐานอยู่มุขหลังของพระวิหารทิศตะวันออก สำหรับพระวิหารทิศทั้งสี่ที่ตั้งอยู่รายล้อมพระอุโบสถวัดพระเชตุพน มีพระระเบียงแล่นเชื่อมติดต่อกัน เฉพาะพระวิหารทิศตะวันออกเท่านั้นที่มีมุขหลังแต่รัชกาลที่ ๑ ด้วย ส่วนพระวิหารทิศเหนือใต้และตะวันตกต่อมุขหลังให้เหมือนกับพระวิหารทิศตะวันออก เมื่อคราวทรงปฏิสังขรณ์ใหญ่ในรัชกาลที่ ๓

พระพุทธโลกนาถนี้ กล่าวไว้ในศิลาจารึกเรื่องทรงสร้างวัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งติดอยู่ที่มุขหลังพระวิหารทิศตะวันออกว่า "พระพุทธรูปยืนสูงยี่สิบศอกทรงพระนามว่า พระโลกนาถศาสดาจารย์ ปรักหักพังอัญเชิญมาแต่วัดศรีสรรเพชญ์กรุงเก่า ปฏิสังขรณ์เสร็จแล้วอัญเชิญประดิษฐานในพระวิหารทิศตะวันออกมุขหลังบรรจุพระบรมธาตุด้วย"

พระพุทธปฏิมาองค์นี้ เป็นพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา น่าจะเป็นพระพุทธรูปหล่อยืนที่สูงรองมาจากพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งบรรจุอยู่ในพระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชดาญาณวัดพระเชตุพนแล้ว ในปัจจุบันนี้ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีพระพุทธรูปยืนหล่อด้วยโลหะ สูงเท่าพระพุทธโลกนาถที่วัดพระเชตุพน พระพุทธลักษณะนับเป็นที่น่าอัศจรรย์ เพราะการที่ช่างสามารถประดิษฐ์ปฏิมากรใหญ่ๆ ได้สำเร็จงดงามมากเช่นนั้นเป็นการยากยิ่ง

ในวันเข้าพรรษาทุกๆ ปี ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จแทนพระองค์ไปถวายพุ่มเทียนพรรษา ณ วัดพระเชตุพน คือ

๑. พระพุทธเทวปฏิมากร พระประธานในพระอุโบสถ
๒. พระพุทธโลกนาถ ในมุขหลังพระวิหารทิศตะวันออก
๓. พระพุทธไสยาส
๔. พระอัฐิ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่พระตำหนักวาสุกรี
๕. เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

พระพุทธปฏิมากร ประจำพระวิหารทิศองค์อื่นๆ ก็มิได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ถวายพุ่มเทียน นอกจากพระพุทธโลกนาถเท่านั้น แสดงว่าเป็นพระพุทธปฏิมากรสำคัญองค์หนึ่ง

พระวิหารทิศตะวันออก นี้ แบ่งเป็นสองตอน คือ ด้านหน้าประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย หรือเรียกว่าพระเจ้าตรัสไม้มหาโพธิ หล่อด้วยนาก เดิมอยู่วัดเขาอินทร์เมืองสวรรคโลก ผนังด้านหน้าเขียนภาพเรื่องปฐมสมโพธิตั้งแต่พระมหาภิเนษกรมณ์ จนถึงมารวิชัย

เล่ากันว่าภาพเขียนเรื่องมารวิชัยนี้สวยงามมาก เป็นที่น่าเสียดายที่ลบไปเสียหมดแล้ว คงเหลือแต่แผ่นศิลจารึกบอกเรื่องเท่านั้น ส่วนด้านหลังเขียนญาณ ๑๐ อสุภ ๑๐ ช่างเขียนวังหน้าทั้ง ๒ กรม หลวงราชานุรักษ์เจ้ากรมองครักษ์ ฝ่ายขวาพระราชวังบวร กับหลวงชาญภูเบศ มหาดเล็กวังหน้า เป็นผู้กำกับการซ่อม ปรากฏตามโคลงจารึกว่า

◎ เขียนในมหาภิเนกษ์ต้น　　จนมาร วิชัยแฮ
ญาณสิบสิงอศุภสถาน　　มุขท้าย
อัฏฐารสทสพล　　ญาณใหญ่ เนานา
โลกนาถนามห้อยย้าย　　อยู่แท้แต่เพรง ฯ

◎ หลวงราชานุรักษ์เจ้า　　กรมกระทำ วิหารแฮ
องครักษ์บวรวงงสกำ　　อิกทั้งง
ขาญภูเบศร์ผู้กำ　　กับที่ หลวงเฮย
มหาดเล็กวงงน่าต้งง　　แต่งให้ดูนาน ฯ

ปางห้ามพระแก่นจันทน์ พระพุทธโลกนาถเป็นพระพุทธรูปยืนห้อยพระหัตถ์ขวา ยกพระหัตถ์ซ้ายป้องเหมือนปางห้ามญาติ ต่างแต่ยกพระหัตถ์ขวา-ซ้ายเท่านั้น ความจริงปางห้ามพระแก่นจันทน์ไม่ใช่เป็นพระปางใหญ่ คือปางที่ปรากฏเสมอๆ หรือที่เรียกว่าพระประจำวัน แต่เพราะพระพุทธโลกนาถเป็นพระหล่อยืนที่สูงใหญ่ และดิษฐานอยู่ในวัดสำคัญของกรุศรีอยุธยา จึงได้เป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำวัดพระเชตุพนองค์หนึ่งดังกล่าวแล้ว จนวัดพระเชตุพนได้ชื่อว่า **"เป็นกรุพระใหญ่"** คือมีพระนั่งพระยืนพระนอนล้วนองค์ใหญ่ๆ ทั้งสิ้น ประวัติพระแก่นจันทน์และพระพุทธโลกนาถเท่าที่ได้ศึกษาจาก

คุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ แห่งกรมศิลปากรมีดังนี้

พระพุทธรูปท่ายืน เรียกว่า พระประทานภัยเหมือนกันหมด พระกรข้างหนึ่งหรือสองข้างยื่นไปข้างหน้า พระหัตถ์ตั้งนิ้วพระหัตถ์ชี้ขึ้นข้างบน มี ๓ แบบ หรือเรียกว่า ๓ ปาง

๑. **ปางห้ามญาติ** ท่าประทานอภัย คือ ยกพระกรขวาเพียงข้างเดียว พระหัตถ์ตั้ง นิ้วพระหัตถ์ชี้ขึ้นเบื้องบน ส่วนพระกรซ้ายห้องลงไปตามปกติ หมายถึงตอนที่กษัตริย์ฝ่ายศากยวงศ์พระญาติข้างพระพุทธบิดา และกษัตรยิ์ฝ่ายโกลิยวงศ์พระญาติข้างพระพุทธมารดาเกิดวิวาทกันด้วยแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี จนเกือบจะเป็นสงครามพระพุทธเจ้าเสด็จไประงับ จึงเป็นท่ายกพระหัตถ์ขึ้นห้าม (บางท่านเขียน "ห้ามพยาธิ" คือ ห้ามความเจ็บไข้ หมายถึงตอนที่ประชาชนเมืองไพสาลีเจ็บป่วยด้วยโรคร้าย ถึงขนาดที่เรียกว่า ห่าลงเมือง พระพุทธองค์เสด็จไประงับด้วยพระพุทธปริตร) จัดเป็นพระปางใหญ่สำหรับผู้เกิดวันจันทร์

๒. **ปางห้ามสมุทร** ท่าประทานอภัย คือยกพระกรทั้งสองข้างตั้งพระหัตถ์ นิ้วพระหัตถ์ชี้ขึ้นเบื้องบน หมายถึงตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง ทรงทรมานอุรุเวลกัสสป ผู้เป็นพี่ใหญ่ ซึ่งตั้งตนเป็นศาสดาจารย์เจ้าลัทธิมีบริวาร ๕๐๐ อาศรมอยู่ต้นแม่น้ำคยา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปขอพักอาศัย ได้จัดให้ไปพักในกระท่อมหลังหนึ่งที่น้ำท่วมขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ฉะนั้น เมื่อน้ำท่วมขึ้น จึงทรงบันดาลให้น้ำนั้นลดลงไปด้วยพุทธาภินิหาร หรืออธิษฐานเตโชสิณ ท่ายกพระกรทั้งคู่เป็นท่าทรงแหวกน้ำ แม้ว่าจะมิใช่พระปางใหญ่ประจำวันเกิด แต่ก็มีปรากฏแพร่หลาย

๓. **ปางห้ามพระแก่นจันทน์** ท่าประทานอภัย คือ ทรงยกพระกรซ้าย ตั้งพระหัตถ์ นิ้วพระหัตถ์ชี้ข้างบน (ตรงข้ามกับปางห้ามญาติ)

เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จจากมนุษยโลกขึ้นไปเทศนาโปรดพระพุทธมารดายังดาวดึงส์พิภพเป็นเวลา ๓ เดือน นั้นพระเจ้าประเสนชิต(พระเจ้าปเสนทิโกศล) ซึ่งเป็นพระสหาย และเลื่อมใสในพระองค์มาก ได้โปรดให้สร้างพระรูปด้วยไม้แก่นจันทน์แดงขึ้นองค์หนึ่งและให้ประดิษฐานไว้ในที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากดาวดึงส์สวรรค์ พระพุทธรูปลุกขึ้นปฏิสันถารพระพุทธองค์ด้วยปาฏิหารย์ แต่พระพุทธองค์ตรัสให้พระแก่นจันทน์ประทับอยู่ที่เดิม เพื่อรักษาไว้เป็นตัวอย่าง สำหรับพระพุทธรูปซึ่งผู้มีศรัทธาเลื่อมใสอาจต้องการจะสร้างขึ้น เมื่อพระพุทธองค์เสด็จเข้าปรินิพพานไปแล้ว (เรื่องนี้นักพรตจีน นามว่า ฟาเหียน ได้บันทึกไว้ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๐ แต่ต้องเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นในชั้นหลัง เพราะว่าธรรมเนียมการสร้างพระพุทธรูป ได้มีขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วตั้งหลายศตวรรษ) ปางนี้สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงบัญญัติขึ้นในรัชกาลที่ ๓

พระพุทธโลกนาถ เป็นพระพุทธรูปสร้างขึ้นทีหลังพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงสร้างและประดิษฐานไว้ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ในเขตพระราชวัง ปัจจุบันบรรจุอยู่ในพระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชดาญาน วัดพระเชตุพน เพราะถูกทำลายจนซ่อมแซมไม่ได้เมื่อคราวกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ ๒ พระพุทธโลกนาถจึงเป็นพระพุทธรูปยืนตัวอย่างที่นักโบรณคดีถือเป็นแบบอย่างพระพุทธรูปสมัยอยุธยาในชั้นหลัง พระลักษณะสร้างตามแบบอย่างช่างสกุลสุโขทัย คือวงพระพักตร์ยาวรีเป็นทำนองผลมะตูม

นอกจากจะเป็นพระพุทธรูปหล่อยืนที่สูงใหญ่แล้ว ยังนิยมกันว่าศักดิ์สิทธิ์ในทางขอลูกอีกด้วย เล่ากันว่าคุณจอมแว่น ในรัชกาลที่ ๑

หรือที่เรียกกันว่า "คุณเสือ" เพราะท่านดุมากเป็นชาวเวียงจันทน์ ได้เคยบูชาขอบุตร-ธิดา และถวายตุ๊กตา ๑ คู่ ปัจจุบันยังติดอยู่ที่ผนังพระวิหาร เรื่องนี้คงมีผู้รู้จักกันมาก จึงมีโคลงจารึกในรัชกาลที่ ๓ ว่า

◎ รจนาสุดารัตน์แก้ว กุมารี หนึ่งฤๅ
เสนออธิบายบุตรี ลาภไซร้
บูชิตเชตชินศรี เฉลาฉลัก หินเอย
บุญส่งจงลุได้ เสร็จด้วยดังถวิล ฯ
◎ กุมารหนึ่งพึงฉลักตั้ง ติดผนัง
สถิตย์อยู่ทิศเบื้องหลัง พระไว้
คุณเสือสวาทหวัง แสวงบุตร ชายเฮย
เฉลยเหตุธิเบศรให้ สฤษดิ์แสร้งแต่งผลฯ

อนึ่ง ขณะนี้พระประธานประจำพระวิหารทิศทุกองค์ได้บูรณปฏิสังขรณ์ใหม่แล้ว ยังเหลือแต่พระพุทธโลกนาถเท่านั้น นายมานะ และ คุณนายบุญล้อม ทีปสุวรรณ แห่งบริษัทเหรียญทองพาหุรัด ได้มีศรัทธาถวายเงินจำนวน ๒๐,๐๐๐ บาท ไว้เป็นทุนสำหรับปฏิสังขรณ์แล้ว

พระพุทธโลกนาถ ถึงแม้จะมิใช่พระปางใหญ่ประจำวันเกิด แต่ก็เป็นพระพุทธปฏิมากรปางประทานอภัยเช่นเดียวกัน ผู้ที่ได้สักการบูชาพระโลกนาถแล้ว ย่อมประสบความสุขกายสบายใจความวุ่นวายใจอันเรียกว่ากิเลสหรือความทุกข์นั้น ส่วนมากเกิดจากความไม่รู้จักให้อภัยแก่กันและกัน ปล่อยให้ทิฐิและมานะมีอำนาจมากกว่า พระแก่นจันทน์แม้จะเป็นเพียงปฏิมากรที่ช่างสร้างขึ้นจากไม้หอมเท่านั้น แล้วประดิษฐานไว้ในที่ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับมีผู้สักการบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึง

ก็ลุกขึ้นต้อนรับ ไม่ถือสิทธิว่าเป็นที่ประทับของตัวแล้วพระพุทธองค์ก็ทรงประทานอภัย อนุญาตให้พระแก่นจันทน์ กลับไปยังที่ประทับนั้น

อย่างน้อยที่สุด ถ้าผู้สักการบูชาระลึกถึงพระพุทธจริยาข้อนี้แล้วหัด "ประทานอภัย" กันเสียบ้าง พระพุทธโลกนาถก็จะอยู่กับตัวและคุ้มครองให้มีความสุขได้ แต่ถ้าเราประทานอภัยไม่เป็น ต่อให้บูชาควันธูปกลบฟ้าดอกไม้ท่วมแผ่นดิน พระพุทธโลกนาถก็จะช่วยอะไรไม่ได้ เพราะองค์พระเป็นโลหะ

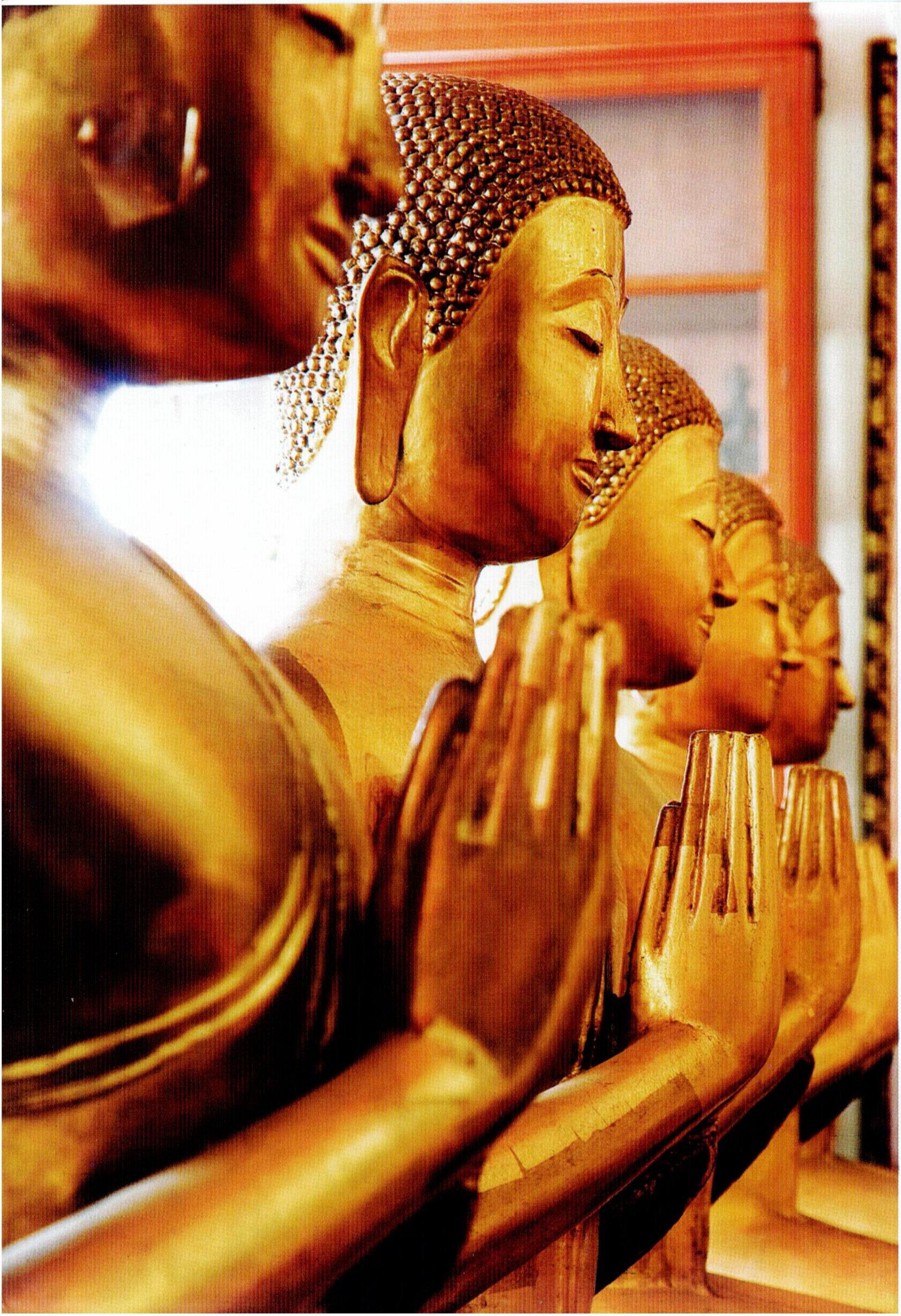

พระโปรดปัญจวัคคีย์

หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๑ นิ้ว

พระประธานประจำพระวิหารทิศใต้มุขหลัง

พระโปรดปัญจวัคคีย์

พระประธานประจำพระวิหารทิศใต้

พระพุทธชินราช	**วโรวาทธรรมจักร**
อัครปฐมเทศนา	**นราศภบพิตร**

พระโปรดปัญจวัคคีย์ พระประธานประจำพระวิหารทิศใต้ เป็นพระปางมารวิชัยสมัยสุโขทัย หน้าตัก ๕ ศอก ๑ คืบ กับ ๑ นิ้ว อัญเชิญมาแต่เมืองสุโขทัย แล้วโปรดฯ ให้หล่อรูปพระปัญจวัคคีย์ขึ้นใหม่ประดิษฐานไว้ด้วย จึงเรียกว่าปางเสด็จเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ หรือพระโปรดปัญจวัคคีย์ อันหมายถึง ปางปฐมเทศนานั่นเอง (ปางปฐมเทศนานั้นยกพระหัตถ์ขึ้นเสมอพระอุระ กรีดนิ้วพระหัตถ์เป็นวงคล้ายจักร) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์เมื่อคราวปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ ๓ ไว้ดังนี้

◎ สุโขทัยธรรมราชผู้	*นามชิน ราชฤๅ*
สถิตวิหารทักษิณ	*มุขหน้า*
ธรรมจักรแจกพรหมินทร์	*หมื่นภพ ผองเฮย*
เบญจวัคคีย์มีห้า	*อยู่เฝ้าสดับแสดง ฯ*

ผนังมุขหน้าเขียนภาพตั้งแต่เทศนาธรรมจักรจนถึงธาตุอันตรธาน มุขหลังเขียนเรื่องฎีกาพาหุง ๘ บท ช่างกรมช่างมหาดเล็ก มีโคลงพระนิพนธ์ว่า

◎ ช่างวาดมหาดเล็กล้วน ฉลุลักษณ์ ภาพพ่อ
ปฐมแต่เทศน์ธรรมจักร จวบเท้า
ชินธาติท่านทำลัก ลาญล่วง แล้วเฮย
บรรลุพระศาสน์เข้า ขวบห้าพันประมวน ฯ
◎ มุขหลังรังรักษ์แต้ม ฎีกาพา หุงเฮย
แปดบทรจนาปรา กฎไว้
โดยอรรถวัจนกถา ธรรมเมศ
แสดงปราชญ์นรชาติได้ เรื่องรู้ดูเขียน ฯ

เข้าใจว่า รัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชทานสร้อยพระนามเพิ่มใหม่ มีศิลาจารึกติดไว้ที่ฐานพระดังนี้

พระพุทธชินราช วโรวาทธรรมจักร
อัครปฐมเทศนา นราศภบพิตร

เป็นที่น่าเสียดายที่ภาพเขียนเหล่านี้ลบหมดแล้ว คงเหลือภาพเขียนในสมัยเก่าอยู่เพียงที่บานประตูเท่านั้น เล่ากันว่า เมื่อสมัยปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ ๕ ภาพที่บานประตูเกือบถูกลบเขียนใหม่เหมือนกัน เผอิญสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เสด็จมาพบเข้า รับสั่งให้รักษาไว้ เพราะทรงเสียดายฝีมือเขียน อันมีอารมณ์ละเอียดอ่อน ซึ่งเป็นแบบศิลปะไทยแท้ ภาพนั้นเป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ถ้าพิศดูแล้วจะเห็น

ช้างนั้นคล้ายกับมีชีวิต ลายกนกที่องค์พระอินทร์สะบัดพริ้วเสมือนต้องลม ประหนึ่งว่าเราอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วย

การบูรณปฏิสังขรณ์ ในรัชกาลที่ ๓ โปรดฯ ให้เป็นหน้าที่หลวงกรรภยุบาทว์ เจ้ากรมเป็นผู้กำกับการซ่อม จ่าจิตรนุกูลกรมมหาดเล็กเป็นผู้ตรวจ

๏ หลวงกรรภยุบาทว์เจ้า กรมงาน เกณฑ์ฤๅ
ราชรักษปรักษ์ของวิหาร ซ่อมสร้าง
จ่าจิตรนุกูลการ กำกับ อีกเอย
กรมมหาดราชวังอ้าง ชื่อตั้งสองตน ฯ

ภายในฐานพระบรรจุพระบรมธาตุซึ่งอัญเชิญมาจากในพระราชวัง ๑๑ องค์ บรรจบกับพระบรมธาตุแต่เมืองน่าน ๖๐ องค์ และบรรจุธาตุพระอรหันต์ใส่โกศแก้วไว้ใต้ฐานพระปัญจวัคคีย์ ๑๘๖ องค์

คราวต่อมาปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ ๕ พร้อมกับพระวิหารทิศอื่นๆ ที่เคยกล่าวมาแล้วในเรื่องพระวิหารนั้นๆ จึงของดไว้ในที่นี้

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ นายประยงค์ ตั้งตรงจิตร เจ้าของห้างขายยาตราใบโพธิ์ ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์เพื่อปฏิสังขรณ์องค์พระพุทธชินราช พระปัญจวัคคีย์ และฐานชุกชีโดยให้ช่างลงรักปิดทององค์พระปั้นลวดลายประดับฐานซึ่งลอกพิมพ์จากของเก่า แล้วลงรักปิดทองประดับกระจกเสียใหม่ นายชุณห์ โชคดี เป็นนายช่าง พระวิเชียรธธรรมคุณาธาร[๑] เป็นผู้อำนวยการปฏิสังขรณ์ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งตระกูลตั้งตรงจิตร และได้ทำที่บรรจุอัฐิประจำตระกูลไว้ที่ผนังหลังองค์พระพุทธชินราชด้วย นอกจากนี้ยังได้จัดสร้างตู้สำหรับเก็บเครื่องสังฆพัสดุภัณฑ์

---

[๑] ต่อมาทรงสถาปนาเป็นพระอุบาลีคุณูปมาจารย์เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน องค์ที่ ๑๒ นามเดิมว่า กมล กมโล ถึงมรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐

มีรายการดังนี้

๑. ลงรักปิดทององค์พระพุทธชินราช พระปัญจวัคคีย์และซ่อมฐานชุกชี	เงิน	๔๕,๐๐๐	บาท
๒. ลงรักปิดทององค์พระและอัครสาวก มุขหลังซ่อมฐานชุกชี	เงิน	๓๕,๐๐๐	บาท
๓. สร้างตู้สังฆพัสดุภัณฑ์มุขหน้า	เงิน	๒๘,๗๐๐	บาท
๔. สร้างสร้างพัสดุภัณฑ์มุขหลัง	เงิน	๖๐,๕๐๐	บาท
๕. สร้างลูกกรงรอบฐานพระมุขหน้า	เงิน	๒,๕๐๐	บาท
๖. สร้างลูกกรงรอบฐานพระมุขหลัง	เงิน	๒,๐๐๐	บาท
๗. เตียงสำหรับพักผ่อน	เงิน	๗๐๐	บาท
	รวมเป็นเงิน	๑๗๔,๔๐๐	บาท

อนึ่ง นายประยงค์ ตั้งตรงจิตร ผู้นี้ ได้อุทิศเงินสร้างถาวรวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ไว้ในวัดนี้เป็นจำนวนประมาณ ๔ ล้านบาท นับว่าเป็นกำลังค้ำจุนวัดในสมัยนี้อย่างดีเยี่ยม

พระปางนี้แม้จะมิได้จัดเป็นพระประจำวันเกิดในทางโหราศาสตร์เช่นองค์อื่นๆ ก็ถือว่าเป็นพระสำคัญปางหนึ่ง ซึ่งนิยมสร้างไว้ในปูชนียสถานใหญ่ๆ ทั่ว ๆ ไป ด้วยว่าเป็นตอนแสดงปฐมเทศนา อันเป็นเสมือนสังเวชนียสถานแห่งหนึ่ง *(สังเวชนียสถานมี ๔ แห่ง คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และนิพพาน)* ตำนานสังเขปดังนี้

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ สัปดาห์ ต่อแต่นั้นก็ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณที่จะแสดงธรรม ทรงระลึกถึงอุทกดาบสกับอาฬารดาบสทั้งสองที่พระองค์เคยไปศึกษาด้วย ขณะนั้นก็สิ้นชีพเสียแล้ว ไม่ทรงเห็นใครที่สมควรนอกจากฤๅษีปัญจวัคคีย์

ทั้งห้า คือ พระโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ซึ่งได้ติดตามพระองค์มาตั้งแต่ออกทรงผนวช จนกระทั่งพระองค์เลิกบำเพ็ญทุกรกิริยาอันเป็นวิธีทรมานกายให้ลำบากเหน็ดเหนื่อยเปล่า แล้วกลับมาเสวยพระกระยาหารเพื่อบำเพ็ญเพียรทางใจ ฤๅษีทั้ง ๕ ไม่พอใจอย่างยิ่งโดยเข้าใจว่าพระมหาบุรุษอ่อนแอเวียนกลับไปเพื่อเป็นผู้มักมากในกามสุขอีก จึงได้หลีกไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระองค์ทรงเห็นอุปนิสัยของปัญจวัคคีย์ซึ่งมีความเชื่อมั่นในพระปัญญาธิคุณของพระองค์มาเป็นทุนเดิมแล้ว ว่าสามารถจะเข้าใจในสัจธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ได้จึงเสด็จไปโปรดทีแรก ปัญจวัคคีย์แสดงกิริยากระด้างกระเดื่อง เมื่อได้สดับพระปฏิญญาของพระพุทธองค์ และฟังสัจธรรมที่เรียกว่าธรรมจักกัปปวัตตนสูตรแล้วก็ได้รู้แจ้งเห็นจริงบรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด สังฆรัตนะก็อุบัติเกิดขึ้น ณ ที่นั้นเป็นแห่งแรก เมื่อวันเพ็ญอาสาฬหบุรณมีกลางเดือน ๘ แล้วจึงทรงสั่งให้ออกประกาศพระพุทธศาสนาจนแพร่หลายมาถึงทุกวันนี้

มีหลายๆ ท่านที่นิยมการสร้างตัวเองทางลัด เป็นคนใจเร็วด่วนได้อย่างไม่มีเหตุผล แล้วก็ต้องพลาดความหวังอย่างน่าเสียดาย จะทำอะไรก็ตามต้องสร้างพื้นหรือวางรากให้แข็งแรงก่อนจะได้คงทน พระบรมศาสดาของเราทรงตั้งพระพุทธศาสนาเริ่มจากสาวกเพียง ๕ องค์ มีอายุอยู่มาได้ถึง ๒,๕๐๐ ปีเศษแล้ว เพราะพระองค์ทรงเลือกบุคคลที่สมควรเป็นพื้นฐานเสียก่อน มิได้เข้าใจว่าเป็น "สัพพัญญู" แล้วจะพูดหรือจะทำอะไรก็สำเร็จหมดทุกอย่าง เริ่มแต่น้อยไปหามาก สามารถแก้ข้อข้องใจของพระปัญจวัคคีย์ผู้เต็มไปด้วยความกังขาได้หมดสิ้นแจ่มแจ้งจะทำอะไรต้องไม่ลืมกาลเทศะ

ความทุกข์นั้น ถ้าเก็บไว้ก็ยิ่งทุกข์ ครั้งจะระบายให้ผู้อื่นฟังก็ช่วยไม่ได้ ผู้มีทุกข์จึงมักจะไปปรับทุกข์กับสิ่งที่ยอมรับฟังไว้โดยส่วนเดียว เช่น ต้นไม้ ภูเขา หรือพระพุทธรูป ถ้าเราเป็นแต่เพียงกราบไหว้บูชาเพื่อจะขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นบันดาลให้ บางทีเราอาจจะทุกข์หนักยิ่งขึ้น ฉะนั้นผู้ปรารถนาจะขอให้พระพุทธปฏิมากรองค์นี้ช่วยให้พ้นทุกข์ พึงนำพระพุทธจริยามาเป็นแนวทางปฏิบัติย่อมจะบรรลุผลอันไพบูลย์ ด้วยประการฉะนี้

๒๕ ตุลาคม ๒๕๐๑

พระนาคปรก

หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ

พระประธานประจำพระวิหารทิศตะวันตก มุขหน้า

พระนาคปรก

พระประธานประจำพระวิหารทิศตะวันตก มุขหน้า

พระพุทธชินสีห์มุนีนาถ อุรคอาสนบัลลังก์
อุทธังทิศภาคนาคปรก ดิลกภพบพิตร

พระประธาน ประจำพระวิหารทิศตะวันตกมุขหน้าพระวิหารทิศนี้สร้างในรัชกาลที่ ๑ มุขหลังเดิมสั้น รัชกาลที่ ๓ โปรดฯ ให้สร้างต่อเมื่อคราวทรงบูรณปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่ พระประธานที่ประดิษฐานมุขหลังคงเป็นแต่เพียงพระใหญ่ จึงไม่ปรากฏประวัติไว้อย่างไร

ส่วนมุขหน้าประดิษฐานพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่จัดว่างามองค์หนึ่ง ปางนาคปรก ประทับอยู่ภายใต้ต้นจิก อัญเชิญมาแต่เมืองสุโขทัย หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ปรากฏตามโคลงจารึกว่า

◎ ชินศรีชื่อชี้พระ นาคปรก
สถานสถิตทิสตก ท่านไว้
จิกแมกแจกกิ่งปก ปานฉัตร เฉลอมแฮ
เดิมสุโขทัยให้ อยู่รั้งหอเหมฯ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดฯให้อัญเชิญพระบรมธาตุในพระบรมมหาราชวัง ๔๑ พระองค์สรงพระสุคนธวารี แล้วอัญเชิญเสด็จเหนือพระยานุมาศ ให้ตั้งพลพยุหกระบวนแห่กันเป็นขนัด พร้อมด้วยเครื่องสูงแลราชวัติฉัตร ธงผ้า ธงปฏาก พิณพาทย์ แตร สังข์ ดุริยางค์ ดนตรี ประโคมแห่มา ณ วัดพระเชตุพน ทรงมีพระราชศรัทธา อุตสาหะแรงกล้าเสด็จพระราชดำเนินมาทรงบรรจุพระบรมธาตุในพระบรมมหาราชวัง ๓๐ พระองค์ เข้าไว้ในองค์ พระพุทธปฏิมากรนาคปรก ส่วนนอกนั้นอัญเชิญเข้าบรรจุในองค์พระพุทธชินราช *(พระวิหารทิศใต้)*

พื้นผนังกำแพงมุขหน้านี้โปรดฯ ให้เขียนเรื่องพระเกษธาตุ มุขหลังโปรดฯให้เขียนเรื่องพระพุทธบาท เมื่อรัชกาลที่ ๓ ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ โปรดฯ ให้ช่างเขียนช่างกรมซ้ายเขียนซ่อมใหม่ดังปรากฏในโคลงจารึกว่า

◎ ช่างเขียนกรมซ้ายซ่อม พื้นผนัง ในนา
เกษธาตุปรากาศเรื่องรัง รจล้วน
งานรบายฝ่ายมุข แลเลิศ แล้วพ่อ
พุทธบาทปรากฏล้วน แห่งห้าถิ่นเสถียร

เป็นที่น่าเสียดายยิ่งที่ภาพเขียนดังกล่าวแล้วนั้นได้ลบเลือนหายไปหมด ทั้งนี้เพราะหลังจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ รัชกาลที่๓ ทรงบูรณปฏิสังขรณ์แล้ว ก็ไม่มีการซ่อมแซมใหญ่ๆ อีก คงมีบ้างเล็กๆ น้อยๆ ประกอบกับไม่มีทุนหรืองบประมาณ สำหรับทำนุบำรุงรักษาไว้เป็นประจำเมื่อกระเบื้องแตกหัก หลังคารั่ว จึงมิได้รับจัดแจงซ่อมแซมแก้ไข น้ำฝนได้ชะล้างภาพฝีมืองามๆ สูญสิ้นไปอย่างน่าเสียดาย ต่อมา

ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อมีการซ่อมใหญ่จึงใช้น้ำปูนฉาบทาทับภาพเหล่านั้น คงมีอยู่แต่แผ่นศิลาจารึกบอกเรื่อง เช่นเรื่องพระพุทธบาทในมุขหลังมีจารึกติดไว้ตามฝาผนังดังนี้

"สุวณฺณปพฺพเต" คือ พระพุทธบาทยอดเขาสัจจพันธบรรพต มีเนื้อความในมัชฌิมนิกาย ปุณโณวาทสูตรว่า มีพาณิชสองคนพี่น้องอยู่ในสุนาปรันตปคามริมฝั่งสมุทร พี่ชายชื่อมหาบุญ น้องชายชื่อจุลบุญ ครั้งหนึ่งมหาบุญคุมเกวียน ๕๐๐ ไปค้าเมืองสาวัตถี ได้ฟังเทศนาในสำนักพระพุทธเจ้า ก็บรรพชาเป็นภิกขุ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วกลับไปสู่บ้านเทศนาสั่งสอนชาวบ้านปรันตปคามอันหยาบช้า ในเมื่อหมดพยศอันร้ายกาจแล้ว ผู้เป็นเจ้าก็เข้าไปอยู่ในถ้ำเขาอัมพหัฏฐบรรพ ฝ่ายจุลบุญผู้น้องก็ออกไปปฏิบัติเป็นนิตย์ ครั้งหนึ่ง พาณิชชาวบ้านปรันตปคาม ๕๐๐ ลงสำเภาจะไปค้าในประเทศอื่น เมื่อวันจะลงไปค้าจุลบุญมานพนิมนต์พระมหาเถรมาฉัน ณ เรือนพาณิชทั้ง ๕๐๐ ก็รับศีล ๕ ในสำนักผู้เป็นเจ้า

เรื่อง **สุวรณฺณปพฺพเต** ศิลาจารึกแผ่นที่ ๒ ใจความว่า เมื่อพาณิช ๕๐๐ รับศีลในสำนักพระมหาบุญเถรแล้วลงเรือไปในกลางมหาสมุทร ถึงเกาะแห่งหนึ่งเป็นป่าไม้จันทน์แดง ก็ตัดขนลงสำเภาเป็นอันมาก เมื่อแล่นเรือมา ปีศาจซึ่งสิงในเกาะนั้นตามมาทำอานุภาพให้เรือต้องพายุหนักแล้วทำรูปอันฤกหลอกหลอนต่างๆ พาณิชทั้งปวงก็บนแก่เทพารักษ์ แต่น้องชายพระมหาเถรนั้นระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าให้มาช่วย พระมหาเถรก็เหาะมาลอยอยู่บนอากาศหมู่อมนุษย์กลัวก็หนีไป พระมหาเถรก็บันดาลให้สำเภาแล่นมาถึงบ้านได้โดยสะดวก พาณิชทั้งปวงก็นับถือพระมหาเถรยิ่งนัก ถวายตัวเป็นโยมอุปัฏฐาก

สุมนกูเฏ คือ รอยพระพุทธบาทอันเหยียบไว้บนยอดเขาสุมนกูฏในลังกาทวีป มีเนื้อความในสารสังคหะว่า เมื่อพระสัพพัญญูได้ตรัสรู้แล้ว ๘ พระวัสสา พญามณีอักขินาคราชอยู่ ณ ปากน้ำกัลยาณีในเกาะลังกา

มาอาราธนาพระพุทธองค์กับพระอรหันต์ ๕๐๐ ไปสู่ลังกาทวีป ทรงเทศนาในมณฑปแก้วอันพญานาคนฤมิตไว้ ณ ที่ใกล้วกัลยาณีเจดีย์ ริมฝั่งสมุทร แล้วพระองค์ก็เหยียบรอยพระบาทไว้

โยนกปุเร คือ รอยพระพุทธบาทอันพระพุทธเจ้าทรงประดิษฐาน ไว้บนยอดเขารังรุ้ง แดนโยนกประเทศ คือ เมืองเชียงใหม่ ๑

นมฺมทายนทิยา คือ พระพุทธบาททรงเหยียบไว้ ณ หาดทรายทอง ด้วยประโยชน์แก่พญานัมทายนาคราช อันกราบทูลอาราธนาไว้เป็นที่เจดียฐานตำบล ๑

ที่นี้ข้างบนเมืองโยนก คือเมืองเชียงใหม่ ข้างล่างเมืองพุกาม คือ เมืองอังวะ และกษัตริย์ทั้งสองกับมหาชนทั้งสองประเทศมานมัสการพระพุทธบาท ณ ยอดเขารังรุ้ง

ในคราวบรูณปฏิสังขรณ์ใหญ่เมื่อรัชกาลที่ ๓ นั้นโปรดฯ ให้แบ่งงานตามความชำนาญ โดยมีหัวหน้ารับผิดชอบดังเช่นการเขียนภาพก็เป็นหน้าที่ช่างภาพ ช่างกรมซ้าย ส่วนการซ่อมตัวพระวิหาร หลวงพิทักษ์นรินทร์ เจ้ากรมองครักษ์ฝ่ายซ้ายในพระราชวังบวร เป็นผู้กำกับการซ่อม นายจ่ายวดเป็นผู้ตรวจงาน

◎ พนักงานวิหารสร้างซ่อม *เสด็จถวิล ราชฤๅ*
หลวงพิทักษ์นรินทร์ *หนึ่งผู้*
ฉลองบาทบวรวังยิน *ยศเลื่อง แลพ่อ*
องครักษ์ตระหนักนามรู้ *ที่เจ้ากรมเฉวียง*
◎ จ่ายวดมหาดเล็กได้ *กำกับ*
การทุกสิ่งเสร็จสรรพ *สืบสร้าง*
โองการท่านบังคับ *คุมช่าง ฉลุนา*
คงแต่ดีชิ้นล่าง *ชั่วใช้ใหม่เขียนฯ*

รัชกาลที่ ๕ โปรดฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระวิหารทิศรวม ๒ ครั้ง คือ ครั้งแรกประมาณ พ.ศ.๒๔๒๑ โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์เป็นแม่กอง ส่วนมากซ่อมแต่เครื่องบน ปลดช่อฟ้าใบระกาลงหมด ไม้ตัวใดที่ผุเสียก็ทำใหม่ ไม้ตัวใดที่ยังใช้ได้คงใช้ต่อไปกะเทาะกระจกออกหมด ลงรักประดับกระจกใหม่

ครั้งที่ ๒ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๓ โปรดให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ตั้งเงินงบประมาณสำหรับปฏิสังขรณ์ประจำปีขึ้น ปีละ ๔๐,๐๐๐ *(สี่หมื่นบาท) (เงินงบประมาณส่วนนี้ถูกตัดเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๗)* และโปรดฯ ให้กระทรวงโยธาธิการเป็นเจ้าหน้าที่จัดการซ่อมพระวิหารทั้ง ๔ หลัง เป็นระยะที่ต้องรีบซ่อมด้วย การซ่อมคราวนี้ก็คล้ายกับครั้งก่อน คือปลดช่อฟ้าใบระกาลงทั้งหมด ไม้ที่ผุใช้การไม่ได้ก็จัดทำเสียใหม่ ผนังที่ผุพังกะเทาะออก ถือปูนใหม่ ผนังด้านนอกทาน้ำปูนขาว ด้านในทาน้ำปูนสีเหลือง เพดานฝ้าไขรานเชิงชาย ทาสีใหม่ หน้าบัน คันทวย บัวปลายเสา ซุ้มประตูหน้าต่าง ที่ชำรุดซ่อมใหม่และอาบรักไว้

รัชกาลที่ ๖ โปรดฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิญาณวโรรส ทรงจัดการเรื่องการปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในบริเวณพระอุโบสถวัดพระเชตุพน จึงทรงตั้งพระราชาคณะเป็นกรรมการ ๔ รูป พ.ศ. ๒๔๖๗ คณะกรรมการได้จัดการปฏิสังขรณ์พระวิหารทั้ง ๔ ปลดช่อฟ้าใบระกาลงมากะเทาะกระจกเก่าออกหมด ลงรักประดับกระจกใหม่ ไม้เครื่องบนที่เสียเปลี่ยนใหม่ ไม้จันทันของเก่านั้นห่างมาก เพิ่มไม้จันทันขึ้นในระหว่างหลังคามุงกระเบื้องเคลือบเก่าทั้งสิ้น การปฏิสังขรณ์ยังไม่ทันแล้วก็สิ้นรัชกาลที่ ๖

รัชกาลที่ ๗ ได้ดำเนินการปฏิสังขรณ์ต่อคือ ปิดทองประดับกระจกและเขียนภาพบานประตูหน้าต่างซึ่งค้างอยู่จนเสร็จ พ.ศ. ๒๔๗๔ รัฐบาลก็ตัดงบประมาณการปฏิสังขรณ์ปีละสี่หมื่นบาท เพื่อประหยัด

รายจ่ายตั้งแต่นั้นมาการปฏิสังขรณ์ก็ต้องหยุดชะงัก

พ.ศ. ๒๔๙๗ ทางวัดได้ทำการปฏิสังขรณ์พระวิหารทิศตะวันตกอีก แต่คราวนี้ทำการปฏิสังขรณ์เฉพาะองค์พระนาคปรกและฐาน คือองค์พระขัด แล้วลงรักปิดทองใหม่ทั้งองค์ปรากฏว่าที่องค์ตั้งแต่ตอนพระนาภีถึงพระอุระ ด้านหน้าที่แผ่นโลหะทองเหลืองหนาประมาณ ๒ เซนติเมตรทาบติดไว้

ฐานพระซึ่งเป็นรูปพญานาคขดเป็นบัลลังก์ ๔ ชั้นเดิมปั้นด้วยปูนขาวเสื่อมคุณภาพลอกลายเกล็ดพญานาคเป็นแบบไว้แล้วกะเทาะปูนเก่าออก ทำใหม่ผูกเหล็กก่อเป็นคอนกรีต ลายเกล็ดหล่อด้วยปูนซีเมนต์ประดับเช่นเดิม ลงรักปิดทองประดับกระจก ศีรษะพญานาค ๗ เศียรทำด้วยไม้ กะเทาะกระจกของเก่าออกลงรักปิดทองประดับกระจกใหม่

ไม้มุจลินท์ หรือต้นจิกนั้น ลำต้นแกนในทำด้วยไม้สักหุ้มปูนขาวข้างนอก ปูนขาวแตกร้าว ไม้สักผุใช้การไม่ได้เอาออกหมด ใช้เหล็กพืดเป็นแผ่นหนา ๒ ซม. กว้าง ๔ นิ้ว ทำเป็นแกนกลางสำหรับยึดศีรษะพญานาคทั้ง ๗ เศียรแล้วผูกโครงเหล็กขนาด ๔ หุน หล่อคอนกรีตทำเป็นลำต้น กิ่งไม้จิกทำด้วยเหล็ก ใบเป็นทองแดงเคลือบสีเขียวทำความสะอาดแล้วทาสีใหม่ ภูเขากะเทาะปูนผิวที่เสื่อมออก แล้วโบกปูนทับใหม่ทาสีคล้ายของเดิม และในคราวเดียวกันนี้ ได้ลงรักปิดทองประดับกระจกโต๊ะหมู่บูชาหน้าพระนาคปรกด้วย

เงินสำหรับใช้จ่ายในการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้คือ

๑. คุณนายผะอบ ณ นคร ๒๐,๐๐๐ บาท

๒. เงินจากการฉายภาพยนตร์ ซึ่งคุณมนตรี ตันธนะ จัดการสำหรับเป็นที่ระลึกแก่ คุณชุมแสง ตันธนะ ๑๕,๙๖๑.๐๐ บาท

๓. เงินวัดสมทบ ๖,๐๓๙.๐๐ บาท

รวมเงิน ๔๒,๐๐๐.๐๐ บาท

กระจกสำหรับประดับเป็นของที่ซื้อไว้เดิม เท่าที่ใช้ไปประมาณราคา ๓,๐๐๐ บาท คงเป็นเงินทั้งสิ้น ๔๕,๐๐๐ บาท

พระวิเชียรธรรมคุณาธาร พระราชาคณะผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้อำนวยการซ่อม นายชุณห์ โชคดี เป็นช่างซ่อมเฉพาะทองคำเปลวสิ้นไปทั้งหมดประมาณ ๕๐,๐๐๐ แผ่น สิ้นเวลาซ่อมคราวนี้ ๘ ปีเศษแล้วเสร็จ พ.ศ. ๒๕๐๐

พระนามพระประธานประจำพระวิหารทิศนั้น แต่เดิมเรียกตามปางพระเท่านั้น เช่น ปางเสด็จโปรดฯพระปัญจวัคคีย์ ปางพระนาคปรก ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ทรงถวายพระนามเพิ่มใหม่ (เว้นแต่พระโลกนาถ) พระนาคปรกก็ได้รับการถวายพระนามใหม่ มีสร้อยเพิ่มยาวกว่าเดิม

เพิ่มพระลักษณะประกอบเป็นสร้อยพระนาม บอกเสร็จว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพญานาคเป็นบัลลังก์ที่ประทับนั่งทั้งส่วนข้างบน พญานาคก็ยังแผ่พังพานปกป้องพระพุทธองค์อีกปรากฏพระนามดังนี้

พระพุทธชินสีห์มุนีนาถ อุดรอาสนบัลลังก์
อุทธังทิศภาคนาคปรก ดิลกภพบพิตร

พระนาคปรก เป็นพระพุทธรูปที่จัดว่าเป็นพระปางใหญ่และถือกันว่าเป็นพระประจำวันเสาร์ มักมีปรากฏอยู่ในปูชนียสถานทั่วๆไป

พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้แล้ว คงประทับเสวยวิมุตติสุข *(คือความสุขเกิดแต่ความหลุดจากกิเลสและอาสวะทั้งปวง)* ในที่ต่างๆเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ คือ ๔๙ วันดังนี้

สัปดาห์ที่ ๑ ประทับอยู่ภายใต้ร่มพระมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้

สัปดาห์ที่ ๒ ประทับ ณ ภายใต้ร่มไทร เรียกว่า “อชปาลนิโครธ”

สัปดาห์ที่ ๓ ประทับ ณ ภายใต้ร่มจิก เรียกว่า “มุจลินท์”

สัปดาห์ที่ ๔ ประทับ ณ ภายใต้ร่มเกด เรียกว่า “ราชายตนะ”

สัปดาห์ที่ ๕ เสด็จไปยืนจ้องพระเนตรดูพระมหาโพธิ์มิได้ กะพริบพระเนตร เรียกว่า “อนิมิสเจดีย์”

สัปดาห์ที่ ๖ เสด็จจงกรม ณ ที่จงกรม ซึ่งทรงเนรมิต เรียกว่า “รัตนจงกรมเจดีย์”

สัปดาห์ที่ ๗ เสด็จประทับนั่งขัดบัลลังก์ ณ เรือนแก้วที่เทวดาเนรมิตเรียก “รัตนฆรเจดีย์”

ต้นไม้จิก อยู่ทางทิศอาคเนย์แห่งต้นพระมหาโพธิ์ พระองค์เสด็จจากต้นไม้ไทรซึ่งตั้งอยู่ทางทิศบูรพาแห่งต้นมหาโพธิ์แล้วประทับนั่ง ณ ต้นไม้จิกนั้นเสวยวิมุตติสุขอยู่ตลอดเวลา ๗ วัน ระหว่างนั้นฝนเจือลมหนาวตกพรำตลอดทั้งสัปดาห์พญานาคชื่อมุจลินท์ซึ่งอยู่ในสระโบกขรณีข้างๆ ต้นไม้จิกนั้นคิดว่าเพื่อป้องกันความหนาวความร้อนและเหลือบยุงริ้นไรเบียดเบียน ก่อความเดือดร้อนต่อพระพุทธองค์ จึงได้มาขดขนดวงรอบๆ พระวรกายพระพุทธองค์ ๗ รอบ แผ่พังพานใหญ่ปกเบื้องบนพระเศียร ภายในวงขนดนั้นประมาณเท่ากับห้องเรือนคลังในโลหะปราสาท พระพุทธเจ้าจึงเป็นเหมือนห้องเรือนคลังในโลหะปราสาท พระพุทธเจ้าจึงเป็นเหมือนประทับนั่งอยู่ภายในปราสาทอันเงียบสงัด เมื่อฝนหายแล้วพญานาคคลายขนออกจำแลงเพศเป็นมานพมายืนเฝ้า

พระพุทธองค์ ทรงเปล่งอุทาน ณ ที่นี้ว่า *“ความสงัดเป็นความสุขของบุคคลผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นวิเวก (ความสงัด) หรือธรรมด้วยดวงตาคือญาณ (ความหยั่งรู้) ความไม่เบียดเบียนกัน มีความรักใคร่ปรารถความสุขซึ่งกันและกัน และความปราศจากกำหนัดคือล่วงกามเสียได้ด้วยประการทั้งปวงเป็นสุขในโลก ความนำอัสมิมานะ คือถือตัวถือตนให้หมดสิ้นได้เป็นสุขอย่างยอดเยี่ยม”*

พระปางนาคปรก ที่มีอยู่นั้น ทำเป็นพระพุทธองค์ประทับนั่งบนขนดไปเสีย มิใช่อยู่ในวงขนดตามประวัติ ข้อนี้เห็นจะเป็นศิลปะของช่างแกะช่างปั้น หรือช่างเขียน เพราะถ้าจะทำอย่างว่าก็จะไม่เห็นองค์พระจุดที่สำคัญคือองค์พระ จึงต้องให้ลอยเด่นชัด เรื่องพญานาคหรือนาคๆ ที่เข้าใจกันนั้นชอบกลอยู่ จะมีจริงหรือไม่ อาจมีก็ได้ แต่หายสาบสูญไปแล้ว เช่นสัตว์บางอย่างที่เรียกว่าไดโนเสาร์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีมติว่า คงจะพรรณนาเทียบเทวรูปปางนาคปรกก็ได้ ด้วยมีศาสนาบางลัทธิในสมัยนั้นนิยมนับถือพญานาคว่าเป็นสัตว์ที่บันดาลคุณและโทษได้ จึงนับถือยกย่องเคารพบูชากัน แม้พระพุทธประวัติบางตอนนอกจากนี้ก็ยังมีกล่าวเกี่ยวพันถึงเรื่องอำนาจอานุภาพของพญานาคที่พระพุทธองค์เสด็จไปทรมาน เช่นพญาภุชงค์นาคราช หรือตอนไปทรมานชฎิล ๓ พี่น้อง ก็มีเรื่องพญานาคอยู่ด้วย ถึงอย่างไรก็ดี ก็คงยังแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธความดีหรือชั่วที่เกิดจากการบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะเรียกว่า “กรรม” เท่านั้น เป็นผลที่จะเกิดขึ้นได้ อีกอย่างหนึ่งก็แสดงให้เห็นอานุภาพแห่งพระเมตตาบารมี คือความรักความหวังดีของพระพุทธองค์ จะเสด็จไปที่ใดศัตรูก็เป็นมิตรได้

พระปางนาคปรก นิยมประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันตก เปรียบเหมือนทิศเบื้องหลังในทิศหก คงจะถือคำว่า “ปรก” นั้นกระมังว่าคอยปกป้องคุ้มครองด้านหลัง

ผู้เกิดวันเสาร์หรือผู้ที่เทวดาพระเสาร์เสวยอายุ นิยมบูชาพระปางนาคปรก ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดสระเกศ อธิบายว่า เสาร์ หมายถึง ความทุกข์เป็นวิตกจริต บูชาพระปางนาคปรกก็เพื่อประสงค์ให้ปกป้องอันตรายภัยพิบัติ เป็นการช่วยให้พ้นจากความยากลำบาก อีกอย่างหนึ่ง เสาร์เป็นนาคนามตรงกับพระปางนี้ที่มีพญานาค

ผู้เกิดวันเสาร์กล่าวกันว่า เป็นคนแข็งไม่ค่อยยอมใคร แข็งนั้นถ้าเป็นแข็งแรงคงดี แข็งกระด้างรู้สึกว่าไม่ค่อยเหมาะ แข็งนักก็มักไม่งาม อ่อนนักก็ไม่ไหว แข็งอ่อนๆ หรืออ่อนแข็งๆ คงดี การไม่ยอมใครนั้นส่วนมากก็เพราะการถือตัวมากเกินไปเห็นตนเหนือหรือวิเศษกว่าผู้อื่น เช่นนี้จึงมักไม่ยอมผู้อื่น มิใช่ไม่ยอมด้วยเหตุผล จึงอาจเป็นผลให้เจ้าตัวเป็นคนมีความทุกข์เป็นอารมณ์ บูชาพระปางนาคปรกนี้ ถ้าจะให้ปกป้องคุ้มครองตัวให้ประสบความสุขแล้ว น่าจะได้ระลึกถึงพระพุทธอุทานที่กล่าวมาแล้วข้างต้นโดยเฉพาะข้อที่ว่า "ความนำอัสมิมานะถือตัวถือตนให้หมดสิ้นได้ เป็นความสุขอย่างยอดเยี่ยม"

ทุกๆ คนมิใช่ เฉพาะแต่คนที่เกิดวันเสาร์ คงจะยอมรับว่าการถือตัวตน หรือความไม่รู้จักยอมกันบ้างนั้นเป็นสาเหตุข้อหนึ่งที่ก่อให้เกิดความทุกข์ไม่สบายอกสบายใจสร้างรอยร้าวให้เกิดขึ้นในครอบครัว หมู่คณะ แม้ในวงการคณะสงฆ์และประเทศชาติ ฉะนั้นผู้หวังความสุขควรรู้จักคำว่า ยอม หรือ แพ้ บ้าง "แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร"

๑ เมษายน ๒๕๐๑

พระป่าเลไลยก์

สูง ๘ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว

พระประธานประจำพระวิหารทิศเหนือ

พระป่าเลไลยก์

พระประธานประจำพระวิหารทิศเหนือ

พระพุทธปาลิไลยก์	ภิรัติไตรวิเวก
เอกจาริกสมาจาร	วิมุตติญาณบพิตร

พระพุทธปฏิมากรปางนี้ จะเห็นเสมอๆ ที่ปูชนียสถานหรือวัดที่มีพระพุทธรูปมากๆ ถือเป็นปางสำคัญ เพราะปรากฏว่าพระพุทธปฏิมาที่นิยมสร้างประดิษฐานนั้นมีปางตรัสรู้ปฐมเทศนา นาคปรก นิพพาน และป่าเลไลยก์เท่านั้น ทั้งนี้ด้วยหมายจะให้ผู้ไปพบเห็นนมัสการกราบไหว้ได้รำลึกถึงประวัตินั้นๆ แล้วอนุโลมยึดถือไว้เป็นทางประพฤติปฏิบัติทางโหราศาสตร์จัดพระป่าเลไลยก์เป็นพระปางใหญ่ เป็นพระพุทธปฏิมาประจำดาวพระเคราะห์คือ พระราหูด้วย

พระป่าเลไลยก์ คือ พระพุทธปาลิไลยก์ แต่อ่านตามภาษาไทยจึงเป็นป่าเลไลยก์สัญลักษณ์ คือ ประทับนั่งบนภูเขา ห้อยพระบาท พระหัตถ์ซ้ายคว่ำบนพระเพลา แบพระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุเป็นกิริยาทรงรับมีช้างถวายคนที่น้ำอยู่ทางขวา ลิงถวายรวงผึ้ง อยู่ทางซ้าย นับว่าเป็นพระปางสำคัญปางหนึ่งปรากฏว่า วัดหรือปูชนียสถานสำคัญๆ เช่น องค์พระปฐมเจดีย์ ก็มีพระพุทธปฏิมากรปางนี้ ทางพิธีโหราศาสตร์

จัดเป็นพระพุทธปฏิมา ประจำผู้ที่เกิดวันพระราหู (ผู้ที่เกิดวันพุธกลางคืน) แต่ที่เรียกๆกันทั่วๆ ไปว่า พระป่าเลไลยก์นั้น เนื่องจากเรียกกันมาจนเพี้ยนไปจากคำเดิม พระนามที่แท้นั้น คือ **พระพุทธปาลิไลยก์ หรือ พระปาเลไลยก์** มีองค์ใหญ่และเก่ามากอยู่องค์หนึ่งที่วัดป่าเลไลยก์จังหวัดสุพรรณบุรี ปรากฏว่า นางวันทองหรือนางพิมพ์คนสวยในเรื่องขุนช้างขุนแผน ถึงกับต้องเอียงตัวจึงเข้าประตูได้

ตำนาน พระพุทธปฏิมากรปางนี้ที่มีช้างกับลิงเป็นสัญลักษณ์นั้น เรื่องมีอยู่ว่าสมัยเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ เพราะประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร มีภิกษุสองรูป คือ พระวินัยธร ผู้รู้พระวินัย คือระเบียบอันดีงาม และพระธรรมกถึก พระนักเทศน์หรือผู้รู้ธรรมะต่างเป็นอาจารย์มีพระลูกศิษย์รูปละห้าร้อยอยู่ที่วัดโฆสิต เมืองโกสัมพี วันหนึ่งท่านอาจารย์พระธรรมกถึกไปส้วมเหลือน้ำสำหรับชำระไว้ในหม้อน้ำแล้วออกมาถามท่านอาจารย์พระธรรมกถึกก็รับว่าเป็นความจริงและสารภาพว่าถ้าเป็นความผิดก็จะกระทำคืนอาบัติ คือ ปฏิญาณว่าจะไม่ทำเช่นนั้นอีก เรียกว่าปลงอาบัติ ท่านอาจารย์พระวินัยธรก็บอกว่า ถ้าไม่รู้หรือไม่เจตนาจะแกล้งทำแล้ว ก็ไม่เป็นอาบัติ

เรื่องของเรื่องน่าจะยุติกันเพียงเท่านี้ แต่อาจารย์พระวินัยธรประสงค์จะอวดลูกศิษย์ของตนว่า "ฉันนี่แหละแน่" หรืออย่างไร จึงไปเล่าให้ลูกศิษย์ของตนฟัง ทำนองว่าท่านอาจารย์พระธรรมกถึก เป็นครูบาอาจารย์มีลูกศิษย์ลูกหามากแต่ต้องอาบัติก็ไม่รู้ช่างไม่น่าเลย อะไรทำนองนี้ ลูกศิษย์ได้ฟังคงจะจึงไปว่า "เออ อาจารย์ของเรานี่แน่มาก" พอพบลูกศิษย์ท่านอาจารย์พระธรรมกถึกเข้า เห็นท่าพอจะคุยเขื่องคุยข่มได้จึงพูดเชิงเหยียดยามว่า อุปัชฌาย์ของพวกท่านแม้ต้องอาบัติแล้วก็รู้ว่าเป็นอาบัติ ต้องให้อาจารย์ของพวกเราเตือนอะไรๆ อย่างนี้ ลูกศิษย์ท่านอาจารย์พระธรรมกถึก **"สบประมาท"** ก็ทดไม่ไหวจึงไปถามอาจารย์

ของตนดู ท่านอาจารย์พระธรรมกถึกรู้เรื่องก็เล่าให้ฟังและบอกว่า เมื่อก่อนท่านอาจารย์พระวินัยธรนี้บอกว่า **"ไม่เป็นอาบัติ"** เดี๋ยวนี้กลับพูดว่า **เป็นอาบัติ** ท่านอาจารย์พระวินัยธรนี้ชอบพูดมุสาวาทลูกศิษย์ท่านอาจารย์พระธรรมกถึกทราบเช่นนั้น ค่าที่ถูกสบประมาทมาเป็นทุนอยู่แล้ว จึงไปต่อว่าลูกศิษย์ท่านอาจารย์พระวินัยธรว่า อาจารย์ท่านชอบกล่าวมุสาวาท แล้วทั้งสองฝ่ายก็เกิดทุ่มเถียงทะเลาะกันขึ้น ต่อมาท่านอาจารย์พระวินัยธรได้โอกาสจึงทำอุกเขปนียกรรม *(ยกวัตร คือไม่ยอมพูด, ฉัน, นั่ง, ร่วมด้วย)* เพราะโทษไม่เห็นอาบัติของท่านอาจารย์ธรรมกถึก

การทะเลาะกัน คราวนั้นลุกลามออกไปถึงชาวบ้านที่บำรุงด้วยปัจจัยสี่ คือถวายอาหารสำรับกับข้าว ผ้าสบงจีวร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ต่างแยกไปเป็นสองฝั่งสองฝ่าย แม้ภิกษุณีตลอดทั้งเทพยดาอารักษ์จนถึงเทพจำพวกพรหมที่ยังเป็นปุถุชนทั้งหมด แยกกันเป็นสองฝ่ายทั้งนั้น โกลาหลกึกก้องตั้งแต่พื้นแผ่นดินไปถึงอกนิฏฐภพทีเดียว

พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว ทรงส่งข่าวไปถึงสองครั้งขอให้พระภิกษุทั้งสองฝ่ายนั้นสมานสามัคคีกัน แต่ก็ไม่ได้รับผล ครั้งที่สามทรงสดับว่า พระสงฆ์แตกกันแล้ว พระสงฆ์แตกกันแล้ว จึงเสด็จไปสู่สำนักพระภิกษุเหล่านั้นแสดงโทษสามัคคีเภท ทรงแนะนำให้กลับสามัคคีกัน ทรงบัญญัติสิกขาบทและระเบียบเพื่อความสามัคคีแห่งหมู่ภิกษุอีกหลายประการทรงชักนิทานชาดกซึ่งว่าถึงประโยชน์และโทษแห่งความสามัคคีมาแสดงหลายเรื่อง พระภิกษุเมืองโกสัมพีทั้งสองฝ่ายนั้นก็ยังไม่ยอมรับฟัง ยังคง "เบ่ง" แข่งรัศมีกันอยู่เช่นเดิม

พระพุทธเจ้าทรงระอาพระทัยเบื่อหน่ายที่จะต้องอยู่คลุกคลีกับพระภิกษุผู้ว่ายากสอนยาก มีพระพุทธประสงค์จะเสด็จหลีกไปให้พ้นโดยลำพังแต่เพียงพระองค์เท่านั้น จึงเสด็จจากพระนครโกสัมพี ทรงไปสมาทานเอกจาริกวัตรคือการจารึกไปแค่เพียงลำพังพระองค์เท่านั้น

ประทับอยู่ที่แห่งหนึ่งชื่อว่า รักชิตวัน

ช้าง... ณ ที่ป่าแห่งนั้น พระองค์ได้รับการปรนนิบัติจากช้างเชือกหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่าช้างปาลิไลยก์ ช้างปาลิไลยก์หนีกออกจากโขลงเพราะเบื่อที่จะปะปนกับช้างทั้งปวงไม่ได้พบความสุข โดยได้มาพบกับพระพุทธเจ้า มีความเลื่อมใสเพราะมาอยู่พระองค์เดียวเหมือนกันจึงไปเป็นลูกศิษย์ปรนนิบัติจัดทำที่บรรทม ที่ประทับ หาน้ำ ใช้น้ำเป็นที่ฉันถวาย ต้มน้ำให้ทรง *(วิธีต้มน้ำให้อุ่น คือ ใช้งวงจับไม้สีให้เป็นไฟแล้วใส่ในกองฟืนเอาหินมาเผาจนร้อน ใช้ไม้งัดหินนั้นลงในแหล่งน้ำ)* เก็บผลไม้มาถวาย เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาตตามหมู่บ้านก็คอยถือบาตรและจีวรค่อยไปส่งและคอยรับกลับ กลางคืนก็เดินตรวจดูมิให้สัตว์หลายมาทำอันตรายได้ เรื่องที่ช้างมาปรนนิบัติพระพุทธเจ้าปรากฏว่ารู้ทั่วชมพูทวีปภายหลังเมื่อออกพรรษาแล้วพระพุทธเจ้าเข้าเมืองช้างที่มีความอาลัยอาวรณ์มาตามเสด็จสุดเขตป่า แล้วยืนเพ่งดูพระพุทธเจ้าเสด็จไปจนลับสายตา เลยหัวใจแตกตายทั้งๆยืนอยู่นั่นเองท่านว่าได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรในวิมานทองบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ฉะนั้นภาพช้างจึงอยู่ในท่ามอบชูงวงถวายคนทีน้ำ ซึ่งแสดงเป็นผู้ปรนนิบัติโดยเคารพ

ลิง... ตัวนั้นอยู่ในป่าเหมือนกันเห็นช้างปรนนิบัติพระพุทธเจ้าทุกๆวัน ก็อยากจะทำความดีความชอบบ้าง แต่ไม่รู้จะทำอะไร เพราะตนเป็นสัตว์เล็กจึงค่อยหาโอกาสอยู่ วันหนึ่งไปพบผึ้งเข้ารวงหนึ่งไม่มีตัวผึ้งแก่ ซะรอยเจ้าของรังจะมัวไปหาเกสรดอกไม้ลิ้มรสน้ำหวาน ลิงนึกกระหยิ่มดีใจที่จะได้ทำความชอบ จึงหักรวงผึ้งนั้นไปถวาย แล้วค่อยจ้องดูว่าพระพุทธเจ้าทรงทำอย่างไรเมื่อทรงเห็นว่าทรงรับถือไว้เฉยๆ ก็สงสัยก็ไปจับกิ่งไม้พลิกกลับไปกลับมา พิจารณาว่ายังมีตัวอ่อนๆอยู่ จึงได้เข้าไปเขี่ยตัวอ่อนออกเสียแล้วเอากลับมาถวายใหม่ พระพุทธเจ้าทรงรับและ

ทรงเสวย ลิงดีใจมากจึงกระโดดโลดเต้นวิ่งขึ้นต้นไม้ต้นโน้นต้นนี้ไปโดยตามแรง สุดท้ายไปเหยียบกิ่งไม้แห้งทั้งจับกิ่งแห้งอีกด้วยไม่รู้ตัวจึงตกลงมาถูกตอตำตาย ค่าที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้ามากนั้นจึงไปเกิดเป็นเทพบุตรในวิมานทองบนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เหมือนกัน ฉะนั้นภาพลิงจึงอยู่ในท่าถวายรวงผึ้ง

กล่าวถึงทางเมืองโกสัมพี อุบาสกอุบาสิกาที่ไม่ได้เป็นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปวัดไม่เห็นพระพุทธเจ้า สอบถามได้ความว่าเสด็จไปจำพรรษาในป่า เพราะภิกษุสองฝ่ายทะเลาะกันจนแตกสามัคคีกัน ทั้งไม่ยอมเชื่อฟังพระพุทธโอวาท จึงเห็นว่าพระทั้งสองฝ่ายนี้ "เบ่ง" เกิดไปเสียแล้ว บวชในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าแท้ๆ ก็ไม่ย่อมปฏิบัติตามพระพุทธโอวาทจึงนัดกันว่า ตราบใดที่ไม่เห็นพระพุทธเจ้า พวกเราจักไม่ให้ที่นั่ง ไม่ยอมทำความเคารพกราบไหว้เป็นต้น จนถึงไม่ถวายอาหารบิณฑบาต พระภิกษุเหล่านั้นโดนไม้นี้ก็เลยหมดถ้าพลอยต้องอดข้าวอดปลาเพราะชาวบ้านไม่ยอมใส่บาตร เวลาไปบิณฑบาตคงถูกถามว่าท่านเป็นฝ่ายไหน ถ้าตอบว่าเป็นฝ่ายอาจารย์พระวินัยธรหรืออาจารย์พระธรรมกถึกแล้ว เขาก็แสดงทีท่าให้รู้ว่า "นิมนต์กลับไปทะเลาะกันเถอะขอรับ" จึงต้องซูบผอมไปตามๆ กัน ผลสุดท้ายทดได้ไม่กี่วันก็ยอมจำนนต้องขอขมาโทษคืนดียอมสามัคคีแล้วบอกให้ชาวบ้านเหล่านั้นทราบ และขอให้เขาปฏิบัติเหมือนเดิม ชาวบ้านตั้งเงื่อนไขไปขอขมาโทษพระพุทธเจ้าเสียก่อนจึงยอมคืนดีด้วยพระภิกษุเหล่านั้นจะไปเฝ้าทูลขอขมาเวลานั้นก็ไม่ได้ เพราะเป็นเวลาระหว่างเข้าพรรษา จึงต้องทนต่อไปด้วยความลำบากยากยิ่งจนออกพรรษา

น่าคิดดีเหมือนกัน พระท่านจะทะเลาะวิวาทกันใหญ่โตได้ชาวบ้านมีส่วนเป็นกำลังสนับสนุนอยู่มาก ถ้าชาวบ้านไม่ช่วยหนุนท่านคงไม่กล้า "อวดดีแน่" ดังเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง ฉะนั้น ถ้าพระท่าน

ทะเลาะกัน ชาวบ้านอย่าได้ไปยอมเป็นพวกด้วยเป็นอันขาด ปล่อยท่านไม่ช้าก็เลิกไปเอง หรือถ้าเห็นว่าจะมากไป ก็สไตร๊ค์ท่านเสียบ้างอย่างชาวเมืองโกสัมพีคงดีแน่ วิธีนี้จะแก้ "การเบ่ง" กันการได้ดี เพราะถ้ามี "เรา" แล้วต้องมี "เขา" "เรา-เขามาพบกันเข้า

พอออกพรรษาแล้ว พระอานนท์เถระอุปัฏฐากและพระสงฆ์ที่มาจากที่ต่างๆ อีกประมาณห้าร้อยได้ไปเฝ้าแล้วทูลให้เสด็จกลับพระภิกษุแล้วชาวเมืองโกสัมพีรู้ข่าวก็พากันไปทูลขอขมาโทษที่เมืองสาวัตถีพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงโทษแห่งสามัคคีเภท ทรงสั่งสอนให้รู้จักการอดทนและสงบเสงี่ยมต่อกัน

การที่นักปราชญ์ราชบัณฑิต นิยมให้สร้างพระพุทธปฏิมากรปางนี้นั้น คงจะประสงค์ให้เป็นทิฏฐานุคติ คือแบบอย่างแก่ผู้ไปกราบไหว้นมัสการ จะได้มีสติรำลึกได้ว่าการทะเลาะวิวาทกันนั้นมีแต่โทษฝ่ายเดียวไม่มีประโยชน์เลยพระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ มิหนำซ้ำควรหลีกไปเสียให้พ้นอีกด้วย เมื่อทราบถึงประวัติของเรื่องแล้ว ก็จะรู้ได้ว่าสาเหตุแห่งการแตกสามัคคีนั้น ไม่ใช่มาจากเรื่องใหญ่โตมากมายอะไรเรื่องเล็กๆ น้อยๆ แท้ๆ ผู้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่เป็นหัวหน้าหมู่คณะควรจักได้สำรวมระวังอย่าได้ไปพูด "หักกัน" ให้ผู้น้อยหรือลูกศิษย์ลูกหาฟัง เพราะแม้การพูดออกไปนั้น ถึงจะไม่มีเจตนาร้าย ผู้น้อยรู้ไม่เท่าทันสำคัญผิดไปว่า ผู้ใหญ่หรืออาจารย์ตนวิเศษกว่าผู้อื่นเข้า ก็จะเกิดการดูหมิ่นดูแคลนขึ้น ถ้าเป็นคนที่อยู่ร่วมกันแล้ว จะเป็นทางพาให้เสียการปกครองควรรู้จักควรไม่ควรและรู้จักการให้อภัย ดังนี้

ตำราโหราศาสตร์กำหนดให้ผู้ที่พระราหูเสวยอายุบูชาพระพุทธปาลิไลยก์ หรีพระป่าเลไลยก์นี้ คงจะถือคล้อยตามตำนานของเรื่อง เทียบกับประวัติเดิมของพระราหูเพราะพระราหูเป็นพระเคราะห์ที่เข้ากับใครไม่ได้ เข้าที่ไหนก็เกิดเรื่องที่นั่น ไม่ยอมใคร ต้องลำพังตนเอง

ผู้ที่อยู่ในระหว่างที่พระราหูเสวยอายุนี้ ต้องสำรวม ระวังกาย วาจา ใจให้มาก มีเรื่องอะไรพอจะหลีกได้ก็ให้หลีกเสีย ดูพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่าง ทั้งๆ ที่พระพุทธเจ้าสามมารถจะทำอะไรได้ ก็ยังต้องเสด็จหลีกไปจากเหตุการณ์อันไม่ดี ปล่อยให้เรื่องผ่านไปเสียก่อนแล้ว ก็จะกลับมาดีเอง

เรื่องการกำหนดพระพุทธรูปปางต่างๆ ประจำเทวดาเสวยอายุนั้น ก่อนจะเขียนเรื่องนี้ได้พยายามค้นคว้าและสอบถามเหตุผมว่า ทำไมจึงกำหนดปางนั้นๆ ได้รับความเมตตาจากพระเดชพระพุทธคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วัดสระเกศ ซึ่งเป็นที่เคารพยกย่องกันมากในวิชาโหราศาสตร์พระคุณท่านได้อธิบายให้ฟังว่า ที่กำหนดไว้นั้นก็อนุโลมตามประวัติและพื้นเพเดิมของดาวพระเคราะห์นั้นๆ คือ

อาทิตย์ หมายถึงไฟคือความร้อน แต่จำต้องมีไฟกันทุกคน บูชาพระถวายเนตร พระปางนี้เพ่งพระเนตรไม่กระพริบ ๗ วัน จักษุถือกันว่าเป็นธาตุไฟ เมื่อบูชาไฟก็จะสำนึกได้ว่าไฟนั้นมีทั้งคุณและโทษ ผู้ใช้ต้องรู้จักค่าของไฟ เวลาใช้ไฟต้องมีสติเป็นอุบายเตือนใจ

จันทร์ หมายถึงความสุข บูชาพระห้ามญาติ คือตอนที่พระญาติของพระพุทธเจ้าฝ่ายศากยวงค์และโกลิยวงค์แย่งน้ำกันทำนา จนจะเกิดสงครามขึ้น เสด็จมาทรงห้าม ทำให้เกิดความสงบสุข

อังคาร หมายถึงความโกรธ จัดเป็นโทสจริต บูชาพระปางไสยาสคือพระนอน ผู้โกรธนั้นนอนเสียก็หายโกรธ ระงับโทสะได้

พุธ หมายถึงรู้แล้วหรือตรัสรู้ เป็นศรัทธาจริต บอกถึงความเชื่อมั่นบูชาพระอุ้มบาตร พระพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาตที่ไหน ย่อมทรงพิจารณาผลได้เสียก่อน

พฤหัสบดี หมายถึงหลักใจ เป็นพุทธิจริต ถือกันว่าเป็นครูหรือผู้หลักผู้ใหญ่ บูชาพระปางสมาธิ แสดงความมั่นคง แห่งดวงจิต มีสติอยู่ทุกขณะ

ศุกร์ หมายถึงความรัก ความอ่อนหวาน จัดเป็นราคจริต บูชาพระรำพึง อันแสดงความเมตตากรุณาในหมู่สัตว์ ทรงรำพึงที่จะทรงเทศนาโปรด

เสาร์ หมายถึงความทุกข์ เป็นวิตกจริต บูชาพระนาคปรกตอนที่พระพุทธเจ้าประทับเสวยวิมุตติสุขที่ควงไม้มุจลินท์

หลังจากตรัสรู้แล้ว เกิดฝนตกหนัก ลมพัดกล้า พญานาคมาขดขนดล้อมที่ประทับนั่งแผ่พังพานปกป้องมิให้ต้องพระวรกายแม้กระทั่งละอองฝน เป็นการช่วยให้พ้นจากความทุกข์ ความลำบาก อีกอย่างหนึ่งเสาร์เป็นนาคนามตรงกับพระปางนี้ที่มีพญานาค

ราหู หมายถึงความไม่ยอมใคร เป็นโมหจริต บูชาพระป่าเลไลยก์ดังกล่าวมาแล้ว

เกตุ หมายถึงว่าเป็นยอด บูชาพระมารวิชัย แสดงว่าชนะหมดแล้ว เป็นยอด ไม่มีผู้เสมอเหมือน

พระพุทธปาลิไลยก์นี้ เป็นพระพุทธรูปองค์เดียวที่สร้างขึ้นเมื่อคราวที่ทรงสถาปนาวัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ ๑ สูง ๘ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว พระนามว่า

พระพุทธปาลิไลยก์ ภิรัติไตรวิเวก
เอกจาริกสมาจาร วิมุตติญาณบพิตร

แต่นิยมเรียกกันว่า พระป่าเลไลยก์

สำหรับประวัติของพระวิหารทิศเหนือนี้ ปรากฏในแผ่นศิลาจารึก ว่า

๏ ไพหารอุดรด้านพระ ปาลี ไลยนา
เนานั่งเนินศิขรี บาทห้อย
กุญชรเชิดกุณฑี ธาเรศ แลฤา
รูปหนึ่งพานรน้อย เทิดผึ้งรวงถวาย

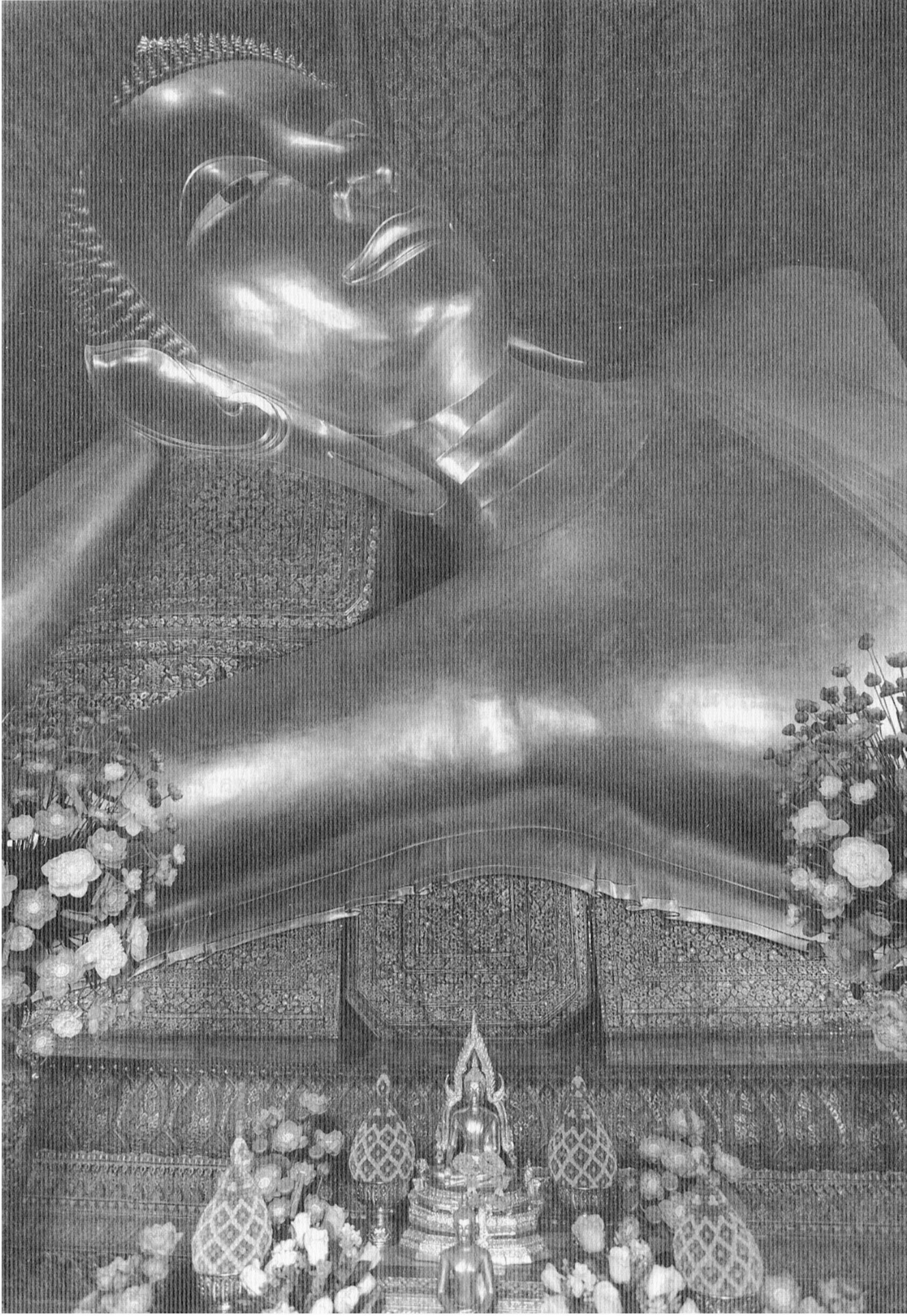
นอกจากนี้ยังกล่าวถึงผู้ที่กำกับงานต่างๆ คือ มุขหน้าเขียนเรื่องจตุรภูมิ มุขหลังเขียนเรื่องธุดงค์ ๑๓ โดยฝีมือช่างกรมช่างหลวงราชเสวกเจ้ากรมซ้ายในพระราชวังบวรเป็นผู้กำกับการซ่อม หลวงเสน่ห์รักษาเป็นผู้ตรวจ

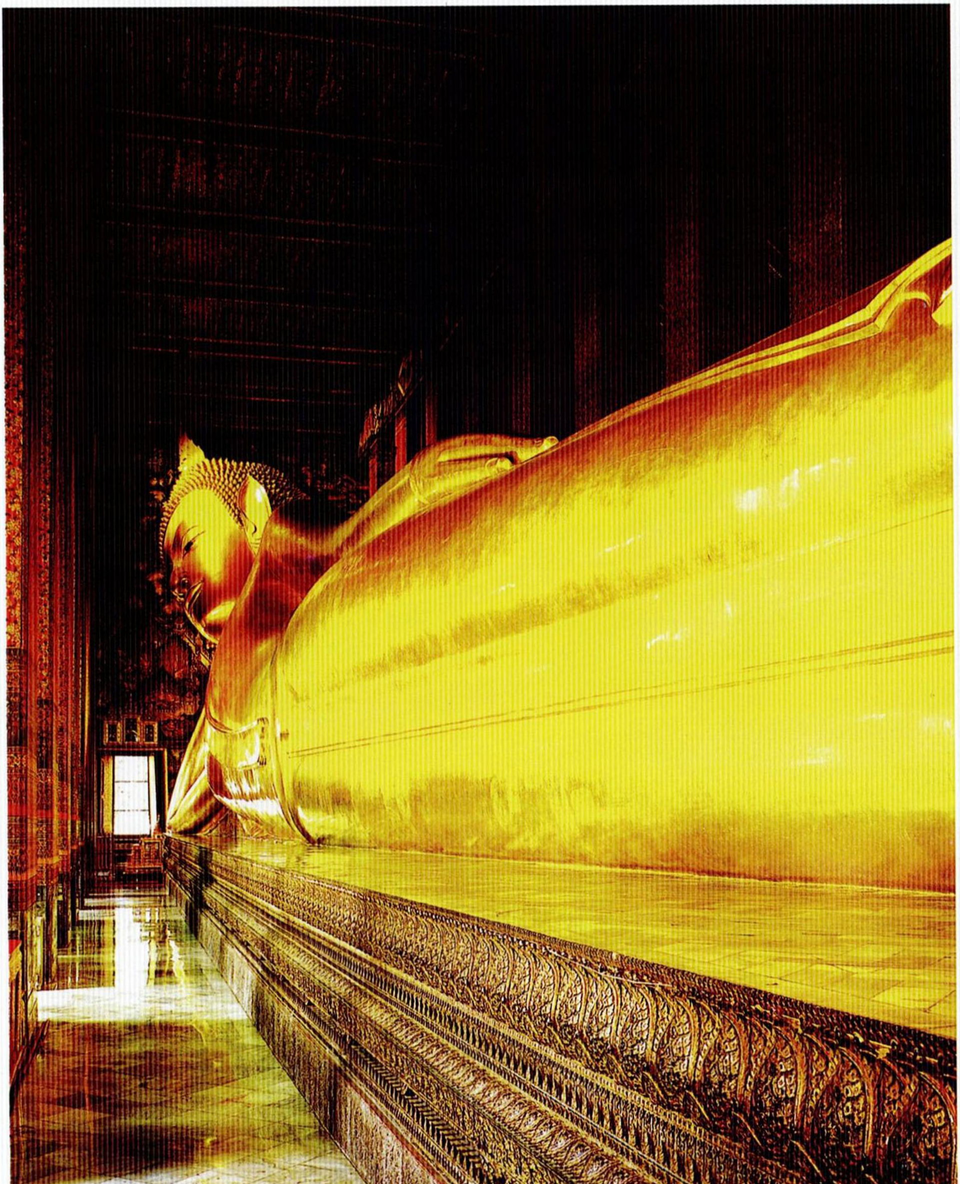
ปันจุบันนี้ ได้บูรณปฏิสังขรณ์ลงรักปิดทององค์พระปฏิมาใหม่ จ้างช่างซึ่งปิดทองพระพุทธไสยาส (นายชุณห์โชคดี) เป็นผู้บูรณปฏิสังขรณ์ พระวิเชียรธรรมคุณาธาร ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้กำกับการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ สิ้นเงิน ๑๕,๐๐๐ บาทเศษ จากเงินของผู้มีจิตศรัทธาและเงินที่ได้จากงานยกฉัตรประจำพระวิหารเท่านั้น

จะเป็นพระเคราะห์องค์ไหนเสวยอายุก็ตามที่เกิดคุณและโทษที่จะเกิดมีนั้น ย่อมอยู่ที่การประพฤติปฏิบัติของตัวเองเป็นสำคัญ ไม่ควรทำอะไรโดยอารมณ์ที่เพียงแต่ผ่านวูบวาบเท่านั้น ยิ่งเป็นผู้ใหญ่ยิ่งต้องเพิ่มความรอบคอบเพราะเรื่องเล็กถ้าผู้ใหญ่ทำก็กลายเป็น "เรื่องใหญ่" ได้

๑๐ ตุลาคม ๒๔๙๘

หมายเหตุ คุณนายทองสุข เยาวนัช ได้อุทิศเงิน ๒๐,๐๐๐.๐๐ บาท
เพื่อบำรุงพระวิหารทิศมุขหน้านี้.

พระพุทธไสยาสในพระวิหารใหญ่

ยาว ๑ เส้น ๓ วา

รอยฝ่าพระบาทจำหลักภาพมงคล ๑๐๘ ประมุก

สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓

พระพุทธไสยาส (๑)

*งานประจำปีวัดโพธิ์ ตั้งชื่อไว้เสียหรูหราว่า **"งานนักขัตฤกษ์นมัสการพระพุทธไสยาสวัดพระเชตุพน"** แต่คนทั่วๆ ไปคงเรียกกันว่า งานประจำปีวัดโพธิ์นั่นเอง*

***"งานนักขัตฤกษ์"** หมายความว่า เป็นงานสนุกสนานตามฤดูกาล งานรื่นเริงประจำปีเป็นคำบาลี มีหลายเรื่องในตำนานพระพุทธศาสนากล่าวถึงงานนักขัตฤกษ์ เช่น เรื่องนางวิสาขามหาอุบาสิกาตอนเป็นสาวไปเที่ยวงานนักขัตฤกษ์ประจำปี พราหมณ์ของมิคารเศรษฐีบิดาของปุณณวัฒนกุมารพบนางในงาน หรือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะตอนที่ยังเป็นหนุ่มเจ้าสำราญ ในงานนักขัตฤกษ์เหมือนกัน เกิดความเบื่อหน่ายเพราะดูมหรสพจึงออกบวช*

---

(๑) คำว่า พระพุทธไสยาสน์ หนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้บทนิยามไว้ว่า ไสยาสน์ กิริยาว่า นอน เช่น พระไสยาสน์ ว่านอน บาลีว่า เสยฺยาสน ว่าที่นอน ที่นั่ง

ไสยา	นาม	การนอน	ที่นอน
	บาลี	เสยฺยา	
	สันสกฤษ	ศยฺย	

ปัจจุบัน วัดพระเชตุพนฯ เขียนว่า พระพุทธไสยาส ซึ่งแต่เดิมมาเขียนว่า พระพุทธไสยาส มีปรากฏอยู่ในหนังสืองานนักขัตฤกษ์วัดพระเชตุพนฯ ประจำปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ตลอดทั้งเล่ม และเข้าใจว่าก่อนหน้านี้ขึ้นไปก็คงเขียนอย่างนี้เหมือนกัน

งานนักขัตฤกษ์ วัดโพธิ์แต่เดิมนั้น เป็นงานไหว้พระประจำปี เปิดพระวิหารตามทิศต่างๆ ให้คนเข้านมัสการทั่วไป เป็นงานออกร้านที่สนุกสนานใหญ่งานหนึ่ง มีต้นเดือนเมษายน งานประเพณีนั้นหยุดเสียนานปี เพราะการจัดงานขาดทุน ต่อมา พ.ศ. ๒๔๘๖ เริ่มการบูรณทรายไหว้พระนอน และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ เริ่มการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระนอนเป็นการใหญ่ จึงถือเป็นงานไหว้พระนอนประจำปี และเลื่อนกำหนดงานมามีในเทศการสงกานต์

ความจริงเรื่อง "พระนอน" นี้ น่าจะเขียนแต่ต้นๆ แต่มิได้เขียน เขียนแต่พระพุทธปฏิมากรสำคัญองค์อื่นๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่า "พระนอน" เป็นพระองค์ใหญ่ที่น่าสนใจอยู่แล้ว องค์อื่นๆ ถูกพระนอนท่านบังไม่ค่อยมีผู้รู้จัก ฉะนั้นจะเขียนเมื่อไรก็ได้เพราะ มีผู้นิยมอยู่แล้ว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนาพระอารามนี้ บริเวณข้างด้านตะวันตก เพียงเขตมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญ์เท่านั้น ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้ขยายบริเวณออกไปทางทิศตะวันตกด้านเหนือ ที่ตรงนั้นเป็นวังของพระเจ้าน้องนางเธอพระองค์เจ้ากุ หรือที่เรียกกันว่าเจ้าครอกวัดโพธิ์ (ต่อมาได้สถาปนาเป็นกรมหลวงนริทรเทวี) ซึ่งขณะนั้นพระองค์เจ้ากุ

ครั้นต่อมาถึง พ.ศ.๒๔๙๖ จึงได้เขียนเป็น พระพุทธไสยาสเป็นต้นมา ดังที่ปรากฏในหนังสืองานนักขัตฤกษ์วัดพระเชตุพนฯ ประจำปี ๒๔๙๖

เรื่องนี้ ท่านเจ้าคุณพระธรรมราชานุวัตร วัดพระเชตุพนฯ เล่าให้ฟังว่า สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทตฺโต) เปรียญ ๙ ประโยค อดีตอธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพน องค์ที่ ๑๐ และองค์ปฐมสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ท่านเขียนว่า พระพุทธไสยาส ดังนั้น วัดพระเชตุพนจึงเขียนตามกันสืบต่อมาจนทุกวันนี้ –ธีรัชย์ พลูท้วม-

สิ้นพระชนม์แล้ว คงเป็นที่ประทับของพระโอรสคือกรมหมื่นนรินทรเทพ และกรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์ โปรดฯ ให้ไปประทับที่วังสร้างใหม่ใกล้ประตูสะพานหัน

โปรดฯ ให้สร้างพระปางพระประทับบรรทม (พระนอน) ขึ้นที่ตรงบริเวณวังนั้น เพราะพระพุทธรูปปางที่สำคัญองค์อื่นๆ มีอยู่แล้ว ขาดแต่ปางบรรทมเท่านั้น พระพุทธปฏิมากรองค์นี้สร้างด้วยก่ออิฐถือปูนแล้วลงรักปิดทอง ยาว ๑ เส้น ๓ วา สูง ๑๕ เมตร เฉพาะพระพักตร์จากไรพระศก (ไรผม) ถึงพระหนุ (คาง) ยาว ๑๐ ศอก กว้าง ๕ ศอก ฝีมือช่างสิบหมู่ของหลวงพระองค์เจ้าลดาวัลย์ (ต่อมาได้สถาปนาเป็นกรมหมื่นภูมินทรภักดี) ทรงกำกับการสร้าง สร้างองค์พระก่อนแล้วจึงสร้างพระวิหารในภายหลัง พระวิหารสร้างลดมุข ๓ ชั้น อย่างพระอุโบสถ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสีขาบ เพชรบุรี มีโคลงศิลาจารึกซึ่ง สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์โคลงชื่อ "โตเล่นหาง" ว่า

◎ ทิศเหนือขยายย่านด้าน แดนใหม่ เพิ่มนา
นเรศร์เริ่มก่อกระแพงแสดง ดังนั้น
พุทธไสยาสใหญ่ใส สมที่ ลานเฮย
ก่ออิฐปูนปั้นหั้น แห่งสถานฯ

◎ วัดยาวเส้นโตใส่ เศษสาม วาแฮ
ก่อพระมหาวิหารมาน มุขสร้าง
สามพระระยะงามตาม แต่ที่ นั้นนา
อย่างโบสถ์โปรดสร้างอ้าง อาจทันฯ

◎ มุงกระเบื้องบงบชอ่ำคล้ำ เคลือบสี ขาบเอย
ลดมุขสามชั้นสรรค์ เสร็จไสร้
ดาษพื้นทั่วที่มี หมดนอก ในนา
หินชาติแดงให้ใช้ ช่างลานฯ

๏ ศิลาเขตแว่นแคว้น แขวงราช บุรีฤๅ
เพชรบุรีสถานปาน ไป่เพี้ยน
ชาลารดับดาษลาด หลายหมื่น แผ่นพ่อ
เต็มตระหลอดเที้ยรเทื้ยร เทพผจงฯ

พระพุทธบาทยาว ๕ เมตร สูง ๓ เมตร โปรดฯ ให้จำหลักมุกภาพมงคล ๑๐๘ ประดับที่พื้นฝ่าพระบาท เพื่อให้ถูกต้องตามตำรามหาปริสลักษณะ ฝีมือมุกนี้งามยิ่งนัก ถ้าจะดูความงามของพระนอนองค์นี้ต้องยืนดูทางด้านพระพุทธบาทจะมองเห็นพระเกตุจรดเพดาน พระพักตร์งามจับตาจับใจเสมือนจะตรึงผู้ดูให้ติดอยู่กับที่ พระนอนองค์ใหญ่ที่มีขนาดใกล้เคียงกับพระนอนวัดโพธิ์มี ๒ องค์คือ พระนอนที่วิหารเชิงเขาวังพระเพชรบุรีองค์หนึ่งกับพระนอนจักรสีห์ที่สิงห์บุรีอีกองค์หนึ่ง แต่พระลักษณะความงามนั้นเปรียบกันไม่ได้เลย ฉะนั้นพระนอนวัดโพธิ์หรือพระพุทธไสยาสวัดพระเชตุพน จึงได้รับยกย่องว่าเป็นพระนอนองค์ใหญ่ที่มีความงามเป็นเอก

ผนังพระวิหาร ตอนบนหน้าต่างเขียนภาพจารึกเรื่องมหาวงศ์ ตอนล่างเชิงผนังหว่างหน้าต่างเขียนภาพจารึกเรื่องพระสาวิกาเอตทัคคะ ๑๓ พระองค์ อุบาสกเอตทัคคะ ๑๐ คน และอุบาสิกาเอตทัคคะ ๑๐ คน เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาเรื่องราวด้วยภาพฝีมือการเขียนภาพประณีตมิใช่น้อย เสียดายที่ลบเลือนไปมาก

อิริยาบถใหญ่ *ของมนุษย์มี ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ซึ่งสามารถเคลื่อนไหวโดยสม่ำเสมอได้ก็เป็นคุณอันวิเศษ ถ้ามากเกินไปอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่สู้ดี เช่น เดินมาก ยืนมาก นั่งมาก หรือนอนมาก มักให้โทษ และการเคลื่อนไหวของอิริยาบถ ๔ ก็ยังมีต่างๆ กันอีก บางคนจะเดิน ยืน นั่ง นอน แลน่ารักไปทั้งนั้น แต่บางคนก็เกิดไปขวางๆ ตาผู้อื่นเข้า ไม่ว่า*

จะเป็นอิริยาบถไหน ดูเป็นที่ "เขม่น" ไปเสียหมด บางคนแม้ไม่เคยรู้จักกันเลย ก็ยังถูกนินทาได้ เช่นว่า "หมอนี่ท่าแกเดินเบ่งๆ" หรือ "แม่นี่ดูยวนจริงๆ" อะไรเหล่านี้เป็นต้น ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงสอนให้ควบคุมสติอยู่ทุกอิริยาบถ สอนให้มีความสำรวมระวังอยู่ทุกขณะ เพื่อให้มีอิริยาบถที่งามต้องตา

อิริยาบถอื่น คือ ยืน เดิน และ นั่ง ถ้าว่ากันไปแล้วก็ยังพอควบคุมได้ ด้วยยังมีความรู้สึกตัวอยู่ แต่อิริยาบถนอนนั้น ถ้าหลับเสียแล้วการควบคุมก็ขาด อาการนอนก็เลยออกท่าออกทางต่างๆ ยิ่งในเวลาเดินทางไกล ทางรถไฟ ทางรถยนต์ หรือเรือเมล์ด้วยแล้ว มองแล้วถ้าไม่ขำก็ต้องสังเวช เฉพาะบนรถไฟ ถ้าคนโดยสารมากๆ ก็พิลึกพิลั่น คล้ายกับเป็ดไก่ที่ถูกเชือดคอแล้วกองๆ ไว้ คอตกคอห้อย บางทีนอนรวมกันมากๆ ก็มีเสียงเหมือนนอนกลางแม่น้ำเจ้าพระยาขณะที่เรือแล่นเต็มไปหมด สมัยพุทธกาลมีผู้ที่ออกบวชเพราะเห็นภาพนอนของหญิงสาวบริวาร เช่น พระยสกุลบุตร มีตำนานเล่าว่า "ยสกุลบุตรตื่นขึ้นเห็นหมู่บริวารนอนหลับ มีอาการวิกลต่างๆ ลางนางมีพิณตกอยู่ที่รักแร้ ลางนางมีตะโพนวางอยู่ข้างคอ ลางนางน้ำลายไหล ลางนางบ่นละเมอ ไม่ก่อให้เกิดความน่าดูน่าชมเช่นแต่ก่อน กลับปรากฏเป็นเหมือนซากศพที่ทิ้งอยู่ในป่าช้า มีความสลดใจเบื่อหน่ายถึงกับอุทานว่า "ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ" แล้วออกบวชเสีย

การนอนนั้นในบาลีมีอยู่ ๔ แบบ คือ

๑. **กามโภคิเสยฺยา** นอนอย่างผู้บริโภคกาม คือนอนตะแคงซ้าย เป็นการนอนของผู้มักมากในกามคุณ มีจิตพะวงฝักใฝ่แต่ในการที่จะบริโภคกามสุข

๒. **เปตเสยฺยา** นอนอย่างเปรต คือนอนหงาย คงจะเป็นการนอน

ของผู้ที่ไม่รู้จักอิ่มสมบัติ มีอยู่เท่าใดไม่เพียงพอ หรือผู้ไม่สมหวัง นอนเอามือก่ายหน้าผาก

๓. **สีหเสยฺยา** นอนแบบราชสีห์ คือนอนตะแคงขวาให้เท้าขวาเหลื่อมเท้าซ้าย เป็นการนอนของผู้มีสติสัมปชัญญะ ตื่นง่าย ถูกอนามัย ธรรมดาราชสีห์นั้น ย่อมนอนตะแคงขวาให้เท้าขวาเหลื่อมเท้าซ้ายเก็บหางไว้ระหว่างขาอ่อน เมื่อสะดุ้งตื่นแล้ว ยกศีรษะ มองดูกายด้านหน้า เหลียวดูกายข้างหลัง เห็นส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายขยับเขยื้อนผิดปกติที่ว่างไว แต่แรกจะมีใจไม่ชื่นชม ถ้ายังเป็นปกติอยู่ก็ มีความสบายใจ

๔. **ตถาคตเสยฺยา** นอนแบบพระตถาคต คือเข้าจตุตถฌาน แล้วจึงนอน เป็นการนอนของพระอรหันต์ หรือผู้มีฌานสมาบัติ

พระพุทธไสยาส หรือพระนอนที่สร้างกันนั้น เป็นแบบสีหไสยา คือนอนตะแคงขวา แต่พระบาทนั้น นักปฏิมากรมักสร้างไม่เหมือนกันทีเดียว บางองค์ก็ถูกต้องตามตำนาน คือ พระบาทขวาเหลื่อมพระบาทซ้าย บางองค์ก็เหยียดพระบาทเหมือนกัน เช่น พระนอนที่วัดโพธิ์นี้เป็นต้น เฉพาะองค์นี้ก็คงเป็นเพราะนักปฏิมากรต้องการอวดฝีมือมุกมากกว่า พระพุทธรูปปางนี้ หมายเอาตอนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่พระพุทธองค์เสด็จถึงป่าสาลวันเมืองกุสินารา แล้วตรัสสั่งพระอานนท์ให้แต่งตั้งปูลาดเตียงให้มีพระเศียร ณ ทิศอุดร ณ ระหว่างคู่แห่งสาลพฤกษ์ แล้วพระองค์ก็ทรงสำเร็จสีหไสยา โดยข้างเบื้องขวาตั้งพระบาทเหลื่มด้วยพระบาท มีสติสัมปชัญญะ แต่มิได้หมายพระทัยในการที่เสด็จลุกขึ้นอีก เสด็จดับขันธปรินิพพานโดยสีหไสยานั่นเอง

พระนอน ถือกันว่าเป็นพระพุทธรูปจำผู้ที่เกิดวันอังคาร ดาวอังคารเป็นเจ้าแห่งโทสจริต เป็นดาวดุมีอำนาจเป็นกำลัง โหรมักทายดาวอังคาร

ว่าหมายถึงทหารและตำรวจแสดงความกล้าหาญเข้มแข็ง ผู้มีความโกรธเกิดโทสะ ถ้านอนเสียแล้วอารมณ์โกรธก็ระงับลงได้ เพราะเวลานอนเหมือนกับหยุดเครื่องยนต์ที่กำลังร้อน เรื่องที่จะระเบิดก็ยุติ

อีกอย่างหนึ่ง ถ้าผู้โกรธน้อมระลึกถึงพระพุทธองค์ได้ก็จะมีสติมองเห็นความสว่างด้วยปัญญาได้ว่า คนเราถึงจะเก่งกล้าสักเพียงใดก็ต้องตายทั้งนั้น แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมศาสดายังต้องเสด็จเข้าสู่นิพพาน ก็จะเป็นเหตุให้โทสะลดได้ หรือมิฉะนั้นจะระลึกถึงพระพุทโธวาทอันเป็นปัจฉิมวาจาที่ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราผู้พระตถาคตเตือนท่านทั้งหลายให้รู้ สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมความฉิบหายไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวงอันเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด"

ผู้นับถือพระพุทธปฏิมากรปางต่างๆ ประจำวันเกิด ถึงแม้จะถูกตำหนิว่าเข้าไม่ถึงพุทธธรรมที่แท้ก็ตามทีเถิดเพราะอย่างไรก็ดีเพียงอิงๆ "กระพี้" ไว้ก็ยังดีกว่าที่เราเกาะอะไรไม่ได้เลย

เมษายน ๒๕๐๒

หมายเหตุ การบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธไสยาส เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๘ สิ้นเงินไปสามแสนบาทเศษ มีเรื่องจะต้องบันทึกมากจะลงพิมพ์ในโอกาสต่อไป.

ทำเนียบพระนามสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๑. **สมเด็จพระสังฆราช** วัดระฆังโฆสิตาราม

พระนามเดิมว่า "ศรี"

ประสูติ (ไม่พบหลักฐาน)

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อพ.ศ. ๒๓๒๕ ในรัชกาลที่ ๑

สิ้นพระชนม์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๗ ในรัชกาลที่ ๑

๒. **สมเด็จพระสังฆราช** วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์

พระนามเดิมว่า "สุก"

ประสูติ (ไม่พบหลักฐาน)

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อพ.ศ. ๒๓๓๗ ในรัชกาลที่ ๑

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันพุธ เดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ ปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๙ ในรัชกาลที่ ๒ พระชนมายุ ๘๕

๓. **สมเด็จพระสังฆราช** วัดมหาธาตุ

พระนามเดิมว่า "มี"

ประสูติ เมื่อวันพุธ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๒๙๓

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๙

แรม ๗ ค่ำ ปีชวด พ.ศ. ๒๓๕๙ ในรัชกาลที่ ๒

สิ้นพระชนม์ เมื่ออังคาร เดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๖๒ ในรัชกาลที่ ๒ พระชนมายุ ๗๐ พรรษา

๔. **สมเด็จพระสังฆราช** วัดมหาธาตุ

พระนามเดิมว่า "สุก ญาณสังวร" (เรียกกันว่า สังฆราชไก่เถื่อน) เดิมอยู่วัดราชสิทธิ

ประสูติ เมื่อวันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีฉลู พ.ศ. ๒๒๗๖

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้น ๒ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๖๓ ในรัชกาลที่ ๒

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๖๕ ในรัชกาลที่ ๒ พระชนมายุ ๙๐ ปี

๕. **สมเด็จพระสังฆราช** วัดมหาธาตุ เดิมอยู่วัดสระเกศ

พระนามเดิมว่า "ด่อน"

ประสูติ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๐๔

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ในรัชกาลที่ ๒

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ ปีขาล พ.ศ. ๒๓๘๕ ในรัชกาลที่ ๓ พระชนมายุ ๘๒ ปี

๖. **สมเด็จพระสังฆราช** วัดราชบุรณะ (ไม่ได้ย้ายมาอยู่วัดมหาธาตุ เพราะกำลังปฏิสังขรณ์)

พระนามเดิมว่า "นาค"

ประสูติ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๐๗

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๖ ในรัชกาลที่ ๓

๗. **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส** ศรีสุคตขัตติยวงศ์ วัดพระเชตุพน

พระนามเดิมว่า “พระองค์เจ้าวาสุกรี”

ประสูติ เมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๕ ค่ำ ปีจอ พ.ศ. ๒๓๓๓

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔ ในรัชกาลที่ ๔

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๙๖ ในรัชกาลที่ ๔ พระชนมายุ ๖๔ ปี

๘. **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์** วัดบวรนิเวศวิหาร

พระนามเดิมว่า “พระองค์เจ้าฤกษ์”

ประสูติ เมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒ (ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะเส็ง)

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๖ ในรัชกาลที่ ๕

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕ ในรัชกาลที่ ๕ พระชนมายุ ๘๔ ปี

๙. **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ** วัดราชประดิษฐ์

พระนามเดิมว่า “สา ปุสฺสเทโว” เปรียญ ๙ ประโยค

ประสูติ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๙ แรม ๘ ค่ำ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๕๖

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ ในรัชกาลที่ ๕

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒ ในรัชกาลที่ ๕ พระชนมายุ ๘๗ ปี

๑๐. **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**
วัดบวรนิเวศวิหาร
พระนามเดิมว่า “พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ” เปรียญ ๕ ประโยค
ประสูติ เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓
ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓
ในรัชกาลที่ ๖
สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ในรัชกาลที่ ๖
พระชนมายุ ๖๒ ปี

๑๑. **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์** วัดราชบพิธ
พระนามเดิมว่า “หม่อมเจ้าภุชงค์ ชมพูนุท” เปรียญ ๕ ประโยค
ประสูติ เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๒
ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม
พ.ศ. ๒๔๖๔ ในรัชกาลที่ ๖
สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ในรัชกาลที่ ๘
พระชนมายุ ๗๙ ปี

๑๒. **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ** วัดสุทัศนเทพวราราม
พระนามเดิมว่า “แพ ติสฺสเทโว” เปรียญ ๕ ประโยค
ประสูติ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๙
ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๘๑ ในรัชกาลที่ ๘
สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗
ในรัชกาลที่ ๘ พระชนมายุ ๘๙ ปี

๑๓. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
วัดบวรนิเวศวิหาร
พระนามเดิมว่า “ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์” เปรียญ ๗ ประโยค
ประสูติ เมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๕
ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๘๘ ในรัชกาลที่ ๘
สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๑ ในรัชกาลที่ ๘ พระชนมายุ ๘๗ ปี

๑๔. สมเด็จพระอริยวงศาตญาณ วัดเบญจมบพิตร
พระนามเดิมว่า “ปลด กิตฺติโสภโณ” เปรียญ ๙ ประโยค
ประสูติ เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒
ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ ในรัชกาลที่ ๙
สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ในรัชกาลที่ ๙ พระชนมายุ ๗๔ ปี

๑๕. สมเด็จพระอริยวงศาตญาณ วัดสระเกศ
พระนามเดิมว่า “อยู่ ญาโณทโย” เปรียญ ๙ ประโยค
ประสูติ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๗
ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ ในรัชกาลที่ ๙
สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ ในรัชกาลที่ ๙ พระชนมายุ ๙๒ ปี

๑๖. **สมเด็จพระอริยวงศาตญาณ** วัดมกุฏกษัตริยาราม

พระนามเดิมว่า "จวน อุฏฐายี" เปรียญธรรม ๙ ประโยค

ประสูติ เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๐

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๘ ในรัชกาลที่ ๙

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ในรัชกาลที่ ๙ พระชนมายุ ๗๕ ปี

๑๗. **สมเด็จพระอริยวงศาตญาณ** วัดพระเชตุพน

พระนามเดิมว่า "ปุ่น ปุณฺณสิริ" เปรียญธรรม ๖ ประโยค

ประสูติ เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๙

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ในรัชกาลที่ ๙

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ในรัชกาลที่ ๙ พระชนมายุ ๗๘ ปี

๑๘. **สมเด็จพระอริยวงศาตญาณ** วัดราชบพิธ

พระนามเดิมว่า "วาสน์ วาสโน" เปรียญธรรม ๔ ประโยค

ประสูติ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๐

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๑๗ ในรัชกาลที่ ๙

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ในรัชกาลที่ ๙ พระชนมายุ ๙๐ ปี

๑๙. **สมเด็จพระญาณสังวร** วัดบวรนิเวศวิหาร

พระนามเดิมว่า "เจริญ สุวฑฺฒโน" เปรียญธรรม ๙ ประโยค

ประสูติ เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๒ (องค์ปัจจุบัน)

ทำเนียบพระนามและนามอธิบดีสงฆ์
ในอดีตและปัจจุบัน
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๖

๑. **สมเด็จพระวันรัตน์** (พระวันรัตนองค์ที่เป็นพระอาจารย์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส)

เกิด เมื่อวันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีขาล จ.ศ. ๑๐๙๖ พ.ศ. ๒๒๗๗ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกษ ครั้งกรุงศรีอยุธยา

มรณภาพ พ.ศ. ๒๓๕๖ อายุ ๘๐ ปี

ครองวัดพระเชตุพน (นับเฉพาะครั้งกรุงรัตนโกสินทร์) ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึง พ.ศ. ๒๓๕๖

๒. **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า** กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พระองค์เจ้าวาสุกรี)

ประสูติ เมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๕ ค่ำ ปีจอ จ.ศ. ๑๑๕๒ ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ ปีฉลู ตรงกับวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ พระชนมายุ ๖๔ พรรษา

๓. **พระพิมลธรรม** (ยิ้ม) เปรียญ ๗ ประโยค
เกิด เมื่อปี พ.ศ. ใดไม่ปรากฏ
มรณภาพ เมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๑๒
ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๑๒

๔. **สมเด็จพระวันรัตน** (สมบูญ หรือ สูมบุรณ์) เปรียญ ๔ ประโยค
เกิด เมื่อวันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีขาล จ.ศ. ๑๑๕๖
พ.ศ. ๒๓๓๗ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์
มรณภาพ เมื่อวันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๒ ค่ำ ปีชวด
ตรงกับวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๙ อายุ ๘๓ ปี
ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๑๙

๕. **พระพิมลธรรม** (อ้น) เปรียญ ๘ ประโยค
เกิด เมื่อปีเถาะ จ.ศ. ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ ในรัชกาลที่ ๓
กรุงรัตนโกสินทร์
มรณภาพ เมื่อวันอังคาร เดือน ๗ แรม ๑๒ ค่ำ ปีฉลู ร.ศ. ๑๐๘
ตรงกับวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๒ อายุ ๗๑ ปี
ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๒๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๓๒

๖. **หม่อมเจ้าพระสมเด็จพระพุฒาจารย์** (ทัด) เปรียญ ๗ ประโยค
ประสูติ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๑ แรม ๙ ค่ำ ปีมะเมีย จ.ศ. ๑๑๘๔
พ.ศ. ๒๓๖๕ ในรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์
สิ้นชีพิตักษัย เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ ปีชวด ร.ศ. ๑๑๙
ตรงกับวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๓ พระชนมายุได้ ๗๙ ปี
ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๓

๗. **พระอุบาฬีคุณูปมาจารย์** (ปาน) เปรียญ ๗ ประโยค

เกิด เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีชวด จ.ศ. ๑๑๙๐ พ.ศ. ๒๓๗๑ ในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์

มรณภาพ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะโรง ร.ศ. ๑๒๓ ตรงกับวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ อายุ ๗๗ ปี

ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๗

๘. **พระธรรมเจดีย์** (แก้ว) เปรียญ ๔ ประโยค

เกิด เมื่อปีขาล จ.ศ. ๑๒๐๔ พ.ศ. ๒๓๘๕ ในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์

มรณภาพ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ปีวอก ตรงกับวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ อายุ ๖๗ ปี

ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๑

๙. **สมเด็จพระพุฒาจารย์** (เข้ม ธมฺมสโร) เปรียญ ๖ ประโยค

เกิด เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรม ๗ ค่ำ ปีฉลู จ.ศ. ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ ในรัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร์ เป็นสหชาติร่วมปีพระบรมราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มรณภาพ เมื่อวันอังคาร เดือนอ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๔ อายุ ๘๙ ปี

ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๔

๑๐. **สมเด็จพระวันรัต** (เผื่อน ติสฺสทตฺโต) เปรียญ ๙ ประโยค

เกิด เมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๐ ค่ำ ปีชวด จ.ศ. ๑๒๓๘

ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ ในรัชกาลที่ ๕
กรุงรัตนโกสินทร์

มรณภาพ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ ปีกุน

ตรงกับวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ อายุ ๗๒ ปี

ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๐

๑๑. **พระสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช**

(ปุ่น ปุณฺณสิริ) เปรียญธรรม ๖ ประโยค

ประสูติ เมื่อวันอังคาร เดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ ปีวอก

ตรงกับวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ.๒๔๓๙

ในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์

สิ้นพระชนม์ เมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีฉลู

ตรงกับวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๖
พระชนมายุ ๗๘ พรรษา

ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๙๐ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๖

๑๒. **พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** (กมล กมโล) เปรียญธรรม ๓ ประโยค

เกิด เมื่อวันจันทร์ เดือน ๙ (ต้น) แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะแม

ตรงกับวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ในรัชกาลที่ ๕
กรุงรัตนโกสินทร์

มรณภาพ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ (หลัง) แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง

ตรงกับวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ อายุ ๗๑ ปี

ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ถึง พ.ศ. ๒๕๒๐

๑๓. **พระวิสุทธาธิบดี** (สง่า ปภสฺสโร) เปรียญธรรม ๘ ประโยค

เกิด เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ ในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์

มรณภาพ เมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๓๔ อายุ ๘๓ ปี

ครองวัดพระเชตุพน ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ถึง พ.ศ. ๒๕๓๕

๑๔. **พระธรรมปัญญาบดี** (ถาวร ติสฺสานุกโร) เปรียญธรรม ๔ ประโยค

เกิด เมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๙

ครองวัดพระเชตุพน นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นต้นมา

อนึ่ง วัดพระเชตุพนในสมัยที่เป็นวัดราษฎร์ ชื่อว่าวัดโพธาราม แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยานั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระเถระองค์ใดจะได้เป็นเจ้าอาวาสปกครองวัดมาแต่ก่อนบ้าง ต่อเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงกู้อิสรภาพปราบพม่าข้าศึกหมดแล้ว (พ.ศ.๒๓๑๐) และทรงยกฐานะวัดโพธารามขึ้นเป็นพระอารามหลวงแล้ว จึงได้มีพระราชาคณะปกครองสืบมา ปรากฏตามหลักฐานเอกสารที่ตรวจพบมี ๓ องค์ คือ

๑. **พระพิมลธรรม** (นามเดิมว่า อิน) ต่อมามีอธิกรณ์ด้วยข้ออทินนาทานปาราชิก รับสั่งให้สึกเสีย และโปรดฯตั้งให้เป็นหลวงธรรมรักษา เจ้ากรมสังฆการีขวา ครั้นถึงรัชกาลที่ ๑ ทรงไต่สวนได้ความว่า ไม่ได้เป็นไปตามนั้นจึงโปรดฯ ให้บวชใหม่ ตั้งเป็นพระญาณไตรโลก ไปอยู่วัดสลัก (วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์)

๒. **พระพิมลธรรม** (นามเดิมว่า ฉิม หรือแก้ว องค์ที่เป็นพระอาจารย์กรมสมเด็จพระปรมานุชิต) ต่อมาเลื่อนเป็นสมเด็จพระวันรัตน (พระวันรัตน) ในรัชกาลที่ ๑

๓. **พระญาณไตรโลก** (ไม่ทราบนามเดิมว่าชื่อไร) ต่อมาเลื่อนเป็นพระพรหมมุนี ไปครองวัดเลียบ (วัดราชบูรณะ)

ธีรัชย์ พูลท้วม

ท้ายเล่ม

หนังสือนี้ เป็นแบบ เอวมเมสุตํ คือเก็บมาเรียบเรียงจากที่มาต่างๆ กัน ข้อบกพร่องที่จะพึงมีนั้น เป็นส่วนที่ผู้เขียนเข้าใจเองโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ขอผู้มีน้ำใจกรุณาทักท้วงด้วย

เอกสารและหลักฐานประกอบการเรียง

๑. ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน เล่ม ๑-๒
๒. ประวัติวัดพระเชตุพน โดยพระครูปลัดสัมพิพัฒนพรหม - จริยาจารย์ (บุญ)
๓. ตำนานพุทธเจดีย์สยาม
๔. สมันตปาสาทิกา ตติยภาค และธรรมบท
๕. พุทธประวัติ เล่ม ๑-๓
๖. พระนอน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
๗. จากคำบอกเล่าของท่านเจ้าคุณอาจารย์ (พระวิเชียรธรรมคุณาธาร) และคุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์.

พระราชโมลี (๑)

น.๑๖ วัดพระเชตุพน
๕ ตุลาคม ๒๕๑๕

---

(๑) พระธรรมราชานุวัตร

ชื่อหนังสือ : **ย่อประวัติวัดพระเชตุพน พระพุทธรูปสำคัญ**

ISBN : 978-616-335-524-9

ผู้จัดพิมพ์ : มูลนิธิ **ทุนพระพุทธยอดฟ้า** ในพระบรมราชูปถัมภ์
จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระธรรมวิมลมุนี (ประเสริฐ ญาณวโร)
อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
วันที่ ๑๙ - ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๖

ที่ปรึกษา : พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสฺสานุกโร ป.ธ. ๔, พธ.ด. กิตติมศักดิ์)
พระราชวชิราภรณ์ (สีนวล ปญฺญาวชิโร ป.ธ.๙, พธ.ม. กิตติมศักดิ์)
พระราชธรรมสุนทร (ทองใบ ปุญฺโญภาโส)
พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ ป.ธ.๙, อ.ม.)
พระราชจริยาภรณ์ (สิงห์ไชย สิริวณฺโณ)
พระวิเชียรธรรมคุณาธาร (ถาวร ถาวโร ป.ธ.๗, พธ.ม. กิตติมศักดิ์)
พระอมรสุธี (โกศล อคฺคจิตฺโต ป.ธ.๕, พธ.ม. กิตติมศักดิ์)

บรรณาธิการ : พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ ป.ธ.๙, Ph.D.)

กองบรรณาธิการ : พระอุดรคณารักษ์ (วินัย ธมฺมานนฺโท ป.ธ.๔, พธ.บ.)
พระมหาประเชิญ ปญฺญาวุโธ ป.ธ.๙, พธ.ม.
พระครูพิมลธรรมานุยุต
พระมหาอุดม ปญฺญาโภ ป.ธ.๖, พธ.ม.
พระครูสังฆรักษ์เพชรกำแพง เขมโก พธ.บ.
พระมหาวิจิตร นววุฑฺฒโน ป.ธ.๓, พธ.บ.
พระมหานพรัตน์ อภิชฺชโว ป.ธ.๗, พธ.ม.
นายสมบัติ ศีลสาร
นายสุรินทร์ ใจบุญ

บรรณาธิการศิลป์ : นายทองธัช เทพารักษ์

กราฟิค : นายชานุวัฒน์ มหัทธโนรมย์

ปีที่พิมพ์ : กรกฎาคม ๒๕๕๖

จำนวนที่พิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : บริษัท โคเวอร์ ครีเอทีฟ จำกัด
โทร. 0-2570-0024, 08-6321-3789

ย่อประวัติวัดพระเชตุพน พระพุทธรูปสำคัญ

ISBN 978-616-335-524-9
9 786163 355249

ย่อประวัติวัดพระเชตุพน พระพุทธรูปสำคัญ